RAHVARAAMAT NR. 4 (10)

Ilmub 6 nr. aastas.

Tellimishind kr. 4,50 aastas, kr. 2,25 poolaastas,
üksiknumber kr. 1,—.

Vastutav ning tegevtoimetaja **E. Roone.**
Väljaandja **O./ü. Noor-Eesti Kirjastus,** Tartus
Tartus, 22. oktoobril 1936. a.

VÄRAVATE ALL

VALEV UIBOPUU

VÄRAVATE ALL

JUTUSTUS

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

Kaas ja illustratsioonid

Agu Peerna'lt

Sakala Trükikoda. Viljandis 1936

1.

On päikesepaisteline pühapäev. Saabuv sügis viskab kollaseid värve ohtralt maastikku. Selges õhus kiirgavad veneusuliste kiriku kullatud sibulad suurte päikestena, olles oma herendusega keskuseks ümbritsevale maastikule — põldudele, surnuaiale, eemal sinavale metsale.

Kiriku kõrval tumepruunis papimajas viibib üksinda tühjas köögis papi teenijatüdruk Leena ja seab end külastuseks vanemate poole. Ta on veel noor ja tugev. Ta juuksed on lopsakalt suured ja mustad ning annavad ta veidi karmile näole meeldiva välimuse. Ainult silmad on

külmad ja hallid, neis ei leidu ainsatki kiirgust ega helki, mis kuidagi laseks otsustada ta hingelaadi või meeleolu üle. Ta ülemisel huulel on löönud kasvama karvad ja ta raseerib neid kääridega. Kehalt on ta tüse ja kandiline nagu tavaliselt iga maaneiu. Ainult ta jalad on peened ja kaunid.

Harva on Leena pääle iseseisvaks saamist astunud üle vanemate läve. Täna tal on selleks eriline põhjus. Tahes või tahtmata ta peab seda talle enesele küll rasket ja vastumeelset külaskäiku algama.

Mööda surnuaiast, läbi metsa läheb Leena tee.

Sügisene õhk on klaasina selge ja päike on suurem ja kollasem kui suvel ega ole enam silmale vaadates valus. Kõrrepõllud on lagedad, kartulinurmed mustendavad. Haavad, saledad ja kõrged, pillavad mitmevärvilisi lehti porisele teele.

Leena ei pane tähele sügise kaduvat ilu teeäärsel maastikul ja metsas. Ta mõtted sõrmitsevad mälestusi, nagu munga käed palvehelmeid, ja lõpuks ikka peatudes oleva kui kõige tähtsama ja tungivama juures.

Seni Leena on elanud puhtalt ja laituseta kaasinimeste silmade all. Nagu laevnik, nagu osav loots ta on loovinud elu rohkete karide vahel ja nii õnnelikult, et kordagi pole olnud põhjust kaasinimeste ees häbeneda oma elu pärast.

Vanemate juurest ta läks varakult teenima ja need jäid talle juba karjalapsepõlves võõraks. Ilusamad päevad ta elas siis, kui Muru-

mäe metsavaht Jaak Kõiv ta nais. See kõik sündis lihtsalt, palava armastuseta, keevate tundmusteta. Jaak oli vana nelikümmend üks, Leena alles kakskümmend kaks aastat. Ta ei lükanud ettepanekut tagasi, sest Jaak oli korralik mees ja teenija elu ammugi tüütav ning vastik, päälegi oli inimeste silmis teenijatüdrukule naimine metsavahi poolt õnn, mida elu harva võis pakkuda. Elasid vaikselt, õrnusteta, tülita. Jaak rändas metsi mööda, Leena talitas kodus. Suuremaks sündmuseks Leenale oli tütrekese sünd. Jaakki püüdis rohkem viibida kodus. Et Murumäe inimesed olid veneusulised, tuli papp ja ristis tütarlapse Olgaks. Tööd Leenal oli nüüd rohkem. Tütre kasvamine ja arenemine valmistas mõlemaile, nii Leenale kui Jaagule, rohkesti rõõmu.

Kord kevadel, aprilli algul, Jaak tuli koju, laukasse kukkunud, külmetanud. Õhtul tõusis palavik. Ei aidanud kuum tee ega piiritus. Järgmisel päeval kutsutud arst konstateeris ägeda kopsupõletiku. Kolmanda päeva õhtuks seisukord muutus veelgi raskemaks. Haige sonis, põsed õhetasid, silmad vaatasid võõra läikega. Surm katkestas elu. Haiget vaatama tulnud võõrad hakkasid matuseiks tarvilikke korraldusi tegema. Leena polnud kurbuse tõttu selleks võimeline. Nii ta jäi üksinda väikese tütrega. Metsavahi koht anti teisele ja ta pidi säält kolima. Ta ei osanud kuhugi pöörduda. Ei olnud muud kohta, kuhu ta esialgu oleks võinud minna kui vanemate hurtsik. Kuid papp, Jaagu hää tuttav, pakkus Leenale enda juures teenijakoha. Nii ta sai päävarjumuredest üle. Papp kohtles teda ja ta tütrekest vägagi lahkelt.

Ainult proua, kõhn ja haiglane inimene, paistis vähekese külm ja kõrk.

Võrdlemisi kerge töö ja hää elu juures Leena kosus saadud löögist ruttu. Mehe surmast aukuvajunud silmad said tagasi endise läike ja põsed lõid uuesti punama. Ajaga kadus ka lein surnud mehe järele ja Leena leidis lõpuks elu mitmeti meeldiva.

Tütre ta andis kasulapseks teise maakonda ühele Jaagu sugulasele, kes tundis muret tütarlapse tulevikust ja ta eest kõigiti lubas hoolitseda.

Hiljem jäi papi proua raskemalt haigeks. Nägu kahvatus ja koltus. Alatine voodisolu ja haigus tegid ta närviliseks ning õrnaks. Nagu tume vari hiilis sellest üle maja. Papil oli raskusi, et haige naise tujusid täita. Arst lõpuks soovitas viia haige linna haiglasse. Sellega oli nagu uut heledust toodud majja. Lapsed küll nutsid ema lahkumisel, kuid hakkasid varsti Leenat nagu ema hoidma.

Pärast selgus Leenale, et proua haigus ja linnaminek said ta elu suurima õnnetuse tõukejõuks. Liiga suuri hädaohtlikke kiusatusi sisaldas nende kahe terve, noore ja tugeva inimese — papi ja Leena — võõrastest segamatu elu ühise katuse all. Õieti seepärast ta nüüd peabki raske südamega minema seda teed võõraks jäänud koduhurtsikusse, kandes endas uut arenevat elu — papilt.

Ei jäänud saladusse nende vahekord. Isegi prouat oli linna sellest informeeritud. Papp andis Leenale mõista, et ta peaks lahkuma. Kui nüüd Leena teatas oma seisukorra, papp otse jahmatus. Iseäranis nüüd pidavat Leena lah-

kuma. Mis ütleks kojutulev proua, mis ütleks rahvas... Palus Leenat vaikida. Lubas edaspidi hoolitseda lapse eest. Pidas paremaks Leena lahkumise juba kõige ligemal ajal.

Leena nuttis ja ahastas. Kuhu ta pidi ometi minema? Leidus küll üks koht, kuid sinna minekule oli vastumeelne mõeldagi. See ainus koht oli — ta vanemate kodu. Ja ometi Leena kõnnib nüüd sinnapoole. Ta ei leidnud teist teed.

Eemalt hakkab paistma lai Rabasoo, paremalt Räästajärv. Soost ulatub üles suur liivakühm. Sääl, maasse kaevatud hurtsikus, ongi ta vanemate kodu.

Et tal säälgi kaua püsi pole, ta aimab juba ette. Ema lepib veel, kuid isa ei andesta surreski. Häbi on minna nende juurde nüüd, selliseS seisukorras. Ausana ja puhtana on elanud seni teiste silmis. Leena tunneb selle maailma moraali, mis ütleb, et mitte eksimine pole patt, vaid selle avalikukstulek. Muidu oleks patuseid liigagi palju, nii et patu mõiste üldse kaoks. Kuid see teadmine ei lohuta teda, sest temas endaski pesitseb sama moraal. Kõrvetav häbi ei vaeva teda mitte eksimise pärast, vaid selle ilmsikstuleku pärast, kuna see tunne hakkas ilmuma alles siis, kui eksimise tagajärjed talle selgusid.

Mida ligemale ta isakodule jõuab, seda halvem ja raskem paistab talle ta seisukord.

Uksepaku kõrval istub isa, halles pühapäevarõivais, kaelas rohekas rätt, hõbevalge habe ja juus tuules. Pruunist näost vaatavad kaks kitsast ja terava läikega silma tulija poole.

„Tere, isa!“ tervitab Leena teda.

„Tere," lausub isa piipu suust võttes, koputab siis selle vastu läve tühjaks, „ei tea, mis sind siis ka üle palju aja siia on toonud? Lähme no pääle sisse ka!"

Mõlemad astuvad üle uksepaku alla, poolhämarasse tuppa.

Kõik läks kergemini kui Leena kartis, või jäi see mulje talle sellest, et lõpuks ometi see raske jutt oli räägitud. Kaua ta istus, otsides teed asja juurde. Mitmed korrad algas ta, kuid ei leidnud sõnu edasirääkimiseks. Lõpuks, kui isa läks tallu viima punutud korve, ta hingas kergemalt ja kõneles emale kõik. See vaikis kaua, kortsuliselt palgelt kadus alatiselt sääl asetsev naeratus. Jutukas ja lõbus vanainimene muutus tõsiseks ja sõnakehvaks, kuid lausus viimaks elutargalt:

„Mis olnud on, selle vastu me enam ei või. Kuhu sul mujalegi minna, meil on vähemalt päävari. Vanamees toriseb küll, aga eks ma katsu talle mõistust pähe tuua. Kauemaks sul papi juurde ei maksa jääda. Sina mine lase oma asjad ära tuua, küll ma niikaua räägin vanamehega ..."

Kui Leena kiriku juurde tagasi tõttas, ta süda tundus palju kergem. Otsekui poolt ta eluraskust aitas nüüd ema kanda sel teel, et teadis ta seisukorda. Kergemgi saladus vajab kaasteadjat, et vähendada oma painajalikkust.

Ainult isa pääle mõeldes läks Leena süda raskeks. Mis ütleb küll see? Teistelt õdedelt ta on kuulnud küll ja küll, et peaaegu võimatu on isaga kauemat aega ühes elada. Ainult ema näis ta'ga toime saavat. Ta vanadusest lapselik tusk, nurin ja irisev toon tüütas kõiki. Lapsed

kõik olid lennanud noortena kodunt ja keegi ei ihanud sinna tagasi. Tuldi ainult hädakorral ja sunnitult, nagu seda tegi nüüd Leenagi. Midagi armsat ei võinud pakkuda see mullane kodu, kus alati pitsitas puudus, kus midagi liigutada ega teha ei saanud, kuulmata isa nurinat. Kartlikult Leena mõtles eelolevale, mida tal tuli läbida.

Leena lahkumine papimajast langes ühte proua kojujõudmisega. See oli just äsja saabunud posthobustel. Ta oli kosunud, oli valge ja sale, kõrk naeratus mängles huultel. Palga maksis Leenale proua, lisades ülbelt juurde mõned õpetussõnad Leena edaspidise elu jaoks. Leenal kipitses teravaid ütelusi keelel, kuid ta talitses end ja vaikis.

Sulane tõstis ta pruuni kohvri, millelt värv paiguti hõõrdunud, vankrile, mõlemad istusid pääle ja sõiduriist veeres põldude vahelt läbi suurele maanteele.

Leena pidi lahkuma pappi nägemata. Oli ta ehk end meelega peitnud ja saatnud proua teravusi ütlema? See mõte tegi hinge kibedaks, pani südame sees tusast värisema.

Sulane nõõtas, peksis piitsavarrega vankrirattalt pori ja algas juttu:

„No miks Leena papi juurest ära tuli? Oli sääl ju kerge küll."

„Palk oli väike," ei osanud Leena muud vastata.

Küllap see Ants oma kavaluses aimab möndagi... Kui kord kuuleb Leenast, siis ütleb teistelegi, et no seda teadsin ma ammugi juba...

„Ei, kus nüüd meiesugune praegusel ajal palka saab!“ jätkas Ants seltsimehelikult. „Papil olevat prouaga suur tüli olnud, kohe kui proua koju jõudis. Köögitüdruk oli ukse taga kuulanud. Proua oli kui tuld täis olnud. Vene keeli olid rääkinud . . .“

Nii siis, papp oli süütu! Ta kannatas isegi. Leenal oli häämeel seda teada saades.

Rabasool isa lamas voodis. Leena tervituse ta jättis tähele panemata. Vanamees vaikis kogu päeva kangekaelselt. Truubi tagant oli näha ainult suuri suitsupilvi ja kuulda haige rinna vihast löötsumist.

Täna ta on vähe leplikum, viskab vahel mõne sõna jutu sekka ja popsib tütrelt kingituseks saadud piipu.

Lõunalaual vaikivad kõik kolm. Toiduks on kuivad kartulid ja veega tehtud soust, milles mõni kamaratükike. Sööjad torkavad nagu vihaga kartuli kahvli otsa ja kastavad plekist soustikaussi.

Leenale näib nagu ta pistaks iga palaga tükkhaaval vanemate südant suhu. Kas polegi kahvli otsas nagu punane lihatükike? Ei, see oli vaid rikkunud kartul ja maitseb õige magusalt. Leena söögiisu on otsas.

Äkki, kesk vaikust, küsib vanamees ootamatult:

„Kas sa siis appi kisendada ei võinud?“

Leena vaikib piinlikult ja vahib läbi kitsa aknaruudu välja.

Vaikusele vastuseks vanamees jätkab:

„Nii on need õpetajad, olgu ta siis Märdimees või vene oma! Ma tean neid küll. Ühe-

sugused ahnitsejad nad kõik on. Ma olen neile ise seda otse suu sisse ütelnud. Mul tuleb meelde, kui kolmkümmend aastat tagasi vana Varts ise oli siinsamas Suure-Jakobil maja õnnistamas . . ."

Vanamees tõmbab hinge. Ta on täiesti mälestusse süvenenud ja sellest vaimustuses. Ta on oma armsama jutuaine juures. Ta põskedesse on tulnud puna, ta silm läigib sisemise palangu sunnil.

„Nojah, pandi siis mind ta'ga ühte lauda istuma. Ta võttis mu viinaklaasi ja tõukas mulle oma õlleklaasi asemele. Ma ei jätnud kah, ütlesin teisele otse suu sisse:

— Teil on ikka see vana ahne mood, kõik munad ja või vii isegi teile ja nüüd kisute ka siin parema ära ja annate halvema asemele!

Vot kus vihastas ära — hüppas laua juurest üles, ajas rõivad selga, läks minema, posoll — uksest välja, ise ütles üle õla:

— Viimane olgu siia kanti tulla! Siin tükitakse ikka tülli!

Ma hõikasin talle tagant järgi:

— No ega paluma kah ei lähe!

Paari nädala pärast saime kiriku juures kokku, teretas ja küsis:

— Noh, Jaan, millas jälle maja õnnistama läheme?"

Vanamees naerab. viibides ikka veel minevikus.

Teised tunnevad end ka kohustatud olevat kaasa naerma. See naer aga on tühi, hingetu, sest selliseid jutte räägib vanamees igal parajal juhul. Nagu kinnituseks ta kordab veel:

„Jah, hõikasin talle järele: ega paluma kah ei lähe!"

Palju võib vana Rabasoo Jaan, Leena isa, rääkida kirikust ja mõisast, sest temal on elus pääasjalikult nende asutistega kokkupuuteid olnud.

„On aga krants küll," ohkab vanamees, „aga pääsüüdlane on siin!" näitab piibuvarrega Leena rinna kohale ja läheb heidab voodisse, et jälle kiuslikult vaikida.

Leena näeb: rasked päevad on talle tulemas. Praegu isa on veel leplikum. Praegu ta näeb Leenas veel uustulnukit, kes toob natuke vaheldust ta igavasse ümbrusse. Isale meeldib kõik uus, ta armastab juttu vesta võõrastega ja praegugi ta näeb Leenas uut kuulajat oma kulunud lugudele. Leena teab seda endistest aegadest. Praegu ei asu vanamees veel ta hinge kallale. Liiga võõraks häbeneb teda veel, aga kui mööduvad mõned päevad ja lood kõik kõneldud, kui võõras saab igapäevaseks, külgkülje kõrval elavaks, siis alles ta otsib üles kõige valusamad sõnad...

Muidu on siin kõik nagu vanasti, näeb Leena. Ülalt katuseräästa alt väike tuhmunud klaasidega aken viskab endiselt hämarat valgust. Endiselt on tuba kitsas, mahutades vaevalt kaks voodit, laua ja paar pinki.

Pliit on eeskojas. Sääl on täiesti pime. Ainult ülespoole avanevast uksest viskub siis valgust, kui see on lahti.

Õuel on saun, samuti nagu tuba, pooliti maa sees. Pääle selle väike seaputka. Ja see on kõik. Ümberringi poolteist vakamaad maad, kaugemal

soo oma hallide kadakapõõsastega. Räästajärve tumesinine pind on ainukeseks iluks sellele igavale kohale.

Eemal tõuseb küll maapind ja algavad metsad. Sääl pole popsi koht, see maa on selleks liiga hää.

*

On jõudnud hilissügis oma surnud loodusega.

Hommikul soojuseta päike ligineb kuskilt altpoolt taevarannale. Kahvatukollakas valgus laieneb ja mustast ööst eralduvad maa hallid kontuurid. Nagu udust kasvavad metsad, künkad ja mäed. Tume laotus tõmbub hapramaks ja hellemaks, tõuseb kõrgemale, saab läbipaistvamaks. Kollane leek loidab metsade tagant nägematust kraaterist ja esimene kiirtevihk toob valgust hämarasse maailma. Sood auravad ning hõbehall kaste lebab rohul ja mullal. Laia Rabasoo kohal heljub kärisev udukangas, pisikeselt soiste kallastega Räästajärvelt rulluvad aurupilved kui suitsurõngad suurelt piibult.

Rabasoo mullases hurtsikus on veel peaaegu pime. Võib näha ainult laes rippuvat tumedat kogu — hälli. Õhk toakeses on lämmatavalt raske. Vanamehe voodist kuuldub ras-

ket takistatud hingamist ja selle sekka aeg-ajalt turtsumist, nagu oleks magajal nina kinni.

Häll hakkab vabisema ja säält kuuldub väikese lapse virisevat nuttu. Leena, kes emaga magab ühes voodis, virgub sellest, hõõrub uniseid silmi, haarab pingilt kasuka õlgadele ja astub hälli juurde. Ta võtab lapse sülle ja pistab talle hommikusöögiks rinna suhu, istudes ise pingile. Laps rahustub kohe.

Leena poeg on üsna priske, kuigi sündis tunduvalt enneaegu. Nimelt poega oli oodanud Leena ja see talle sündiski. Ei oleks tahtnud oma lapseks tütart. Naisterahva elu, mida nägi oma ümbruses, mis oli see! Ei mingit iseseisvust, ei neid võimalusi, mis mehel. Laste ilmasigitaja, mehegi silmis polnud tal siin teist väärtust. Kui leeris käidud, pole muud kui hakata ootama, kas keegi ei kosiks. Selleks aga on vaesel vähe lootusi. Pole tal võimalusi tõusta kõrgemale, saada paremat elu, kui ei leidu meest, kes teda selleks kaasa viib. Jääda igavesti ühiskondlikku astmesse, milles sündinud, see oli siin suurema osa naiste elusaatus.

Oma rõõmuks Leena hoiab kätel poega. Tubli mees peab saama sellest. Mehe mõiste on Leena kujutluses nagu särav päike naise, kahvatu kuu, kõrval. Ainult mees võib rajada tee, mis viib välja siit mürgiselõhnalisest Rabasoost, ta hingenöörivast kitsusest . . .

Nagu taibates ta mõtteid, naeratab laps ja vaatab talle otse silmi. Poisil on õrnad, kähārad ja valged juukseudemed nagu pea igal väikesel lapsel. Nägu on paks ja roosakas. Leena otsib poisi näos isa jooni, kuid võimatu on nii pisikese juures mingeid sarnasustunnuseid

leida. Kõik väikesed on ju nii sarnased, raske on isegi näo järele ütelda, kas ta on poiss või tüdruk.

Vaheajal muutub teiste magajate uni rahutuks. Vanamees käänleb siia-sinna. Leena asetab poisi uuesti hälle, katab riidehilbud pääle ja asub ise riietuma. Ema on ka juba ärkvel ja pärib ilma järele.

Päikesekiired langevad väikesest aknast sisse, libisevad üle tolmuse põranda, mis säälkohal läikima hakkab kui hõbe, seinale ja vanale lillelisele seinakellale, mis särab kui uuesti poleeritud, minutit viis — juba kaovadki katuseräästa taha, ja endiselt valitseb kitsas toas hämarus. Ainult kord päevas, varahommikul, veidi aega pärast päikese tõusu, näeb see toake päikest. Elavad ju inimesed siin kui hiired maa all.

Poiss, kellele ema süli meeldis, pistab hälli asetatuna karjuma. Leena tõttab teda rahustama. Isa sirutab vihaselt voodis ja uriseb:

„Oli sel lirval küll vaja seda patusigitust soetada! Kogu öö käänlesin hirmsa seljavalu käes, nüüd alles sain veidi silma kinni, kuid see lärm jätab eksitamata ainult surmaune!"

Ärritatult kõlab ta hääl. Leena on õieti arvanud — isaga on vahekord halvenenud. Küllalt juba on isa talle igasuguseid nimetusi näkku pildunud, küllalt mustema sõimuga haugutanud. Seni on Leenal jätkunud kannatust seda vaikides kuulata.

Rabasoo hurtsikus algab jälle igapäevane talitus, millest nüüd Leenagi osa võtab. Väljast tuuakse sületäis kuiva lehepuru ja hagu. Leena teeb tule pliidi alla ja paneb alatasa

hagu, oksakesi enne katki murdes, tulle. Väike savine pliit on täis pragusid, kust imbub mõrudat suitsu. Prussakaid on kivide vahele pesitsema löönud ja jooksevad, kui soojus ülearu tõuseb, hädatsedes ringi. Tihti neid leidub toidusse uppunult.

Hommikusöögiks keedetakse kartulisuppi, millesse lisatud pisut tangu. Supp on rasvatu ja sinine. Süüakse vaikides, sõnatuina.

Pääle sööki isa kobib jälle voodisse. Ema valmistab eeskojas seasööki. Kuna poiss on uinunud, tõttab Leena emale appi. Minnakse söötma siga. Laudal on ukse asemel redel ees. Kõhn, elavate silmadega põrsas püüab end röhkides selle najale püsti ajada. Kui söök talle moldi valatakse, ta ruigab rahuldatult ja plahmib usinasti oma pika kärsaga vedelas toidus. Ema sügab hellalt ta selga ja räägib majapidamismuredest Leenale:

„Toidakski seda sigadikku mõne aja, saaks oma toidule lisa ja rahakski veel natuke, aga ei ole, mida süüa anda. Hää isu teisel küll, ei ole sugugi virilake . . ."

„Kas kartulitest ei saa?" küsib Leena asjatundmatult.

„Mis siis ise hakkame sööma, nüüd ju inimesi juures," osatab ema ettevaatlikult, „ei tule läbi . . ."

Leena vaatab seale ja tunneb, et tema selle looma enneaegses surmas ja kehvas toidus süüdi on. Ligi poole oma teenitud palgast on ta kulutanud siin. Ta on ostnud riiet, pastlaid, soola, suhkrut, jahu, õli, tikke ja kõike muud, millest leidis puuduse olevat. Ülejäänud raha ta ei tarvita, selle hoiab kohaotsimiseks või äär-

mise häda korraks. Tal on kahju, et ta kunagi on olnud rahaga liiga pillav. See oli pärast Jaagu surma, kui müüs metsavahikoha inventari. Hiljem papi pool teenides ta riietas ennast ja tütart peaaegu sama toredalt kui prouagi. Aastate jooksul see raha sulas lõpuni ja nüüd, kus seda oleks vajanud, polnud kuskilt võtta. Nagu põhjatu auk on vaese inimese elu, mida ta kunagi ei suuda täita. Kui ta saab endale kõik tarviliku, siis puudub toit; saab ta toidu, puudub kõik muu. Saaks ära siit... on Leena mõte.

Lõuna paiku isa läheb korvivitsu otsima.

Natukese aja pärast kuuldub tulevat keegi ning aknast mööduvad paksud naisterahva jalad. Leena aimab nagu halba, ta tahaks kuhugi põgeneda, kuid juba võõras astub üle kojaukse.

Tulija on üks endine Leena perenaine, Loigu Maali. Tal on kaasas omaküpsetatud saiapäts, mille kostiks toonud. Jah, eks tema ole ka Leena loost kuulnud, tulnud nüüd vaatama... Leena neil ju varemalt kaua aega tüdrukuks olnud. Istub laua äärde, räägib kaua üht-teist. Vaatab last hällis, kiidab priskeks ja tubliks. Astub juba minekule ja Leena on rõõmus, et on seks korraks ühe küsimuse vastamisest pääsenud, millist ta kartnud. Kuid sääl astub Maali uuesti hälli juurde:

„Vaatan õige, kelle nägu see väikemees on..." paigutab kaudse küsimuse taha keelel kipitseva mõtte.

Leena ei kohusta end sellele vastama. Maali aga ei taha alla anda. Asjata ta siia ei tulnud,

tahab Leena oma suust lapse isa kohta midagi kuulda.

„Lapsuke, on isa sind ka vaatamas käinud? Ei, kus niisugune nägu näitab . . ." kõneleb Maali enda ette ja siis Leena poole:

„Tea, kes see niisugune oli? Võiks ju kasvatuseraha nõuda... Mulle vanale tuttavale võid ju ütelda... Mul vennapoeg advokaat, ma kõnelen sellele, ehk aitab protsessida..."

Leena teeb pahase, tõrjuva näo ja vaikib.

Maali näeb, et Leena järele ei anna ja salvab:

„Leena ju ilus inimene, olgugi et lesk, aga noor, eks neid poisse tal järel käinud küll ja küll. Meil Loigulgi, mäletan, oli nende pärast vahel ütlemist."

Ja nagu lepituseks lisab vähe aja pärast:

„Eks seda ole nüüd paljudel juhtunud. Ei seepärast väga muretseda maksa, ega muud kui külarahvas oma juttudega..."

Leena teab, et see paksunäoline pudistaja on esimene selliste juttude levitaja terves vallas.

Maali aga on pahur koju minnes, kuna asjatult sai toodud saiapäts — Leena ei pihtinud midagi, kuna nähtavasti tahtis säästa pappi...

Leena tuju on täiesti langenud. Varsti ta on külas kõige mustema kuulsusega, kelle eeskujuga teisi häbistatakse. Ja ega see uurimiskäik viimseks jää! Saaks ära nende inimeste seest! on ta suurim soov. Kaua ei suudaks ta seda kõike taluda. Ta kannatus on muidu päris tugev, kuid vahel võib mõni väike halb sõna ta tõugata roopast, võib mõni kriipsuke saada üle mõõdu ja siis ei saa ta enam enda eest vastutada. Paarist teenistuskohast on ta selliselt

vihastudes jalamaid lahkunud. Aga kuhu ta peaks minema siit?

Mida rohkem kulub päev, seda raskemaks muutub Leena meel. Ta pää hakkab valutama süngeist mõtteist, ta tunneb end kehaliseltki haige.

Isa tuleb külast, on pahur. Ta on kuulnud Leena kohta halbu jutte ja hakkab nüüd tütart omakorda näägutama:

„Kas sa seda papi lugu meile ei ole valetanud? Sa olevat ju mitme poisiga ümber tõmmanud. Häbi sul ka ei ole, mehe matsid ja nüüd hakkad sääraseid tükke tegema . . ."

„Külarahvas võib ju paljugi kõnelda. Mis häda mul siis papi pääle valetada on?" püüab Leena end kaitsta.

„Säärasest, kes juba pärast mehe surma kah lapse teeb, võib paljugi uskuda. Mis häda oli siis sul talle külge hakata, teadsid küll, et naisemees!" Isa vaikib pahuralt ja vahib põrandale.

Laps hakkab hällis kisendama. Leena püüab teda vaigistada.

„No mis sa sest lapsest jälle väägutad!" uriseb isa. „Kellel säärast vaja oli. Malka kuluks sulle ära .. ."

„Aga, isa, mis ma pean tegema, kui ta karjub," ütleb Leena surutud, kuid ärevusest väriseva häälega, „kätt talle suu pääle ikka panna ei saa!"

Laps karjub kui kiusuks järjest tugevamini.

„Kokku köita ja järve visata mõlemad," sülitab isa mõrudalt, „oleks häbist lahti. Rabasoo pere on ikka ausasti elanud, a' nüüd on üks l . . s sees!"

„Aga kui ma ta järve viingi . . .“ kostab Leena häälest ähvardus.

Vanamees sajatab endises toonis tükk aega. Leena vaikib otsekui kivinenult. Tumm ja ähvardav on ta ilme, nagu mingi valminud otsuse järel.

Õhtu jõuab. Hämardub. Hommik oli alanud ilusa päikeselise ilmaga. Päeval aga kogunes pilvi. Tuul on tõusnud ja suuri tihedaid rünkaid kihutab üle taeva. Päike on loojunud pilvede taga ja nagu vargsi saabub pimedus, kuigi üksikuid ähmaselt punaseid triipe on loojangutaeval.

Leenas on kindel otsus: ära siit, kas või ohvriks tuues elu! Nagu unustuses on ta. Mõtetes on seisak, kriitikat ei ole. See on nagu mingi autosugestiivne uni. Meeled tal on teravalt valvel. Silmapilgul, mil ema väljas ja isa magab, ta kaob hiilides toast, laps kõvasti rinnale surutud. Varjuna libiseb üle välja, mööda kraavikallast järve poole. Tuul vihiseb ta kõrvus.

Järveke on laineis. Õrn valge vaht rannal paistab pimedusest valge pitsina mustal suririiül.

Leena ei leia end enne, kui istub rannal, laps süles, ta kõrval ta vana ema, palja pääga, erutatud. Ema pigistab oma kondise käega ta õlga ja ütleb:

„Laps, mis sa teha tahtsid!“

See on lõpmatu valuga öeldud, selles on kohtumõist, andeksand, kaastundmus. Leena sisemuses nagu karjatab miski, ta purskub nutma ja vajub ema najale ja nuuksub, nuuksub.

Siis lausub ema:

„Sa kannata veel natuke, kuni poisi lehmapiimale üle harjutame. Siis võid linna minna tööd otsima. Küll ma kasvatan poega!"

Sünnibki ema nõu järele. Lõpuks jõuab päev, kus Leena seab end Rabasoolt minekule.

Võrdlemisi kergesti ja lühikese ajaga poiss võõrdus emarinnast. Ta söötmiseks tarvitatakse nüüd kumminisaga piimapudelit. Piima toob ema igapäev talust; veega lahjendatult ja vähese suhkruga magusaks tehtult antakse seda poisile. Laps, vaatamata toidumuutusele, on terve, ja nüüd Leena võib vabaneda emakohuseist.

Leena harjab oma kingad läikima, paremad rõivad seab korda, tööröivad aga seob kompsu. Alleshoitud rahast ta annab veel emale piima ostmiseks. Ülejäänu ta lükkab väikesse punga, mille hoolsasti taskurätti mähib ja siis palitu sisemisse taskusse peidab.

Ta läheb linna. Ta on rõõmus, et pääseb siinsest õhkkonnast ja nende inimestega kokkupuutumisest, keda häbeneb. Tal ei ole kartust linnamineku ees, ta ei lähe teadmatult, kuhu minna ja mis teha. Ta läheb esialgu oma õe ja õemehe poole, kuni tööd leiab. Ja selle leidmises aitavad teda eelolevad sugulased. Igaks juhuks tal on ka pisut raha taskus. Ta on varemaltki linnas viibinud ja oskab üksi minna alla Vahuvee tänavasse, kus elavad ta õde ja õemees, kes on kingsepp. Kuna neil ruumid kitsad, ei tahaks Leena küll kauaks nende juurde jääda, vaid lahkuks kohe, kui aga teenistuse leiab.

Minekule asudes valutab Leena süda. See on ematunne, mis teda vaevab. Ta ei jõua enam karta ega mõelda lapse pärast, kuigi teab, et see ema juures on võib-olla paremaiski kätes kui tema enda ligi. Ta annab endas lubaduse, kohe, kui võimalus avaneb, poja enda juurde võtta. Veel enne lahkumist ta äiutab poissi korra süles ja sosistab sellele:

„Küll ema viib su enda juurde linna!"

Isa lausub jumalagajätul:

„Ära sääl jälle mõnd rumalust tee!"

Ema tuleb kuni suurele maanteele saatma. Heldib, paar pisarat langeb mööda kortsulisi palgeid alla. Kaua ta seisab teel ja vaatab järele Leena kaugenevale kogule. Raske tal on sammuda tagasi argipäeva toimetustele, kui on tükikese oma südant, tükikese armsaks saanud muret saatnud kaugele.

Leenal tuleb kaksteist kilomeetrit minna jala, Kuremäe jaama, kust rongil sõidab linna.

Paljud, üsna proosalisedki inimesed, elu pöördepunktidel ja muudatustel saavad iseäraliselt liigutatud, mis vahel muutub päris sentimentaalsuseks.

Leenassegi oli lahkumine mõjunud. Mineviku halbustele pakub see lepituse. Talle tundub, nagu oleks see vihatud, halbuse ja kibedustega täidetud koht talle nagu armaski olnud.

Tee tõuseb järsult. Leena vaatab taha ja näeb all oma kodusood ja selle kaldal hurtsikut nagu väikest täpikest. Räästajärv on sinine kui riidelapp. Edasi lähevad metsad ja sood, kaugemal põllud ja luhad. Nagu lained ja varjud vahelduvad pinnavormid. Siit ülalt, Hundimäelt, on kilomeetrid väikesed ja tühised kui

künnivaod ning laius ja avarus lebab kui jalge ees.

Tee on külmanud ja kõva ning kõmiseb jalge all. Kui keegi vankril sõidab, kuuldub mürin kaugele ja tolmupilvgi jääb õhku heljuma, sest lumetu maa, olgugi külmanud, on sõitjad hõõrunud tolmama. Ilmad on püsinud kaua vaiksed ja selged. On oodata lund, kuigi see aja järele ju ammugi oleks pidanud maas olema.

Jaamas tuleb Leenal oodata ligi pool tundi, enne kui saabub rong.

2.

Rabasoo muldelamu lävele ilmub keskhommikul vanaema, silmitseb murelikult alla järve poole ja hüüab:

„Arni, Arni-i, tule-e sööma-a!"

Hüüdu ta kordab mitmele poole, enne kui hüütav ilmub, väike, umbes kaheksa-aastane poisike, paljad sitked sääred helkimas päikeses kui pronksist valatud. Juba poolelt õuelt hüüab:

„Emm, mis söögiks on?"

„Tule ruttu, tatrasupp!"

Poisike tõttab trepist alla hämarasse tuppa, istub laua äärde, kus vanaisa juba auravat leent tõstab. Ta sööb esimese innuga vaiki-

des. Lõpuks tõstab lusika suu juurde, kallab leeme aeglaselt suhu ja hakkab tühja lusikat imema, suuga pehmelt lutsudes. Teeb nii paar korda, kooditab pisikesi jalgu laua all ja vahib suurte hallide silmadega mõtlikult üle kausi ääre, vaatab siis vanaema poole ja küsib pehmel murdumatul häälel:

„Aga, emm, miks meie elame?"

Vanaema silitab hellalt tütrepoja valgejuukselist pääd:

„Kasva, kasva suureks, küll siis mõistad!"

Arni laubale tekib pahameele kurd. Teda on see alatine vastus „kasva suureks" lõplikult tüüdanud. Alati end nii väikesena tunda — seda ei taha Arni. Tahab võrsuda päevaga. Igal oma sünnipäeval ta ajab end sirgu, seisab vanaema kui kohtumõistja ees, küsides, kas on juba suur, vähemalt kas kasvanud on.

Varsti Arni avab jälle suu uueks küsimuseks:

„Aga, emm, miks ma kasvan suureks?"

„See on juba kord nii, et iga lind, loom ja inimene kasvab," püüab vanaema talle küsimust seletada. Harilikult ta jääb paljud vastused võlgu, või vastab nende igavesti „kasva suureks'itega", sest see väike poisimutt küsib selliseid asju, millele vanaema veel iial mõelnud pole ja mida isegi vanaisa vastata ei oska.

„Kas ma kasvangi suureks?" Hirm haarab Arni, kartus, et ei kasvagi suureks. Näib ju talle kogu see aeg nii pikk ja tema ise veel nii pisike.

„Kasvad, kasvad, pojuke! Veel mõni aasta ja oled nii suur, et ei mahugi enam meie tuppa," lohutab vanaema.

Arni hüppab rõõmsalt laua äärest, silmitseb kohkunult toa musta madalat lage, mis talle ometi nii kõrge ja kättesaamatu näib, ja küsib:

„Ehitab siis vanaisa meile uue toa, et minagi sisse mahun?“

„Sa ise oled siis suur ja tubli, ehitad ise ja võtad meidki oma juurde,“ kostab vanaema.

„Oi, oi, las ma suureks saan, emm, ma teen kõik ise, las saan kenraliks, ostan, emm, sulle kullast pajad ja pannid ja vanaisa, sulle ostan kullast kasuka!“

Vanakesed naeratavad, muhelevad. Nad hoiavad oma tütrelast. Isegi vanaisa, kes teda ta sünni pärast ta varajases lapsepõlves halvustas ja peaaegu vihkas, on ta'ga leppinud ja ajajooksul isegi sõbrunenud. Ning nüüd on see väike imelik poisike nende ainuke rõõm ja palju ei ole teda vallatuste eest suutnud karistada kasuvanemate süda. Nagu uus lootus ja uus tulevik kerkis neilegi selle poisikese imelikkude kavatsuste läbi. „Kenraliks“ ta tahab saada. Varem oli ainult lihtsõdur, marssis õuel vanaisa meisterdatud mõõk küljel ja luuavars seljas. Keegi külanaine oli talle öelnud:

„Sinust, poiss, saab kindral, käid juba nii varakult kui sõjamees kunagi!“

Ja nüüd ei tohi Arnit enam öelda sõduriks, haavub kohe:

„Mis sõdur, kenral saab minust!“

Pääle sööki Arni puhkab vanaema laial voodil, väike põsk vajunud vastu pruuni kätt, paksud punased huuled toruli, nina ja suu ümber õrn kahvatus, nagu igal rahulikult magajal.

Vanaema koristab toidu laualt ja vaatab aeg-ajalt hoolitsevalt voodi poole. Ta ei suuda kujutleda elu selle poisita. Ometi peab varsti tast lahkuma, kui Leena, ta ema, talle järele tuleb.

Kaheksa pikka aastat vanaema on kasvatanud ja hoidnud tütrelast. On ta'ga häda ja raskusigi olnud. Seepärast ehk hoiab ja hellitabki poissi. Vähe on käinud Leena linnast poega vaatamas. Ta näib olevat lapsele peaaegu sama võõras nagu selle isa, kes ainult kord kaheksa aasta jooksul on käinud vaatamas last. See oli kohe pärast Leena linnaminekut.

Vanaema mäletab veel selgesti toda lumerikast talve, mil seesama Arni hällilapsena suure osa sai tema, vanaema, ajast ja kogu ta hoole ning armastuse, mis väikelapsele võib anda. Kuid lapse olemasolu ja hoolitsemine selle eest olid ühtlasi nagu vahelduseks ja lohutuseks tavalises igavuses. Pikad on talvised ööd. Saab palju magada ja pool aega unetult asemel käänelda. Päris ootaski vanaema vahel siis, mil laps hakkas virisema, et teda siis sussutama ja ta aset kohendama minna.

Päevad olid siis hämarad ja lühikesed. Hommikuks oli paksu lund tuisanud aknaaugu ette, ja kui vanamees selle rookis lahti, ei piisanud valgust säält sisse paistma kuigi kauaks. Juba kell kaks tuli süüdata lamp. Vanamees asetas selle lauale kummulikeeratud kausi otsa, et valgus kaugemale paistaks ja tõi ahjult maha korvimaterjali. Õhtuga nii mitugi korvi valmis ta vilunud käte vahel. Nädalas kord või paar ta käis neid ja luudi ning puulusikaid viimas

perenaistele. Tagasi tulles tal oli ikka kaasas soe leivapäts, tükike liha või muud, mis kuskil antud.

Ühel õhtul, vanameest külast oodates, mäletab vanaema, ta kuulis väljast tulija samme, mis olid võõrad. Uksele koputati — see polnud oma inimene. Vanaema muutus ärevaks. Võõraste tulek tegi ta ikka selliseks. Juhtus nii harva, et talvel keegi Rabasoole tuli, päälegi õhtul. Kui ta läks avama, seisis eeskojas keegi ja puhastas rõivaid lumest. Ta juhtis võõra tuppa ja tundis selles Murumäe papi. Vanaema pühkis põllega üle pingi ja ulatas võõrale:

„Võtke istet kah! Tükk maad käidud . . ."

„Jah," kostis papp istudes, „oli aega, tulin vaatama, kuidas siin elatakse. On siis Leena tõesti linna läinud?"

„Ei suutnud siinset elu kannatada, kartis külarahva näägutusi ja häbi, ei saanud muidu kui ära pidi minema . . ." kostis vanaema.

„Ma lubasin talle poja eest hoolitseda," lausus papp, „kuna teil nüüd muidugi raskem läbi tulla . . ."

Ta nööpis lahti kuue ja tõmbas põuest läikiva rahatasku ja ulatas säält pakikese rahapabereid vanaemale:

„Siin esialgu natuke, kui edaspidi võimalik, toon või saadan lisa . . ."

Ta astus hälli juurde, silmitses uinujat vaikides, silitas siis õrnalt üle poisi põskede. Ta pruunides silmades oli seejuures päris heldinud ilme.

Vanaema näppis kohkunult suurt hulka rahapabereid ja märkas alles tüki aja pärast

tänada. Siis nad rääkisid veel poisi ristimisest ja papp küsis:

„Mis poisile soovitakse nimeks panna?"

„Oli sellest Leenaga rääkimist, kui ta veel kodus oli . . ." ütles vanaema ettevaatlikult. „Tema kangesti tahtis Arnoldi."

Papi kulmude vahele tõmbus korts, kuid ta nägu selgines varsti ja ta lausus:

„Kui ema nii soovib, siis sündigu see. Kui ta ehk koju tuleb, siis tervitage!" ja ta ulatas jumalagajätuks käe.

Pärast vanaema sirvis mitu korda rahapaberite pakki. Niipaljut ta polnud kunagi käes hoidnud. See oli peaaegu terve sulase aastapalk rahas!

Mainitud raha pakkus vanaema esialgu Leenale, kuna oli mures ta elu pärast. Leena aga lükkas selle tagasi, käskis kulutada poisi toidu ja tarviduste katteks. Raasugi aga pole vanaema sellest rahast tarvitanud, on hoidnud alles kõik ja pigistanud oma elu poisi kasuks, et selle täisealiseks saamisel anda talle kogu summa tervelt kätte.

Papi lubadus, edaspidigi toetada, on jäänud täitmatuks. See oli ainus kord, mil ta näitas end poisi suhtes isana. Arni ise ei näi tahtvatki, igatsevatki teist isa ega ema pääle vanaisa ja vanaema. Kutsubki vanaema emmiks.

Hoolitsetud on lapse eest, poiss on terve ja nägus, haigust pole kordagi olnud. Häda oli varem teisega. Ei olnud tal püsi kuskil — hoia et järve või sohu ei upu. Jonnida ja oma tahtmist taga ajada võis. Vanaema nägi lõpuks, et sellele poisile midagi keelata, tähendab kuri-

teole ässitamist! Vanaisa kartis poiss rohkem. Hirmutusega vanaisale kaevata, suutis vanaema sageli poissi korral hoida. Kui vanaema kord ta tuppa kinni pani, et ta vanaisale külasse järele ei jookseks, olid toas pajad käänatud kummuli, kell logises laua all. Arni aga nuuksus kibedalt ega rääkinud sõnagi. Õhtul uinudeski luksus tasa läbi une. Kuid armas on see poiss ka siis, kui vallatusi teeb. Tasased nuuksed ja vesised silmad karistuse puhul ajavad vanaemalegi pisarad silmi. Iial ei nuta ega karju see poiss valjusti. Imelik ta on, kui mõtteisse jääb. Hallid silmad ei näe siis vanaema ega vanaisa, kõrvad ei kuule kutseid. Selliseid imelikke küsimusi küsib, mis vanaemagi panevad mõtlema. Vanaema usub sellest poisist tulevat suurt ja tarka meest, hellitab teda seda rohkem. Kardab vahel, ehk on surmakski antud. On ju seda kuuldud, et sellised targad ja mõtlejad poisid varakult surevad. Kuid Arni pole mingi tossike, on elav ja rõõmus kui tuletükk.

Nüüd Leena kirjutas, et tahab poisi pea linna viia, lubas varsti tulla järele, tuleb homme või ülehomme. Kahju on vanaemal poisist lahkuda. Ei laseks veel viia, aga Leenal on juba oma elu ning ega poiss igavesti või jääda siia. Kooliminek tuleks varsti. Kuidas ta käib siit kauge maa tagant alevisse, talvel, hangedega, kuna vanaisal pole hobust poisi viimiseks ja toomiseks . . .

Vanaema istub akna all ja koob sukka — ega poisil linnas kõlba paljajalu joosta. Ta arutab kaua mõtteis Arni tulevikku. Ei saa ometi rahu, tõuseb üles, koputab poisi õlale ja

lausub, kui see suuri küsivi silmi vanaema otsa vaatab:

„Kuule, ema tahab sind homme siit linna viia!"

Mõtleb ise:

„Miks ometi ajasin poisi unelt üles!"

„Aga miks sina mu ema ei ole?" küsib Arni tõsiselt.

„Ah mina? Ma olen su emaks liiga vana," kostab vanaema.

„Eks ma siis lähe emaga linna," lausub Arni tähtsalt.

Vanaema tahaks millegipärast, et poisile linn vastumeelt oleks. Lausub nagu ässituseks:

„Sääl ei ole sul enam liivahauda, oja ega muru. Sääl ei ole muud kui kivid ja majad . . ."

Arni ei kuulegi seda, vaid vaatab mõtteis oma suurt varvast ja küsib lahtihargunud nööpi kuue eest tõmmates:

„Kas siis vanaisa ei ole ka minu isa?"

„Ei ole, küll sulle kõik seletan, kui suureks saad. Pea nüüd kinni, las õmblen nööbi ette!"

Arni aga jookseb juba vilistades akna alt mööda, soo poole. Liivaaugul ta peatub, kaabib oma liivaveskit suuremaks, teeb üles koopakese lakke veel kaks auku juurde, kust siis igaühest isesorti liiva laseb alla joosta.

Nii siis selle liivaveski ta peab varsti maha jätma. Hein kasvab ta jahukuhjade otsa, võibolla teevad ussidki siia pesa. Aga linnas on siiski hää: võtab selle raha, mis ristiisa kinkis ja mis praegu vanaisa kapis hoiul, ja ostab terve kasti kompvekke, šokolaadi ja suhkrut, kutsub mõne sõbra kaasa, lähevad alla liivahauda, kus söövad niipalju kui tahavad. Äkki Arnile mee-

nub, et linnas polegi liivahauda, kuhu igal juhul hää pugeda. Mis linn on, seda ei tea ta. See sõna ei näita, ei anna mingit kujutust. Igatahes teab, et linnas on palju poode ja kive.

Arni jookseb kraavikaldale. Siit voolab hõbeselge vesi kogu suve alla järve, sest natuke ülalpool, nõlvakul on allikas. Sinna on vana tõrs poolest saadik kaevatud maasse, see asendab Rabasool kaevu. Vesi siin on puhas ja selge, mitmed taludestki viivad siit vahel joogivett. All soo juures vesi muutub roosteseks, ta pinnal hõljuvad mitmevärvilised rõngad. Siin kraavil on Arni armsaim mängukoht.

Ta toob põõsast kaks mahalöödud pudelikaela. Üks on suur ja valge, teine pisike must. Selle musta leidis Arni, valge aga lõi õlipudeli küljest ja sai selle eest vitsugi. Ta ehitab kraavile paisu ja müürib valge pudelikaela pehmesse porri ning mõnuleb, kui vesi kaelast joana alla langeb. Vahel Arni paneb korraga kaks toru paisu, siis muliseb ja keeb vesi pudelikaelte all kui supp pajas.

Nüüd suvel, soojaga, on tal siin mängimine lubatud. Kevadel ja hilissügisel Arni seisab tihti nurgas, sest vana emm on tige järele vahtima, kas ta jälle käsi ei külmeta. Selliseil korril Arni on vihane. Las kasvab suureks, küll siis laseb emmil igapäev nurgas seista, välja ei lasegi. Las palub ja nutab. Arni aga ütleb siis:

„Mäleta, mis mulle tegid! Tunne nüüd, kui hää mul oli!"

Laseb siiski emmi nurgast välja, sest ei taha emmile nii kuri olla kui emm temale.

Nii arutab Arni ojakese ääres mängides.

„Arni-i-i!" hõigatakse korraga.

Arni jääb istuma — vast ikka ei hõigatud teda, vast saavad ilma läbi, ei hõikagi enam.

„Arni-i, Arni-i-i!" kuuldub uuesti.

Nüüd ta paneb pudelikaelad põõsasse, longib siis murelikult nõlvalt üles ja pomiseb vanaisa moodi:

„Tea, mis jälle tahetakse . . ."

Hurtsiku lävel seisab valges pluusis naisterahvas, Arni ema linnast. Arni peatub, tahaks ära joosta, nii vastumeelt on talle see. . . see Leena.

*

aamahoone laia värava taga seisab rahvahulk lõunase rongi ootel. Rongi saabudes vahitakse tähelepanelikult tulijaid, otsitakse tuttavaid, sugulasi. Siinsääl tõtatakse rõõmsalt üksteisele vastu. Suudeldakse, teretatakse, asutakse üheskoos minekule. Mõned tõstavad suured kohvrid ja pakid voorimehele ja sõidavad vankri pehmelt vurades linna poole. Aegamööda jaamaesine tühjeneb. Tulijad ootajatega on läinud.

Leena ühes Arniga jõuab inimmurrust tänavale, ohkab kergendatult ja tõmbab Arni kiiresti edasi astuma.

Arni, endine sõdur ja väejuht, olles esimest korda nii rahva- ja liikumisrikkas kohas, on

täiesti löödud ja hariliku enesetunde kaotanud. Väikesed uutes kingades jalad protesteerivad kõvasti sukkade vastu. Kõndimine laiadel kiviplaatidel on võõras ja halb. Iga möödakihutav voorimees paneb Arni jahmatama. Ta kardab inimestele teele jääda, teda heidutab kiirus, millel kõik tõttavad. Kõlad ja helid panevad kõrvad kumisema. Veovoorimeeste rautatud vankrirattad mürisevad kohutavalt kui kõu. Lugematute kauplususte lahti- ja kinnipaugutused kostavad samuti raskelt ja võõralt, kui kord Kurnaski saeveskis, kus Arni ühes vanaisaga käis, pillutavate laudade kolin. Veel kostab rahvahulgast hääl, mille tekkimist Arni kuidagi ei oska seletada. See on mingi suur voogamine, nagu mingi hiigla mesilastaru sumin, mis käib kõikide kaasas ja kõikide üle. See on igasuguste helide segu. See hääl sarnleb Kurnaski saeveski saagide kahinale, kui need hambad löövad tooresse palki. Hääl Kurnaskil oli siiski rahustav, korrapärane. Siin ta on aga närviline, terav ja korratu, nagu oleks nende helide tekitaja, vägev saekaater, rikkis ja määrimata.

Kuum päike kõrvetab ja helgib vastu igas vasest ukselingis ja kaupluse säravas vaateaknas. Arni silmad on kibedad ja väsinud vaadeldes kõrgeid maju ja läikivaid aknaid.

Jalgteele on sulanud katustelt tõrva. See lehkab vängelt. Õhus heljub kogu aeg mingi turba- ja suitsulõhn, millesse seguvad avatud kauplusustest tungivad sajad lõhnad. Kesklinnas töölised on avanud roiskvee kanalisatsiooni, säält tõuseb raipe lehka. Suured kivide virnad on laotud kaheli tänavat, töölised kaevavad punakat mulda.

Arni tahaks küsida emalt:

„Mis siin tehakse?“ Ema aga rebib Arnit kannatamatult käest — astugu kiiremini ja ärgu vahtigu nii lollakalt ringi! Arni tunneb, et see ema, kes teda linna viib, on talle sama kauge ja võõras, kui see linngi, kuhu teda viiakse. Võõras on see ema, imelikult räägib ja käib, ei ole nii nagu sääl Rabasool.

Ja siis kogu see linngi. On see siis tõesti see, millest ta kui muinasjutust on unistanud, ja on siis tõesti need räpased tänavainimesed ja too üle tänava minev värvipangega seintevõõpaja need uhked linnahärrad, kellest Arni on kuulnud räägitavat?! Ta on lõplikult pettunud ja väsinud. Istuks maha ja puhkaks, nagu Rabasool, kui väsis, kuid siin pole ühtki mätast ega põõsast, kus puhata.

Sinav jõgi toob meelde Räästajärve. Siin aga ei ole kallastel muud kui lõputa puuvirnad, tühjad kastid ja prügihunnikud, ei ole seda lopsakat puhast tooni, mis Räästajärvel.

Häämeel on Arnil, kui lõpuks jõuavad läbi tühja hoovi koridori, kus vähekese vilum. Ema katsub ukselinki — uks ei avane, läheb siis teise tuppa, kust lühikese kõneluse järele tuleb võtmega tagasi.

Arnile paistab kohe silma toa kõrgus. Kindlasti ei suuda selle laeni kasvada! Ema otsib väikesest kapist tüki suitsetatud kala, võid ja leiba, Arnil ei ole isu, või on see söögi viga, kuid talle maitseb kala puisena, mitte nii nagu vanaisa püütud Räästajärve kalad. Võil on mingi kibe maik.

Pärast sööki ema käseb Arnit heita puhkama. Arni on väsinud, tahaks kohe visata

risti vanaema laiale voodile, kuid peab leppima võõra raudvoodiga. Ehkki on väsinud ja sulgeb silmad, ei tule uni. Lõputa mürisevad vankrid väljas munakivil ja õuel räägivad naised heledate häältega. Lõpuks reevatab vähekese, kuid uni on täis unenägusid ja Arni rähkleb, näol läigivad higipisarad.

Õhtu paiku Arni ärkab kõnelusest. Näeb toas emaga jutlemas lühikest paksunäolist meest. See, nähes Arnit ärkavat, astub voodi ligi, naeratab virilalt, mille juures terve nägu tõmbub täis pisikesi kortse, ja lausub:

„Vaat mul vana Leenat, soetand kord maal poja ja ei räägi mulle sellest mitu aastat. Kui poiss tragi, paneme kaupmehe selliks. Ära vahi midagi nii lolli näoga, nagu oleksid kärbse alla neeland!"

Arni aimab mehes vaenlast, mõtleb, millisesse vahekorda ta'ga jääda. Sääl ütleb ema selgituseks:

„Vaata, Arni, et nüüd mõistlik oled, see," tähendab paksule mehele, „on Jaan ja on sulle nüüd isaks."

Jaan räägib edasi:

„Tal alguses siin igav küll, maal sääl matside värgiga harjunud. Kuid küll tal siin nüüd matsi mõtted välja roogime ja tast päris linnahärra teeme. Küll jõurab mõni aeg seda matse kupatist taga . . ."

„Las jõurab! Siis pole muud kui lõhu tagaots kuumaks, karista poissi, kunas vaja," ütleb Leena ja vahib koguni vaenlikult Arnit, kes mahalöödud pilgul istub voodi serval.

„Karja tuleb ta esialgu veel panna. Sel suvel enam ei saa, võib prii olla. Las harjub lin-

naga ja näeb, palju see matsi värk väärt on. Õppigu matse tüssama. Kui lõssi lauale toob, vala lusikaga vastu pääd," õpetab Jaan, ise naerdes laia suuga.

Arni ei oska muud kui vaikida. Nutaks küll, kuid nende ees — ei iialgi! — mõtleb vihaselt ja vahib pääd käele toetades õuele, kus pulstunud koer ringi nuusib.

Hiljem, kui Jaan viivuks väljub, pöördub Arni ema poole:

„Emmi juurde tahaks! Ma ei taha siin olla!"

Vägisi tikuvad talle pisarad silmi, hääl väriseb ja lõug kisub imelikult kipra.

„Ära virise, ega siingi viga pole!" pahandab ema.

Õhtul tehakse Arnile ahju kõrvale põrandale ase. Jaan kisub säärikud jalast ja asetab ahjule kuivama. Need eristavad vänget higilehka. Arni rähkleb asemel, mõtleb vanaemale ja Rabasoole kui kaugele ilusale unenäole. Vanaema rääkis ju, et tal isa pole ja nüüd peab see Jaan olema talle isaks... Emagi on nii kuri ja pahur, on siis Arni süüdi, et tal Rabasoost nii kahju! Kui Arni aga mäletaks ema veel Rabasoo päevist, märkaks ta, et palju on muutunud. Ema tegumood on hoopis teine ja riietuski edevam.

Needki sääl voodis ei maga veel, on kuulda, kuidas nad tasakesi naeru kihistavad ja räägivad.

Arni leiab oma hinge nii tühja ja valusa, et pisarad silmist jämedaina tilkadena padjale langevad.

3.

Esimene, millega Arni linnas harjus, kodunes, mis teda huvitas ja enda poole kiskus, oli jõgi. See sai talle nagu sillaks tema ja ta uue ümbruse vahel. Rahulikult veeres see nagu lai hall kangas linna vahel, surutud oma palkseintega vooderdatud sängi. Paljasjalgsete poisikeste kari istus või seisis kaldal ja õngitses. Nad enamuses olid kõik osavad ja kirglikud püüdjad, vaatamata et enamusel neist õngematerjal oli vägagi vilets. Nii mitmel õngenööriks oli lihtne niit, mille otsa köidetud konks ja millel korki asendas harilik tulitikk. Varsti Arnigi oli üks püüd-

jaid nende poisikeste rivis, ja jõekallas koht, kus ta sageli viibis.

Teisena tuli kool, millega Arni ligemalt pidi tutvuma. Polnudki sääl talle midagi nii keerulist ega hirmuäratavat nagu esialgu kartis. Süda põksus valusalt, kui esmakordselt läks koolimajja. Ent hiljem polnud midagi, läks nagu oma koju, ja paari nädala kuludes talle tundus nagu oleks ta juba ammu-ammu käinud koolis. Õppimine Arnile ei tee kuigi suuri raskusi, see talle on peaaegu nagu mängimine. Ei möödu kuigi palju aega, kui ta juba üsna soravalt loeb ja mitte ainult kooliraamatust.

Kolmas koht, millega Arnil tegemist, on muidugi ta kodu. See aga veetleb teda kõige vähem. Meelsamini ta viibib tänavail või jõe ääres, kaugel kodunt. Kodu säälsete inimestega on talle võõras, ta peab sääl vaikima ja olema ettevaatlik, et ei pahanda ema ega Jaani oma kõnede ja tegudega. Jaan on Arni kogemuste järele kiuslik ja õel inimene, ema aga karm ja hellusteta naine. Arnile ta tõeliselt emana ei tundugi, on vaid Leena, emaks aga see teine sääl Rabasool.

Linn ja uued olud on võimetud kustutama Arni omapäraseid jooni. Kõik, mis talle Rabasool külge kasvanud, on säilinud siingi. Ema ja Jaan nimetavad seda jonniks ja kangekaelsuseks. Arni ongi kogu aeg nendega sõjajalal. Nad mõlemad on jäänud talle võõraks ja ta varjab nende eest oma siseelu ja mõtteid. Küll aga on Arni juba harjunud linnaga ja õppinud palju siinsest elust. Ta mõistab juba ammu, et nende esialgu talle nii kõrge ja suur näiv tuba on võrreldes rikaste korteritega vilets ja väike.

Ta on tulnud imelikule mõttele, et kõigest, mis näib suur ja kõrge, on alati veel suuremat ja kõrgemat, et suurus ja kõrgus on otsatu. Nii kõigi võimalustega. Selle mõtte tagajärjel ta ei üllatu millestki. Tema meelest ikka on veel suuremat, ilusamat, kohutavamat, halvemat, valusamat olemas.

Arni segase ja halva vahekorra Jaaniga aitab lahendada aeg. Kaua ei tule tal elada külg külje kõrval selle mehega, keda alatasa kardab ja võõristab. Juba mõnda aega kestnud sõda viib järjest uusi mehi heitlusse. Ka Jaan kutsutakse sõjaväkke. Nii tundub Arnile sõja olemasolu päris hääteona, nagu inimesed üldse on sageli valmis kiitma halba hääks, kui see neile pisikese isikliku kasu on toonud.

Jaan, saades teada oma aastakäigu mobilisatsioonist, on tusane ja ärritatud. Arni aga otse jahmatub Jaani sõduriks minekut kuuldes. Tal pole kunagi tulnud mõttesse, et Jaani, seda mehenässakat, kes sageli nii tige ja lapsik on olnud teda kiusama, võidakse riietada sõjamehe rüüsse ja saata vastu kangelastegudele. Otsekohe sõdurikutse auväärsus kriipsuke langeb Arni silmis.

Päeva enne lõplikku minekut Jaan viibib kuskil väljas ja tuleb koju alles õhtu hilja, ühes kaaslastega, kes kõik pisut joobnud. Arni on juba truubi kõrval asemel ja ka Leena valmistub magamaheitmisele, kui korraga kuuldub eeskoja ukse taga lõgistamist ja meeste hääli. Leena tõttab tuhvleid paljaile jalule tõmmates avama.

Tulijaid on pääle Jaani enese viis, kolm meest, kaks naist. Need on ta töökaaslased

tapamajast ja teised ligemad tuttavad, kes ühiselt tahavad pidada väikese olengu Jaani sõttamineku pühitsemiseks, nagu nende jutust selgub. Mehed otsinudki juba taskuist pudeleid. Et kõikidele toole istumiseks ei jätku, tõmmatakse laua äärde voodi.

Leenat palutakse otsida midagi suupisteks. Lauale tuuakse mitmes suuruses klaase, tükk vorsti, kilusid taldrikul ja leiba.

Jaan ja Leena istuvad voodile. Jutt ei taha esialgu hästi sobida. Eriti Jaan on tusane ja põrnitseb osavõtmatult laua poole. Sõda seisab hirmutava tondina mineja meeles. Teistest tujukam on Jaani tuttav, lauavabriku tööline Melts, haiglaselt kõhna ja kollase näoga mees, kes armastab kõnelda kõvasti ja seejuures kätega vehelda. Ta armsamaks kõneaineks on ikka igasugused plaanid, kavalused ja konksud, millest rääkides ta näo saladuslik ilme muutub veel mõrudamaks ja ta laup kattub tihedate kortsude varju. Nüüdki ta põrutab rusikaga lauale ja ütleb:

„Mis! Kui mees ise asi, on sõda nagu lapsemäng! Mäletate küll — mina olin ju esimesi mehi, kes liinile viidi. Olin nädalat paar, tulin tagasi ja näete, olen nüüdki veel mees kui müür . . . Liinil vaatasin, kuidas vankad aga kukkusid, pahemal ja paremal, ees ja taga. Niisugune asi võib kalliks minna, jõudsin otsusele. Põgeneda ka ei saa, venelane, molkus, pistab sul täägiga kõhust läbi ja jutt otsas. Pidasin siis plaani. Trehvasin ühe poisi leivapätsi pääl nägema ilusa kumera kooriku. Ostsin selle ära. Paari päeva pärast lasksin endal sää-

rest läbi — haav sai nii puhas, ei suitsu lõhnagi juures!"

Melts kisub oma karvase jala kuivetanud sääre paljaks ja näitab krobeliselt ning punnimoodi kokkukasvanud haava, mida teised huviga vaatamata tõttavad.

„Nii on asjad," lisandab ta. „Viidi haigemajja kui kangelane. Sääl hakkasin iga päev kõvasti suka seest villase lõnga tolmu sisse kiskuma. See võttis röga tulema, ei saanud enam liinile minejat ja lõpuks, näe, lastigi koju."

„Ega muud," arvab Kusta, mustade vurrudega poiss tapamajast, kes ka mobilisatsiooni alla kuulub ja Jaaniga ühel ajal peab minema, „ennekui midagi plaanitseda saad, tuleb üks puudaline ja viib su jala alt. Kellele siis veel seda santi tarvis. Ega Ella enam ühe jalaga poissi enda juurde võta..."

„Mis Ellal ühest või teisest, kui aga kolmas alles..." irvitab Melts. Kõik turtsatavad naerma. Ka Ella ise, tüse ja lihav tüdruk, itsitab kaasa.

Melts räägib veel sõjaväeteenistusest pääsu võimalustest:

„Pooled mehed haigemajas olid kõik omatehtud vigadega. Õppisin sääl igasugu kunste. Tore ja kindlasti aitav võte on saada endale paistetanud põlv. Tuleb teha põlve väike auguke ja sinna pista hobusejõhvi. Varsti paistetab põlv hirmsasti. Minu voodinaaber sai selle trikiga koju..."

„Ei maksa nutulugusid laulda," ütleb Jaan oma tardumusest korraga nagu ärgates, valab viina ja joob klaasi ühe sõõmuga tühjaks.

Kusta, see muidu nii elav, kuid täna vaiksem poiss, teeb samuti. Kolmas lihunikusell, Jüri Maasik, kõhetu ja pikk, meestest kõige vanem, ei jää ka maha. Ta on vaikne ja hääsüdamlik, kuid oma tasase oleku tõttu sageli teiste naerualune. Ella ja teine, temast pisut vanem, punetavate silmaäärtega naisterahvas, Kusta ja Jaani sundimisel saavad ka „valge" pitsiga valmis ja nüüd, kus neile tee kätte näidatud, pole edasisaatmist enam vaja.

Ühe pudeli juurest asutakse teise juurde ja ennegi unised ja tülpinud näod muutuvad veelgi unisemaks, silmade vaade segasemaks. Inimeste meeleolu ja välimus on imelikus vastolus. Väsinud ja lõdva ilmega seltsib lõputu jutt, naer, kisa ja räuskamine. Naerdakse ka selliseile naljule, mis tõeliselt polegi naljad. Jüri, harilikult vaikne ja sõnakehv, on nagu virgunud. Ta tasane sõnade pobin annab teiste naerule uut hoogu. Lõpuks on Ella istunud Kusta põlvile ja see laulab üht sõdurilaulu, lüües takti vastu Ella reisi. Melts lobiseb vanema naisterahvaga ja räägib sellele, kuidas ta sõdurina pidul kindrali prouaga tantsinud. Siis ta teeb ettepaneku hüüda elagu kroonule, kes vabastab Leena Jaani käest ja laseb sel ka teisi mehi proovida.

„Kas ma tal seda ennemgi olen keelanud..." ütleb Jaan laia heldemeelsusega.

„Su purjuspäine lubadus," pilkab Melts, „on nagu vaeseks jäänud juudi võlamaksmine!"

Kusta raputab Jaani õlast:

„Kuula! Mul tuli hää plaan: sa jäta oma Leena sõjaajaks Jüri hoolde, ega see midagi oska naisele teha!"

„Oota, või Jüri Ellal välja koolitamata," segab Melts „ühes elavad . . ."

Ella, kes on juba päris purjus, pudrutab:

„Jürist veel mingit asja! Kardab naist nagu nõgese kõrvetamist . . ."

Mehed pistavad hirnudes naerma, ainult Jüri on kohmetu. Leena tõmbab ta enda kõrvale istuma ja astub ta eest hoolitsevalt välja, ise paitades Jüri juukseid:

„Ärge Jüri puutuge, tema on meheks rohkem kui teie kõik kokku!"

Aeg hilineb. Arni oma asemel, truubi kõrval, heitleb raske tülgastusega. Ta puhas ja rikkumatu lapsehing tunneb otse füüsilist vastikust ja jälkust kuuldust ja nähtust. Sel momendil ta otse vihkab neid inimesi, oma ema ja Jaani. Ema jaoks mõtleb ta igasuguseid karistusi, valusaid ja mõjuvaid, mis ta paneksid kahjatsema oma elu. Arni püüab jääda magama, pöörab selja toa poole, kuid Kusta hakkab lällutama üht laulu ja Leena, Arni ema, kilkab inetult ning lõikavalt. Arni ei saa uinuda, ta väike süda on täis suurt pahameelt. Et end taltsutada, ta surub küüned ja hambad patja. Ta vihkab ja ühtlasi unistab. Unistab sellest, mis teeks, kui oleks juba suur ja tugev, kuidas pilluks need mehed ja naised nagu takukoonlad üle ukse ja nende puskari pudelid neile järele.

Jüri märkab Arnit truubi kõrval, tuleb klaasiga ja pakub talle. Arni tõrgub, ta ei taha. Jüri käib pääle, võtku ikka, ega ta mõni tüdruk ole. Õppigu jooma, näh, sääl naisedki joovad mehemoodi, mis siis mitte tema!

Kuigi Arni teab, et Jüri on tulnud talle häädmeelt tegema, et ta end liiga unustatuna ei tun-

neks, ei suuda ta end ometi taltsutada, vaid karjub talle vihaselt:

„Jätke mind rahule, jooge ise oma solk!"

Leena hüüab Jürile, ärgu raisaku poisile jooki, joogu ise. Arni aga olgu mõistlik!

Arni tõmbab teki üle pää ja mõtleb oma süngeid mõtteid., Endas ta annab tõotuse, et tahab elada suurena puhtamat ja ilusamat elu kui need siin.

Tuba aga on kollast suitsu täis. Tuhmina paistab lambituli. Melts norskab laua najal, samuti teised, kus juhtub. Üksi Kusta on virgem. Ta kolgib ja raputab teisi kojuminekule. Unised kogud tuigerdavad segaseina minema.

Jaan ja Leena jäävad rõivais voodile magama. Laud on täis puru, tuhka ja vorstinahku, tühjad pudelid helgivad rohekalt tulevalgel, mis asjatult ootab kustutajat, sest ka Arni on uinunud väsimusest.

*

Leena ei ela pärast Jaani sõjaväljale minekut kuigi kaua üksi, vaid tema juurde kolib lihunikusell Jüri Maasik, keda Kusta Jaanile purjuspäises naljatluses soovitas kui kõige sobivamat „naisehoidjat".

Tuttavad, kes sellest kuulevad, on otse üllatunud nalja tõeks kujunemisest.

Arnile on muudatus tulnud kasuks, sest Jüri suhtub temasse hoopis teisiti kui Jaan. Ta ei riidle Arniga kunagi, on kõigiti sõbralik, kaitsebki Leena ees. Ilusa noa ta on kinkinud Arnile. Sageli annab raha, kästes osta maiustusi.

Jürile endale aga saab Leena juurde kolimine teataval kombel saatuslikuks. Ta satub korraga töökaaslaste kõne- ja huviobjektiks. Teda hakatakse pilkama, tema ja Leena kulul visatakse igasuguseid nalju. Liiga üllatuslikuna mõjus selle tasase mehikese minek võõra naise juurde. Et ta ei oska ega suuda vaigistada ja võita kaaslasi sobivate naljadega, on pilge tema vastu millegipärast häälestatud vaenlikult. See pole enam seltsimehelik tögamine, vaid muutub järjest mürgisemaks ja lõikavamaks väljakutseks. Jüri aga aina nohiseb. Ta silmis nähakse sageli piinatut ilmet; teiste suurimaks püüdeks näib olevat teda vihastada. Kuigi rööpast väljasattumine temast peaaegu uskumatu näib, juhtub see ometi kord. Suur, punase pääga lihunikusell, kellega Jüri ühe looma kallal töötab, on teda igat kanti pilganud, kuid tagajärjetult. Lõpuks mees teeb mõned õige ropud tähendused Leena kohta ja Jüri, kes Leenasse kiindunud, vihastub nüüd. Ta virutab oma tugeva rusikaga mehele näkku. Hoop on nii tugev, et mees jääb verise näoga lamama. Jüri ise seisab süngena ja segasena. Ta nagu ei kuulegi oma ümber askeldusi, mõnitusi, pilkeid ja ümberkogunenud sellide kahjurõõmsat naeru. Ta seisab nagu kohtumõistjate ees, küürus ja langetatud pääga. Olgugi et lõi vastast tugevamalt, ta kaotas ometi, tunneb. Juba ettegi teades, et võit jääb teisele, kuna ei oska nii pilgata, naerda ja

irvitada nagu teised. Leidlikud sõnad on alati tugevamad kui rusikas ja jõud.

Jüri ärkab alles siis, kui peremees on kohal ja kutsub teda kontorisse saama arvet. Kaklejaid ta oma teenistuses ei võivat pidada. Lehmatapjast võivat nii veel inimesetapja saada.

Palk taskus, sammub Jüri tänavale, meeste irvituskaja kõrvus. Tänaval pisut rahunedes ta tunneb nagu häämeeltki, et andis sellele pääirvhambale, punasele Otile. Näritagu veel Leenat ja teda! Kuid kohast ta on lahti, vaevalt et kuskilt leiab mõne samaväärse. Kui Leena viimati ei pahanda? See mõte rõhub teda kõige enam. Kuid ta katsub end rahustada asjaoluga, et oli astunud välja ainult Leena kaitseks ja see juba peaks lepitama.

Jüri teeb end koju jõudes võimalikult lõbusaks. Viskab Leena kätte palga:

„Säh, tõin sulle raha!"

„Kuidas nii äkki rahadega meheks oled saanud?" küsib Leena.

„Pandi palka juurde!" kostab Jüri endisel toonil.

„Ära räägi!" üllatub Leena.

„Ei, kohast löödi lahti!" tuleb Jüri nüüd tõega.

„Räägi ometi mõistlikumalt," pahandab Leena, „kes su'st nii aru saab. Pannakse palka juurde ja lastakse kohalt lahti, mis see's tähendab?"

„Sa tead ju küll, et palga juurdepanek on seitsmes ime, koha kaotada võib aga iga päev. See on mul nüüd käes. Anna nõu!" ja Jüri räägib Leenale loo, palub mitte pahandada, kuna ta teisiti ei olevat võinud.

Leena on kuiv, asjalik, kuid ei kurjusta Jüri rõõmuks sugugi, vaid hakkab plaanitsema uue töökoha saamise võimalusi. Nad arutavad kahekesi asja ja leiavad kõige kohasema, kuni midagi paremat leidub, Jüri mineku turbarappa, kus ta teenistus olevat küllaltki tasuv.

Arnile möödub talv suuremate sündmusteta.

Hommikupoolel ta käib koolis, pärast lõunat jookseb teiste poisikeste hulgas jõel. Hämaruse alates tõttab ta ajalehe-kontorisse saama ajalehti. Õhtu jooksul ta karjub ajalehepoisikesena läbi kõik käidavamad tänavad, lehepakk ta kaenla all aina kahaneb. Nii teenis ta endale päev-päevalt pisikese taskuraha. Ajalehti ostetakse palju, sest sõda kestab, ja see on lehelugejaiks teinud ka need, kes muidu lugemisest suurt ei pea. Ammu oodati sõja lõppu, see aga venib. Rindelt tuleb järjest halbu sõnumeid. Sõda annab end tunda igal pool, ka majanduselus. Inimeste hulgas kipub maad võtma norutunne; vähem tehakse juttu omavahel sõjast, ollakse tüdinud, vaikitakse, nagu vaikitakse halvast asjast, millest teatakse, et seda sõnad ei paranda. Ajakirjandus püüab küll meeleolu hoida, toob virgutavaid sõnumeid pisivõitudest ja püüab pehmendada kaotusi. See kõik ei lohuta inimesi, kuna on liiga läbipaistev, tekitab ainult võllanalju „võidurikkast taganemisest". Liiga teravalt ja selget keelt kõnelevad surmateated, mida ajalehed toovad, ja kus on terved tulbad nimesid, mida jahmatanult loetakse, kui sääl esineb ka mõni tuttav.

Arni, kes on saanud koolis lugemisotsa kätte, toob õhtul alati lehemüügilt tulles kaasa

mõne lehe ja loeb säält kõvasti ette Jürile ja emale. See on kõva kool talle, kuigi lektüür on ühekülgne, ikka sõda, lahingud, taganemised, langenud, haavatud ja edasi sama verine järjestus.

Kord aga mõjub miski sügavamini Arni noorde hinge kui seni ükski verisem lahingukirjeldus on mõjunud. See on siis, kui Arni ühest kaasatoodud „Virmalisest" loeb teiste surmasaanute hulgast ka Jaani nime. Jüri ja ema olid võõrastavalt vaiksed tol õhtul. Hiljemgi nad kunagi ei tee juttu Jaanist ega tema surmast. Arni aga mõtleb kaua õhtul oma asemel Jaanile ja ta hinges on imelikult õudne. Talle paistab korraga nii haletsemisväärne selle mehenässaka terve elu, ta tigedus, ta harv lahkuski. Nii kurvastavalt tühine näib Arnile see elu, nagu mõni väikese lapse jonn, kes ise juba on uinunud. Ühtlasi on raske mõelda inimesest, keda elusana on näinud, et see nüüd on külm ja kange ning kõdunema hakkav mõne künka all. Kaua Arnit piinab mälestus Jaanist, nagu ta lahkumisel seisis nende õue väraval: küüru vajunud nagu raskest murest, nägu kortsudes, käed ripakil.

Aeglaselt nihkub ajahammasratas, talv kaldub kevade poole. Lõunapoolseilt katuseilt lööb lumi hõredaks ja keskpäevadel langevad rästalt põksuvad veepiisad. Kauplustes ja majades süüdatakse tuled järjest hiljem. Koolist tulles Arni näeb päev-päevalt, kuidas lume alt vabaneb jalgtee kruus ja see järjest tahenema hakkab, kuidas vahuvullid tõttavad rentslis ja kuidas mõne varjulise ja vastu päikest asuva plangu kõrval tärkab esimesi rohelisi lehekesi.

Kuigi Arnil koolis läheb hästi, ta jälgib huviga kevade märke ja ootab koolist vabanemist. Pärast Rabasoolt tulekut ta pole üldse maale saanud. Rabasoo päevad aga on talle imeliku ilusa muinasjutuna meelde jäänud, mille kaunidust ta ei jõua mõelda. Kogu selle mälestuste võlu on ta üle kandnud maale ja nüüd on talle mõisted „maa" ja „maale" peaaegu sama mis Rabasoo.

Ometi ta kogeb hiljem, et Rabasoo pole kuskil mujal kui ainult Rabasool. Ta läheb suveks karjaseks Antsumäe tallu. Pika suve jooksul ta jõuab otsusele, et pole õudsemat, igavamat ja koledamat kui karjase-elu. Ta on selles mõttes nii vankumatu kogu suve, kuid imelikult ei suuda selle juurde jääda enam sügisel, olles uuesti linnas.

Tagasi mõeldes möödunud suvele kahanevad selle suured pahed imepisikesiks, nagu polekski olnud veristatud varbaid, lõõmavat kuumust, kiilijooksvat karja, torgatud jalataldu, äikeseilmu, päevade viisi kestvaid sadusid ja lõputut unenälga. Ta on nüüd endale nagu uhkegi, et käis suve karjas. Et on saanud üle sellest pikast ja raskest ajast, tõstab tublisti ta enesetunnet. Ühtlasi ta on rõõmus, et see kõik seks korraks on seljataga. Ta jalas on uued saapad, pääs nokatsmüts läikiva sirmiga, mõlemad on oma teenitud.

Ühel päeval Arni kõnnib Toomil. Ta ronib läbi kõige järsemad kaldad, jalutab mööda kruusaseid keerlevaid jalgteid, istub puudealuseil pinkidel. Siin on nagu teine riik ja teine elu kesk linna. Käijate samm, mis all on tormav ja kiire, tasandub siin aeglaseks ja rahulikuks.

Mõni vanaproua lükkab enda ees lapsevankrit, mis hääletult libiseb üle kruusa. Kõik on siin vaikne ja rahulik, inimeste kõne ja kogu olemuski, nagu käiks siinne elu linna omast mõned sajandid taga. Suur, hall ja mõtlik kirikuvare hiiglapuude vahel nagu manitseks inimesi tasasusele.

Puude kroonist pudeneb juba kollaseid lehti murule ja kruusale.

Kui raekoja kell taob kolm kumisevat lööki, tõuseb Arni pingilt ja hakkab kähku minema. Ta tahab külastada Jürit, kes on juba pikemat aega haiglas, olles turbarabas töötades külmetanud oma jalad.

Nagu tardununa seisab suur pruun maja puude vahel. Mingi külma vastumeelsusetunde ta jätab hinge. Maja ligiduses oleva keldri raudukse poole piilub Arni ja kujutleb säält tulevat laipade lagunemise lehka. Selle õudse mulje all ta avab haigla suure klaasukse ja astub jahedasse koridori, kust lai keerdtrepp viib üles. Ülal on teine koridor, mille kummaski otsas oleva ukse ülemine osa on värvilisest klaasist, millele maalitud suletud silmade ja kokkupandud tiibadega inglipää. Kummalegi poole viib koridorist palju uksi. Paremal on meeshaigete ruumid. Haigesaali valged uksed on laiali, kummalgi pool seina lähevad perspektiivsed rivid valgeid voodeid hallide tekkidega. Kesk avarat ja kõrget ruumi lömmitavad kaks tüsedat kahvelkivist ahju.

Parempoolse voodirivi keskelt leiab Arni Jüri kahvatanud näo. Jüri naeratab piinlikult, kui palub Arnit voodi kõrvalt toolilt kõrvaldada süljenõu. Arni istub. Vägev ja suur Iüri on

nüüd ta kõrval nagu laps valges voodikeses, keda kõiges peab aitama.

„Kas valus ka on?" on Arni esimene küsimus.

„Ei ole suurt, pärast lõikust siis ikka oli," vastab Jüri.

Arni noogutab ja vaatleb saali kõrget lage. Talle turgatab meelde ta lapsepõlve unistus — laeni kasvada — ja ta naeratab nüüd. Ta tähendab Jürile:

„See on suur ja kõrge maja, siin on vist päris hää õhk!"

„Polegi tühja," kostab Jüri, „laes on tolmu küllalt. Kord avati aknad mõlemalt poolt, siis lendas tolmutükke nagu varblasi alla."

Jüri kõrval voodis lamav noormees jutleb talle külla tulnud preiliga. Arni müksab Jüri ja küsib tasakesi, et kõrvale ei kuulduks:

„Mis sellel viga?"

„Lõigati pimesool. Saab pea terveks. Teisel pool minu voodit lamab vanamees, sellel on põiepõletik. See ei parane nii pea," seletab Jüri.

„Aga kuidas su endaga on, kas saad varsti üles?" küsitleb Arni.

„Minuga on kehv," teeb Jüri mõruda näo. „See igavene solistamine märjas rabas rikkus jalad ära. Nüüd on löönud põlendiku luu sisse. Öösel teeb päris valu..."

„Ah, siis päeval ei tee?" tähendab Arni.

„Ei tee!"

„Kuidas siis muidu ka olla on?" pärib Arni edasi.

„Igav on. See tahab päris tappa. Päeval on veel midagi näha ja vaadata, teistega juttu ajada, kuid öösel ei tule und, siis... Hommi-

kul äratatakse meid juba kell kuus, vanamamma toob kausiga igale voodile pesemiseks vee," jutustab Jüri.

„Kes see vanamamma on?" segab Arni.

„Ah see?" venitab Jüri. „See on üks vanem naisterahvas, kes öösel siin valvamas käib. Kui haiged ärkvel, neil näod pestud ja teenijatel palat kraamitud ja voodid kohendatud, tuuakse hommikusöök. Suur kruusi täis kohvi, leivamuru ja tükike võid. Mõned haiged saavad saia, nende haigus muud ei luba. Pääle hommikusööki tuleb ajalehemüüja, siis saame värskeid lehti osta. Hiljem kraaditakse meid ja siis tuleb arst ning käib haiged korrast läbi. Enne lõunat tuleb terve trobikond arste ühes prohvessoriga. Pärast lõunasööki, kell kolm, algab haigetel ilusam aeg, siis tohivad omaksed tulla neid vaatama. Muidugi, kel neid olemas. Kell viis peavad ruumid olema jälle võõrastest vabad. Siis kraaditakse neid veel kord ja antakse õhtusöök. Siis on meie päevake läbi. Tuleb pikk ja raske öö."

„Kuidas see lõikus on?" küsib Arni.

„Muudkui pannakse magama," seletab Jüri, „ise ei kuule midagi. Tõmbavad niisugused kanged rohud nina alla, et kui seda sisse hingad, siis kohe uinud. Pärast on halb, ajab oksele. Noh . . . sääl lähebki arst," osutab Jüri mööduruttavale lumivalges mantlis isandale.

„Aga kes see sääl on?" tähendab Arni koridoris seisvale ruudulises riides paksule naisterahvale.

„See on Liisa," seletab Jüri jälle, „teenija, kes põrandaid peseb, pühib ja meile süüa toob."

„Kes teile sööki keedab?" pärib Arni.

„All on selle jaoks köök."

Arni silmad rändavad haigelt haigele ja ta ei väsi päritlemast nende hädasid, ta küsib isegi nimesid ja vajutab need mällu.

„Kas see ka arst on?" küsib Arni ühe valges mantlis mehe kohta, kes voodi jalutsile nõjatades vestleb ühe haigega.

„Ei, see on velsker," kostab Jüri. „Meie kutsume teda ta eesnime järele Robertiks. Unustamatult hää mees. Kohendab ikka vahel mu voodit ja patju, leiab igale poole hää sõna, tema sõidutab kärul kõik haiged lõikusele, sidumisele ja tagasi, tõstab need voodist ja voodisse. Ise ta on suur naljamees."

„Või nii . . ." lausub Arni vanainimesliku tõsidusega ja küsib edasi:

„Teil on siis siin päris palju ametnikke?"

„Jah, meil on kaks Liisat. Teine neist on praegu puhkusel. Tema asemel on üks noor tüdruk. Neli halastajaõde on meil. Muidu on meie palati pääl õde Silvi, pühapäeviti aga, kes juhtub. Pääle Roberti on teine velsker ka, selle nimi on Andrei. Hommikupoolel on siin õppimas noored õed. Need on hääd ja virgad aitama. Õhtupoolikul käivad nad loengutel," jutustab Jüri veel haigla personaalist.

„Kas siin praegu raskeid haigeid ka on?" küsib Arni.

„Väga raskeid pole. Üks sääl tagapool nurgas oli, kuid on nüüd juba parem," kostab Jüri.

„Mis tal viga oli?" pärib Arni.

„Kõrvast lõigati!"

Arni tõuseb püsti, küünitab kaela, kuna tahab näha kõike, mis puutub kannatustesse, valusse, raskustesse. Ta ei näe sääl ometi muud

kui hallide tekkide all lebavaid inimesi. Mõned, kergemad haiged, istuvad voodi äärel. Külastajaid on mõne haige ümber palju. Läbi akna langevas päikesekiirte vihus näeb Arni ahju kõrval voodis lamamas sünge mehe. See on hoopis üksi, ta nägu on hall ja habemes, mustad silmad sügaval koopais ja suu otsatu kurb. Arni tahaks meelsasti olla külaliseks sellele, kel pole ühtki. Küsib Jürilt:

„Mis selle mehe nimi sääl ahju kõrval?"

„Teimann," kostab Jüri, ja kui aimates Arnis kipitsevat küsimust „põeb maovähki. See on raske haigus."

„Surm . . ." mõtleb Arni ja küsib samast mõttest tõugatuna:

„Sureb siin palju?"

„Minu siinoleku ajal on surnud neli," seletab Jüri. „Üks oli veskivõlli vahele jäänud. Suri samal õhtul, kui toodi. Arstid tunnevad, kui surema hakkab. Siis pannakse voodile rattad alla ja sõidutatakse välja, nurgatuppa. Kes nii viiakse, ei tule enam siia tagasi. Teisele mehele tehti maolõikus. Elas pärast kolm päeva, kuid siis hakkasid krambid käima ja suri ka. Enne karjus mis kole, otsekui lehm röökis. Kolmandal mehel olid jalad põlvini külmanud, suri, nii et ei märgatudki. Neljas oli üks poisike, see juba poolsurnult siia toodi . . ."

Jüri räägib ükskõikselt ja rahulikult kõigest sellest. Arnit haavab see toon. Tema noorele hingele on see liiga külm. Tal hakkab millegipärast halb, ta on küllastunud muljeist ja tahab hakata minema koju. Jüri on mõtteisse vaibunud ja lausub nagu ärgates:

„Noh, võib-olla sõidutatakse mindki siit nii . . .“

Arni minekul avab Jüri voodi kõrval oleva valge kapikese laeka, võtab säält mõned metallrahad ja surub Arnile pihku:

„Sa oled va hää poiss! Tule mind veelgi vaatama. Silma ka selle koduse elu järele, ning kõnele mulle, kuidas sääl läheb. Pane tähele, kas vast Leena ei ela teiste meestega . . . Kui midagi märkad, teata mulle! Sa ehk mõistad, saad aru?“

Arni saab sellest aru. Ta lubab Jürit juba lähemal ajal jälle vaatama tulla ja talle kõigest teatada, mis tähele pannud.

Väljas ei tundu see maja enam Arnile nii õudne, ta on tutvunud säälse eluga. Inimesed sääl on ikka samad mis väljaski.

*

Nüüd külastab Arni sageli Jürit, kes ei taha ega taha paraneda. Jüri kaebab talle vahetevahel oma hädasid, unepuudust, üldist nõrkust, köha, mis teda järjest rohkem hakkavat vaevama.

Mitmed korrad on Jüri küsitlenud teda Leena eluviiside kohta. Arni on Jürisse otse kiindunud ja tahaks meeleldi näidata talle oma

ustavust ning sõprust. Selle tagajärjel ta otse hakkab ootama ema ülesastumist, et saaks viia Jürile teate, mis annaks tunnistuse tema, Arni, truudusest. Kuid see ootus on olnud seni asjatu. Ta pole tabanud ema patustamas. Ta tunneb, et Jüri Leenas kahtleb ja hästi ei usalda Arni seniseid teateid, mis kõnelevad teist keelt. Tal on seepärast tunne, nagu ei vääriks ta hästi aeg-ajalt Jürilt saadud raha. Kuid ta ei kaota lootust, ta arvab selleks küllaldaselt tundvat oma ema.

Sügis edeneb. Hommikupoolel Arni käib koolis. Klassis ta on ikka esimesi. Lugemine on talle avanud uue maailma. Kooliraamatud huvitavad teda vähem, ta loeb juba juturaamatuid. Trükitähed kõnelevad imelikke asju ääretus mitmekesisuses ja ulatuses.

Ühel päeval Arnile avaneb kaua oodatud võimalus. Koolist tulles ja tuppa astudes selgub talle olukord: ema istub kellegi võõra mehega sirmi taga voodil. Arni tulles ta väljub säält ja toob lauale Arni jaoks toidu, ise kaob uuesti sirmi taha. Mees sääl suitsetab, siniseid pilvekesi tõuseb õhku.

Arni on ärevil. Ta mõtted lendavad pääs ringi, toidul pole maitset. Eksikombel ta pistab kartuli piimakaussi, eksitust märkamata ta sööb selle. Veel täna kavatseb ta Jüri vaatama minna ja asjast talle kõnelda. Ta kujutleb mõnuga, kuidas Jüri tervenedes ja koju tulles emale kõik ta teod ette loeb ja teda noomib. Aga kui Jüri nüüd küsib, kes see mees oli, või milline ta välja nägi, mis nad rääkisid, mis tegid? Seda kõike peab Arni teadma, kui tahab Jürile olla ustav ja truu. Ta kuulatab. Siia ukse

juurde, ta lauani, kuuldub ainult lääbet sosinat, segaseid lausekatkendeid. Nende järele ei oskaks ta midagi seletada. Peab hiilima ligemale! Kui ütelda Jürile, et istusid voodil, hoidsid teineteise ümbert kinni? Kui viimati kuulevad? Peab vaatama! Ta ligineb kikivarbail. Kui kõnelda, et nad tabatuina pakkusid raha, et ta Jürile ei räägiks? Tema aga ei hoolinud sellest! Arni on jõudnud sirmini. Ta tunneb end kohtumõistjana nende kahe üle. Ta püüab vaadata sirmi pilu vahelt, kuid ei näe, miski must on ees. Samas see liigutab ja keegi astub Arni jalale. Järgmisel hetkel seisab ema Arni ees. Arni on kivinenud sambaks kohale. Ema silmitseb poega viivu, ennekui pääsevad sõnad:

„Piilusid, sindrinahk sarnane!"

Ema silmad lähevad järjest kitsamaiks, põskedesse lööb laineina puna.

„Häbi ei ole sul põrmugi vanemaid inimesi luurama hakata!" hurjutab ta. „Tuleb söögi juurest ära! Ei ole mul parajat malka sulle tõmmata! Tattnina sihuke!"

Laksudes langeb ema käsi vastu Arni põske, teine sasib õlast raputuseks.

„Noh, mis sa nägid sääl! Mis sul vahtida oli?" kurjustab ta edasi.

Arni ei saa sõnu suust. Lõpuks kogeleb:

„Mina . . . ma . . . kaeban Jürile . . ."

„Mis Jürile!" kähvab ema. „Lõuad pea! Sina põnn tuled mulle midagi ütlema!"

Sirmi tagant ilmub keskealise mehe kogu, kel süsimustad silmakulmud ja punetavad palged. See põrutab:

„Ah, siis niisugune see poisimait on! Välja viska ja ära anna paar päeva süüa, siis näeme... Ja see raip käib veel koolis!"

Enne kui Arni saab taibatagi, ta lendab kibedat müksu saades koridori ja kuuleb võtme kriiksumist lukuaugust.

Oma rõõmuks Arni leiab, et ta ei ole nutnud. Ta katsub kuumendavaid põski ja astub paljapäi, nagu toast visati, tänavale. Imelik kumin kõrvus, komberdab ta edasi. Ta tunneb end lööduna, kuid sellisena, nagu oleks tal veel kõik võim ja võimalused tagavaraks. Ta vaevab pääd kavadega, kuidas asja Jürile rääkida.

Kellasepp Tiirmanni aknal näitab kell alles kaks. Arni tõttab Toomile. Vähe on jalutajaid sääl. Tuul keerutab üksikuid kollaseid lehti jalgteil. Puud on täiesti raagunud. Suvel nii haljas muru on täis kõdunevat leherämpsu. Hallirüülised naised, otsekui sügis ise, koguvad seda suurile riidepalakaile, et kanda jumal teab kuhu.

Arni otsib üles kõige kõrgemad ja tuulisemad kohad. On nii hää tunda hullamas tuult rõivais. Lehed keerlevad ta ümber kui liblikad ja ta peab kätega varjama silmi lendupaisatud liivakübemete eest. Tuult on Arni ammu armastanud, tugeva võitlejana tunneb end tuules. Eriti praegu leiab tuule kohase oma meeleolule ja mõtteile.

Kokkusurutud huulil ta jalutab haigla poole ja selle ees, kuni üksikud külastajad valgete pakkidega astuvad sisse laiast uksest. Arnigi lippab neile järele ja treppi mööda üles.

Ta on nii oma mõtete ja asjade juures, et kohe ei märka Jüri muutunud olekut. Jüri

päev-päevalt kahvatunud ja kõhnenenud nägu on päris tuhm täna ja võõras. Paljud voodid Jürist pahemal ja paremal on mitmed korrad tühjenenud ja ruumi pakkunud uutele haigetele. Üksi Jüri on siin. Ta soonilised töömehekäed on valgeiks ja jõuetuiks muutunud kui lapsekäed. Ta kõhn nägu on piinatud valujoontest ja habemetüükad on imelikult punakad.

Jüri ei suuda või ei taha Arnole ütelda midagi. Sosistab vaid „oo-ooo" ja püüab tõsta nõrka kätt mingiks liigutuseks, kui Arni tõttab talle rääkima, kuidas täna tabanud ema ja ta kodunt välja visati, enesel nüüd pisarad tungimas silmi.

Äkki Jüri hakkab korinal oigama, ta nägu muutub elutult halliks. Arni hüppab ehmunult püsti ja haarab juurderutanud velskeri valgest põllest. Üks õde jookseb valvekorra arsti järele. Velsker aga võtab Arni käe alt ja talutab ta koridorile, kuhu asetab pingile istuma, ise tõtates jooksujalu järele õele ja arstile, kes neist möödunud.

Pikk koridor on tühi ja vaikne. Mõni haigekülastaja tuleb või läheb. Paar väikest tütarlast tulevad areldi, pakikesed käes ja pöörduvad naiste poolele. Uste kohal on mustad tahvlikesed nimedega. Lõikussaal. Sidumistuba. Auditoorium. Kantselei. Sidumistoa ukse kohal on kell kollases ümmarguses kastis. Koridori otsimiste uste kohal on ristikujuliselt kokkuasetatud tiibadega inglinäod, kelle silmad suletud. Arni silmitseb kaua neid, nende tiibade nukid õlgade kohal on imelikult kumerad ja suletud silmades pilkeline mõistmatu salapärasus.

Kella osuti on juba palju edasi nihkunud. Arst läheb mööda ja õde, nad ei osuta pingil istuvale Arnile mingit tähelepanu. Nende nägudest ei oska Arni midagi lugeda. Veel ootab ta tükk aega ja tõuseb siis ning astub haigesaali, Jüri voodi poole. See on tühi. Pesu ja padjadki on viidud, ainult roostetama löönud reformpõhi irvitab vastu.

„Viidi juba ..." naeratab Arnile haige kõrvalvoodist, „surnud ..."

„Sõitis Jeeriku ..." lisab kellegi kare hääl.

Arni leiab end haigla trepil. Ei mäleta, millal tuli ülalt, kuidas sai alla. Jüri on surnud! mõtleb ta ainult. Ah, kuidas öeldi seda, kuidas teatati inimese surma! Rabasool sisaldas vanaema hääl rohkem kahetsust ja leina teatades kas või lambatallegi surma. Ah seda vanaemakest — suri külas keegi, iga aseme juures käis ta ja nuttis oma pisarad! Ah seda vanaemakest — pimedaks ta peaks jääma, kui tuleks seista sõdurihaudade ees, mis katavad lahinguvälju! Ja küllap vist needki mehed siin olid näinud nii palju surma, et olid külmad sellest.

Roostesed pilved on löönud laiali, madala ja loodele ligineva päikese kollased kiired tungivad läbi puulatvade ja langevad udust märjale linnale.

Nagu valus nuga lõikab Arnile rindu: kui rumalasti ta oli talitanud! See enese väärsammu tundmine rõhub teda nii, et pisarad hakkavad tibama silmist. Nii narr, nii narr näib talle nüüd ta luuramine ema järele ja ta ettevalmistused sellest Jürile rääkimiseks. Milleks tuua halba sõnumit inimesele, kel isegi on koormana kannatusi, kui sellest võib vaikida! Ja Jüri on

nüüd surnud selle rõhuva ja halva teatega... Võib-olla ta kiirendas selle ettevaatamatu ja rumala jutuga haiguse käiku nii mõnegi päeva või nädala?! See tundub talle nagu sõbratapmine, ühtlasi on tal Jürist nagu ainsast inimesest pääle vanaema, kes oli lähedane ja hää, lõpmata kahju, ning ta tühjendab oma esimest tugevamat hingevalu pisaraterohkes nutus, istudes puiestiku pingil kuni pimeduse saabumiseni.

Ta võitlusind on langenud, ta otsustab minna koju ja otsida emaga lepitust. Teel ta kuivatab pisarad ja saab võidu nutust.

Kodus on ema üksi, võõras on lahkunud. Kohe tuppa astudes ütleb Arni:

„Jüri on surnud!"

„Noo-o! Millal?" venitab ema.

„Just täna," kostab Arni.

Ema korraldab midagi pliidi ümber, toob toidu lauale ja ütleb siis Arnile päris lahkelt:

„Tule nüüd sööma, sul enne jäi pooleli..."

*

Kaua aega painavad Arnit Jüri surmaga seotud mälestused. Ühtlasi valdab teda mure tuleviku pärast. Ta hakkab kartma, et Leena ühisellu heidab mehega, keda ta nägi ema seltsis tol õnnetul päeval ja kellest

tal ainsast nägemisest jäi mulje nagu õudsest koletisest. Arni hakkas jälgima ja tähele panema ema. Kuid ta kahtlustused näivad alusetud seekord. Ta ei märka tükike aega emal olevat kellegagi vahekorda, ja võõrast meest, keda ta kartnud, pole enam näha.

Ühel talvisel päeval, viibides üksi kodus, kuuleb Arni hooviväraval kõnelust. Ta tunneb ema hääle. Arni tõttab kohe aknale piiluma. Väljas jutleb ema kellegi mehega. Arni rõõmuks ta pole see ,keda kartnud, vaid hoopis keegi teine.

Mehe süngel ja peaaegu kurval näol on hallid habemetüükad, ta kannab pikka pruuni palitut, pääs on tal must loduks muutunud kaabu. Mees tammub jalalt jalale, ta näib nagu milleski kahtlevat. Arni näeb, kuidas ta haledalt suud maigutab ja siis midagi seletab. Mees tahab minema hakata, kuid tuleb, lõppeks, nähtavasti ema kutsel, sellega ühes tuppa. Kohe levib toas tökatilõhna — võõral on jalas värskelt määritud säärikud. Ta on Arni vastu lahke, teeb kohe juttu, küsib koolist ja muust ühtteist, seejuures silitades oma paljast päälage, mida piirab halliks läinud juus nagu hele vööt. Lõpuks ta räägib tasasel häälel Leenaga midagi kraamivedamisest, ülesütlemisest ja veel mõndagi, millest Arni ei saa aru. Ütleb siis endal vähe aega olevat ja lahkub.

Hiljem, pliidi alla tuld tehes, muutub Leena ootamatult jutukaks ja räägib Arnile oma kavatsusist, mida ennem pole teinud:

„Vaata, poiss, nüüd lähme pea hoopis maale!“

Arnis peituv halvustus ema vastu, mis kiuslikult on püsinud kogu talve, nagu leevendub sellest usaldusest natuke ja Arni küsib, nii ema uudisest kui ka selle toonist rõõmsalt üllatatuna:

„Tõesti? Kas viimati jälle Antsumäele?"

„Ei, hoopis Rabasoo ligidusse," kostab ema. „Mäe alevisse. Lähme sinna Siilaku juurde. See mees, kes ennist siin käis, ongi Siilak. Ta on sääl alevis voorimeheks. Tal on natuke maad, tahtvat osta loomi, siis läheb talitajat ja perenaist tarvis."

„Kas me siis ka Rabasoole, vanaema juurde läheme?" küsib Arni, kelle südamesse Rabasoost kuulmine nagu õnneliku värina on vajutanud.

„See sääl nii ligidal, et võid päevas mitugi korda sinna joosta," vastab ema.

„Millal me siis lähme?" pärib Arni.

„Näib noh. Kuidas teed on, selle järele. Praegu lumemineku aeg, ei saa. Vaata, et sa sellest siin jälle midagi ei laula! Kes teab veel, kuidas selle minekuga üldse on, siis jälle enneaegu kõik kohad lärmi täis . . ." seletab ema.

Arni küsiks veel midagi edasi, kuid näeb, et ema muutub uuesti kinniseks. Ta vaikib, kuid ei kärsi kaua toas olla ja jookseb hoovile. Maale, maale . . . kumiseb ta meeles. Ta on rõõmus, ta tuju otsatu hää. Nagu mingi ilus ja hää, kujutlematu, nimetu, ligineks talle selles sõidus maale, Rabasoo lähedusse.

Arni loodab kohata mõnd naabermaja poissi, et sellele nii umbeski, silmapilgutamisegagi, märku anda: seda poissi siin enam kauaks pole! Kurbust ja muret saab endasse matta ja enesele pidada, kuid rõõmu ei iialgi.

Ja Arni kujutleb, kuidas, kui teised asjast taipavad, temaga aupaklikumalt räägivad, tema jutusse nagu mahajäämisekurbusega suhtuvad ja teistele vähematele lastele näitavad:

„Vaat, see on Arni, kes varsti ära sõidab maale . . .“

Ta vaatab üles — valgete pilvede vahelt paistab päike. Soojust on juba selles heleduses, rentslis laulavad veed.

Arni vilistab sõrmi suhu pistes kolm korda. Ootab, ehk kuulis mõni tuttav poiss. Kuid kedagi ei näi viibivat ligiduses, ja ta lippab läbi sopase lume Kaarnatiigi äärde, vaatama, ehk on teised sääl.

4.

Kevadine õitsemisaeg on läbi. Algava suve soojust on tunda õhus. Kõrgelt käiv päike saadab põletavaid kiiri üle raugena ja vaiksena seisva Mäe alevi.

Arni astub õuele ja tõttab siis üle turuplatsi, mille hall kivine pind päikesest kuumaks köetud. Ta läheb alevist välja, mööda tolmust maanteed. Tänavail liigub laisalt mõni elanik. Ühe plangu ääres seisab salkkond paljasjalgseid ja hallikuuelisi poisse ja poisikesi. Nad vahivad Arnile järele, üks tõmbab teist varrukast ja lausub:

„Tea, kes see oli? Pole siinpool ennem niisugust näinud!“

Arni ongi hiljuti emaga siia alevisse kolinud. Elavad Siilaku juures, kellel on kaks tuba. Eestuba on küll ühtlasi ka köögiks. Arni asukoht praegu on sääl. Teises toas on ema ja Siilak. Viimast küll palju kodus ei ole. Sõidab isegi öösel, sest jaam on kümmekond kilomeetrit alevist kaugel. Need vähesed tunnid, mis kodus viibib, enamasti magab. Siitki peab Arni varsti lahkuma — peab suveks jälle minema karja. Enne veel tahab külastada vanaema.

Ta astub allapoole aleviäärselt nõlvakult ja juba paistavad tuttavad maastikud. Jalgrada viib siit põldude vahelt alla, üle soo, sinna väikese onnikese juurde, kus ta on veetnud oma kaunima osa lapsepõlvest. Sääl paistab Rabasoo, suur ja lai, nagu ikka, pruunikas roheline, mustavad kraavikaldad jooksmas läbi ta pinna. Kõrkjaist piiratud Räästajärv ja soost kerkiv liivakühm ühes halli katusega on ka sääl. Kapsaaed, kartulimaa lapp, kõik on jälle niisama selgelt ta ees, kui mõned aastad tagasi.

Arni läheb üle vesise soopinna, hüppab siinsääl üle kraavide, seisatab Räästajärve mudasel kaldal, vaatab vettinud puunotte rannal ja kergeis laineis kõikuvaid ubalehti — kõik ikka niisama. Ülalt tuleval kraavikaldal aga ta peatub, vaatleb kitsast heintega läbi kasvanud veesängi, mudasel põhjal keerlevat niret, ja imestab, kuidas see tema mälestustes oli esinenud ojana, selge vee ja liivaste kallastega. Ülalpool on allikas ja tünn — Rabasoo kaev. Tünnil on vitsad rooste söödud, lauad laiali vajunud, lahkmete vahelt muliseb vett välja, mööda pehkinud küljelaudu alla.

„Siin pidi olema üks põõsas..." pomiseb Arni.

Ja sääl ongi üks väike kidur kadakavõsu. Kas tõesti seesama? Põõsa alt leiab Arni prahi seest musta pudelikaela. Ta võtab selle üles, koputab pori küljest ja vaatab läbi klaasi ümbrust. Ei enam ole sellel pildil niisuurt võlu kui kord! Ja Arni viskab pudelikaela vastu suurt halli kivi, nii et klaasikillud lendavad laiali.

Ülal kartulimaa ääres on liivaauk. Perved on rohtunud ja sisse langenud. Vihmad ja tuuled on ammu mineviku möldri jahukuhjad tasandanud. Ainult ühe perve leiab Arni, mis on kauem vastu pidanud, sääl oli üks ta paljudest liivaveskitest. Ta litsub jalaga sellegi viimse märgi puruks. Liivaauk näib talle pisike ja must.

Nagu ikka vanaisa istub uksepaku kõrval, suvelgi kasukas seljas. Ta on valgemaks jäänud, küüru ja väikeseks. Vanaisa juuksed ja habe on kui pleekinud kangas, ainult suu ümbert on piip pisut karvu pruunikaks värvinud.

„Kust poolt sa oled?" küsib vanaisa, kes Arnit kohe ei tunne.

„No kas sa mind ei tunne — olen ju Arni," lausub Arni talle naeratades.

„Ahaa, no või nii. Kust ma vana inimene enam nii äkki tunnen. Silmanägemine kaob juba ära ja kuulmine pole kah enam korralik... Sa muidugi nägid tulles, kuis need teed ka on? Sai nüüd vihma, ega pole väga poriseks ajanud?" tüürib vanaisa jutu sinna, kuhu Arni teda juba ette aimab minevat. Ilmad, teeolud, kalapüük, muust vanaisa võõrastega enam palju juttu ei tee.

Aga juba tuleb ikka kiiresti tõttav vanaema, korv heintega käe otsas :

„Ma kuulsin, et vanamees siin kellegagi kõneleb. Olin seaheinu kitkumas, tulin vaatama, et kes see küll võiks olla, nüüd päris linnasaks siin . . ."

Vanaema pühib käe põllesse ja ulatab selle Arnile teretuseks, ise vanaisale lausudes:

„Oled sa ka üks, ei kutsu külalist sissegi!"

Vanaisa pomiseb midagi ja nad kõik lähevad koos alla. Vanaisa kaebab jälle mõne lausega oma hädist tervist ja poeb truubi taha voodisse. Vanaema aga on endine. Ta asub paljude küsimustega Arni kallale. See ei saa muud kui naeratada ja jutustada.

„Igavene häda selle karjaminekuga," kurdab Arni. „Tänavu pean jälle minema, kaup on juba ära tehtud. Kuidagi ei tahaks enam minna! See on hirmus igav ja kole!"

„Ja, pojuke," troostib vanaema, „pole midagi teha! Oled vaese inimese laps, pead teenima. Praegu pole veel midagi, aga las kasvad: suuremad mured ja hädad tulevad ees! Igav ju karjas on, ja halb ka vahel, aga peab käima, peab teenima oma leiba. Ole ikka ilusasti see suvi ka ära, katsu palgast endale ka mõni kopik tagavaraks panna! Nii oleme rühmanud lapsest pääle kõik. Mina pole oma elu sees õieti häid päevi näinudki, aga nurisenud pole kah. Läbi olen saanud ja halba ei oska midagi kaevata. Või see aitakski! Südamevalu ja meelehärmi teed endale ainult juurde. Kuidas sul ka muidu elu on?" silitab vanaema Arni palgeid.

„Vanaema, ma ei taha, et ema, et Leena nende meestega nii elab: ikka peab tal keegi

olema, ühe jätab ja teise võtab..." kaebab nüüd Arni.

„Jah, ega ta ilus ole," kostab vanaema. „Sa oled juba küllalt suur taipama ja tead, missuguseid naisi on linnas — igal ööl või päeval ise mees. Kui järele mõtled, näed, et Leena pole siiski elanud nii. Muidugi pole ilus, et tal mehi mitu on olnud, kuid meie teha pole midagi. Igaüks teab, mis endaga teeb. Kui kord kasvad päris suureks, võib olla siis taipad, miks mõni inimene sihuke on... Olen eneses mõelnud mitu-mitu korda seda asja, kartnud sinugi pärast — mis hääd sa sääl nii õpid, kuid nüüd näen, et ikka oled jäänud tubliks poisiks..."

„Aga kuule, vanaema, ütle nüüd mulle, kes mu isa on?" pärib Arni. „Ma pole oma isast veel midagi kuulnud. Leenalt pole julgenud ega tahtnud küsida..."

„Kuule, pojuke, raske asi on see sulle seletada," kostab vanaema, „praegu ei saaks sa sellest veel nii õieti aru kui tarvis. Kasva veel mõni aasta, küll ema siis räägib sulle ise sellest. Mul pole mingit õigust seda teha."

„Aga, vanaema," mangus Arni, „räägi siiski! Ma saan juba nüüd kõik aru. Tean palju asju, niisuguseidki, mida vast sinagi ei tea!"

„Ja muidugi, sa nüüd linnas olnud, koolis käinud, õppinud, tead ja mõistad palju. Aga see mõistmine, millest mina räägin, tuleb iseenesest, aastatega. Selle õppuse jaoks pole veel koole. Parem kõneleme sulle tähtsamaist asjust. Kas sa vahetevahel raha ka oled saanud oma tarvete jaoks?" juhib vanaema osavalt jutu teisale.

„Ei. Jüri käest varem ikka sain, emalt pole küll saanud," kostab Arni.

Nii vesteldes jõuab lõunaaeg. Külalise jaoks valmistab vanaema riisisuppi. Ammusest ajast on seisnud seda natuke kapis, koti põhjas. Arni saab peres oleva ainukese taldriku ja metall-lusika, vanaisa ja vanaema söövad puulusikaga kausist.

Vanaema kiidab Arni jõudsat kasvu, õpetab ja juhatab teda.

Pärast lõunat Arni tahab hakata minema koju. Vanaema tõmbab ta kõrvale ja lausub:

„Oled va hää poeg, ei unustanud meid, vanainimesi, tulid vaatama. Muidu ju noor pää virk vana unustama. Ole terve siis, tule teinekordki! Käi ilusasti see suvi karjas, õpi ja ole tubli!" pistab Arnile mõned rahapaberid pihku. „Säh, sul ikka tarvis tuleb! Meil vanadel ei ole enam rahast midagi! Ära muile lausu, hakkavad nurisema. Kui sul midagi vaja, tule siia, toetan, kui saan!"

Arni tänab vanaema raha eest. Kuid vanaema silmad lähevad vesiseks, ta kõneleb:

„Oh, et ei saa sulle rohkem anda, kuigi peaksin!"

Ta tõttab kapile, sorib sääl riietes ja tuleb Arni juurde, pakk nööriga kokku köidetud vanu rahasid käes:

„Pojuke, siin on su raha! Kuidas hoidsin, raasugi ei kulutanud! Mõtlesin, et kord kõik korraga saan sulle kätte anda, rõõmu teha, et võiksid katsuda minna kuhugi kõrgemasse kooli. Palju aastaid on seisnud see raha siin kapis, sellest ajast, kui sündisid . . . Nüüd aga pole

keisrit ega kedagi, ta rahagi ei taheta enam . . ."
Ja vanaema silmist hakkab sorinal jooksma pisaraid üle kortsus palete.

„Selle raha andis Leena mulle su kasvatusrahaks," valetab ta Arnile läbi nutu, „kui läks linna ja su minu hoolde jättis. Mina aga hoidsin, ei kübetki kulutanud, et raasugi raisanud, sinule, pojuke, kõik sinule, et oleks sul kord oma raudvara, millele võiksid elu toetada! Nüüd nad aga ei maksa midagi, ilus paber ainult, muud midagi . . . Kuid võta ometi, sinu omad nad ju on!"

Arnil on paha, ta süda tõmbleb sees vanaema nuttu nähes, kuid ta ei oska talle öelda midagi troostiks, vaid vahib nukralt maha.

Üürikese aja pärast vanaema lohutab end ise ja kuivatab pisarad:

„Eks Jumal ise tea, miks see tarvis. Varblastki ei lange katuselt Tema teadmata, ammu siis keisrid ja kuningad oma troonilt . . ."

Kui Arni alevi poole tagasi jookseb, ta hoiab kõvasti käes rahapakki, päälmised sinised ja punased paberid on veel märjad vanaema pisaraist.

Arni süda aga on imeliselt hell ja liigutatud. Ta kõrvad tuhisevad, meel on hää. Nii hääd juttu pole ta ammu kuulnud ega näinud sellist armastust, mis nii soojendab. Ikka on ta halb, logard ja laiskvorst olnud. Kuis on ta teine vanaemale — kuis ta'ga kõneldi! Kunagi ta lubas osta vanaemale kullased pajad ja pannid. Nüüdki ta süda oleks nii valmis sellele, kui aga oleks usku selle soovi võimalikkusse . . .

*

Arni käib suve ilusasti karjas, nagu vanaema manitses. Sügisel, kui õppetöö algab, ta läheb Mäe alevi algkooli. Ehkki siinne kool ja õpetajad esialgu võõrad ning õppemeetodid teised kui linnas, läheb Arnil juba sügisel hästi. Teda loetakse parimaks õppuriks klassis.

Selline seisukoht jääb püsima kogu ta kooliaja, kuigi tal hiljem õppetöö pole soodustatud, sest saatuslikke raskusi ilmub tema ja Leena ellu. Nimelt haigestub Siilak, kelle tervis ennegi olnud vilets, ühe külmetuse tõttu öisel jaamasõidul ja jääb voodisse. Ei aita mingid külmetusrohud, vaid haigus muutub krooniliseks ja peatumatuks kõdunemiseks. Nende majanduslik seisukord tingib nüüd Leena mineku tööle, kes hakkab päevilisena käima taludesse sügistele põllutöödele.

Arnil ei jää enam kuigi palju vaba aega. Ta peab talitama kodused tööd, sest ema on suurema osa päevi taludes. Tal tuleb sööta Siilaku hobust, valmistada ja kanda ette sigade toit, koristada toad, teha süüa endale ja Siilakule. See kõik nõuab aega, kannatust ja naisterahvalikku liikuvust.

Siilak on kolinud esituppa Arni juurde. Taga olevat külm ja niiske. Haigena ta aga armastab kuiva ja sooja. Arni toas talitades armastab Siilak kõnelda. Ta räägib endast ja

oma elust. Ta on voodis pulstunud ja kortsunud riiete all pikk ja ahtake kui tekkide alla peidetud roigas. On kõhnenenud veelgi. Näost paistavad ainult suured mustad silmad, muidu on kogu pää jäänud luiseks ja väikeseks nagu lapsel. Kulmud on imelikult kõrgel, iga luu palistus ja vorm esineb näos selgete joonte ja kantidena. Silmade kõrvale, meelekohtadele, on vajunud suured lohud. Ei ole enam tasandavat liha. Kõrgele jäänud põsenukkidest langevad mustad varjud hallile näole, tuhmid veretud huuled ühtuvad värvilt alatasa avali olevast suust paistva hammastereaga. Lõug ja nina on kullinokana teravad. Jõuetu, peenikese kaela otsas on pää, mille ilme on kui surma kisendus, mille mustades silmades alatasa läigivad tulukesed — salakavalad palavikuleegid. Teravad õlanukid liiguvad üles-alla, vaevaliselt ragisedes tõuseb ta rinnakorv.

Siilak räägib imelikult, nii et Arni midagi ei mõista kosta. Tunneb vaid valu ja õudu sellest. Ta nagu kardabki neid suuri musti silmi ja avatud suust paistvaid hambaid ning Siilakut ennast nagu mingit salapärast mõistatust, kuigi teab, et ta ei oma mingit jõudu teha kurja kellelegi, kuna vaevalt suudab tõusta istuma. Siilak kõneleb raskelt, pikki pause pidades. Aeg-ajalt ta köhib korinal ja sülitab röga üle voodiääre, kus põrandal on tolmunud süljeplarakas. Ta räägib Arnile nagu suurile inimesile. Ühel päeval ta kõneleb terve pika filosoofilise monoloogi, vahtides enne kaua üksisilmi Arni otsa.

„Kui halvasti on läinud mu elu viimased kümme aastat!“ algab ta. „Veovoorimes siin

haisevas alevis . . . Poiss, ära kujutle, et kogu mu elu on olnud selline, et alati olen kandnud tökatiga määritud saabast ja sõitnud hobusekronuga! See on ainult mu elu viimne pool. Nüüd aga vist veab sellegi hirmsa ja halva elujupikese viimsele veerele . . .

Ma ütlen sulle: su ema on nagu meeste surm — kes temaga ühte elab, sellel on varsti minna. Eks ole nüüd minu käes kord! Ja kõik arvavadki, et ma varsti suren. Ma tean seda. Kui keegi tuleb mind vaatama, naeratab ja ütleb — küll saad peagi terveks, siis tean, et ta mõtleb — see tühi sureb varsti! Ei tea, kas niisugune tobu ise ka aru saab, kui loll ta on? Kuigi arvatakse, et ma varsti suren, ei taha ma seda ise uskuda. Nii väga kisun ma elu poole, et iga pisemat paranemismärki pean tervenemise alguseks ja halvenemist enesele katsun kujutada tühisena. Nii petan end päevast päeva. Ning rahu ei saa ma iial, sest võitlen iseendaga iseenda eest. Kui seda lootust ei oleks! Lootus on, mis mu hauda viib. Tõsi on, et lootust on niikaua kui elugi. Kuid niisugune lootus on kibedam kui ükski valu, see on lootuseta lootus, pettepilt. Vähemalt rahu oleks mul, kui seda lootust poleks. Teaksin, mis teeksin. Nüüd aga kõigun surma ja elu vahel, vaevlen lootustes ja näen ometi lõppu! Õhtul uinudes loodan ja usun, ehk on homme parem, olen südames rõõmus ja kuulan kujutluste petlikke lubadusi. Hommikul, mil mõte selge, vannun ja nean ennast, kes mulle ühe valusa pettumuse juurde lõi.

Õnnelikud on, kel enam lootust ega usku pole, sest nemad ei tea, mis on pettumus. Ini-

mesed, kes loodavad, tunnevad valu mineviku pärast, sest nende lootustest ep ole tuhandikkugi täitunud. Inimesed, kes ei looda ega usu, võivad rahus tagasi vaadata, sest midagi pole nad paremaks kujutlenud kui see on tõeliselt.

Alahinnake kõike, alahinnake ennast, teisi, oma seisukorda, alahinnake kogu elu, kiskuge südamest lootused, et ei tuleks ahastuses käsi murda ja valus pisaraid valada!

Ja mina? Miks ma loodan ja usun, miks me kõik loodame ja usume?

Ma loodan ja usun, sest et ma ennast armastan, me loodame ja usume, sest et me kõik ennast armastame, et me endale ainult hääd, rikkust, õnne, au ja tervist soovime. Seepärast jah, et ennast armastan, ei suuda, ei julge ma kujutleda, et juba täna või homme suren, et iial ei saa terveks, ei parane kunagi, et kannatan hirmsaid valusid ja kõdunen, muldun, kõikidest viletsamana, nagu mahajäetud metselajas. Ei, kuidas võib olla, et suren mina?! Surid üks kui teine, neil oli nii raske haigus, neil oli asi hoopis lootuseta, mul on see teisiti, mul on veel — lootust!

See on kõige lihtsam enesepete, eneserahustamise abinõu. Valu ja kibedus on neile osaks, kes end sellega ei suuda rahustada, sest nemad ei ole lihtsameelsete hulgast. Ja kui lõpuks ometi saadakse aru, nähakse, et pääsu ei ole, siis on veel üks mõte, viimne ja suurim egoistlik saavutus: ega mina üksi, tuhanded enne mind on läinud ja tuhanded pärast mind tulevad kaasa, kõik, kes teie nüüd maha jääte, rõõmsad, et veel elada ja astuda võite, kõik teie

peate surema, kaasa tulete kõik, ei-ei, mina ei sure üksi!

Nii toidan minagi end tühjest lootusist, sest enda kohta ei loe keegi neid lauseid maksvaks. Mina olen ju mina...

Andke mulle punased palged ja terve rind! Paljana, kuid rõõmsana astuksin ellu. Andke mulle tervis ja ma annan uue inimese, kes iial ei nurise. Aga kes annab?... Kõik on ise õnnetud ja jõuetud, teise suured valud pole aga iial nii tugevad kui oma pisikesed! Kannatused tõstavad inimese väärtust ta enese silmis. Kes palju on teinud, nõuab ka teiselt palju; kes suuri valusid on kannatanud, nõuab ka teiselt kannatust; kes vaeva on näinud, nõuab ka teiselt vaevanägemist. Seepärast pole inimeselt inimesele abi.

Ei arvesta eluvõitluses keegi teise hädasid, ei aita ega kergenda koormat. Pane tähele, poiss, kui kasvad, puudugu sul käsi või jalg, ikka tuleb seista rivis ja olla täie mehe eest! Ei löö keegi sulle kergemini, ei kipu vähem hädad ligi, pole vaenlaste arv pisem, pigem rohkemgi on sul raskusi, sest nõrkadele kohtadele rõhub rohkemgi lahingumöll. Ei siin võitluses pole sanitari ega arsti, sidumispunkti ega haigemaja, ei seljatagust ega puhkust. Surm on siin su sidumispunkt ja hauakääbas su puhkus.

Jääb üle ainult iseennast hoida, iseennast aidata ja valud ja hädad ise kanda. Keegi peab ometi vilets ja sant olema, keegi peab ometi valudes kisendama, sest muidu poleks elu elu.

Mis jääb mul muud, nähes, kuidas tuttavad tulevad, mulle nii tühiseid lohutusi ütlevad,

päälegi nii hoolitsevalt kui väikesele lollile lapsele, mõeldes ise — hää, et mul nii ei ole, mis jääb mul muud kui vihata. Kui halb on mul mõelda, kui surema peaksin (ikka veel loodan!), et kõik nad siis matuseil söövad, joovad, laulavad ja üksteisele targalt ütlevad — eks ma öelnud, ega see tühi kaua ela!

Siis oled sa surnud, surnud kui koer, kellest ühelgi kahju pole, kelle surmast rääkides iga loll võib oma tarkust näidata, kes sellega igavesti kaob, paar päeva — kaaslaste meelestki oled ununud. Saaks ometi inimeste hulgast kaduda, hoopis teadmata, nähtamatult, kõigega, ühes selle maise kehaga. Siis oleks surm ilus. Nii pagana valus on näidata, et ometi alla jään. Nii pagana kibe mõelda, et neil õigus on.

Aga mis tead sina, poisike, kõigest sellest? Mis aimad sa inimhingest, narrike? Ja ometi, näe, räägin seda kõike sulle, kõnelen, mida sa ei taipa, sest ma ei suuda üksi olla oma mõtetega, kellelegi pean neid avaldama. Et sa ei tee tarka muigavat nägu, nagu suured inimesed, et sa ei sunni end kunstlikult mu meele järele olema, siis räägin sulle..."

Siilak vaikib äkki, nagu ta alanudki, ja vahib jonnakalt lakke. Pilgukese pärast on ta voodis sirge ja liikumatu, ainult õlanukid kerkivad lakkamatult lühikestel hingetõmmetel, laud on vajunud, suured silmakoopad mustavad kui hauad, otsmikul higitilgad kui helmesterida. Üle selle piinatud näo on pilguks maad võtnud unerahu.

Arni kõrvus aga kumisevad kaua Siilaku kibeda kirglikkusega kõneldud laused ja jäävad pähegi pesitsema kange uimastava mürgina.

Silmapilkudel, mil Leena viibib kodus, on Siilaku toon imelikult pilklik. Tas näib pesitsevat mingi haiglane jonnakus Leena vastu. Kui viimane räägib tööde raskusest väljas põllul ja kaebab väsimust, siis Siilaku lohkuvajunud palged ja ahtakesed värvita huuled nagu naeraksid mõrudalt ja parastavalt. Ta ütleb Leenale enese alati olevat tervema, kuigi endiselt korinal köhib ja rögeleb.

Hilissügisel, kui välistööd kõikjal lõpul ja Leena jälle kodus, ligineb Siilaku haigus lõpujärku. Ühel udusel ja hämaral õhtupoolikul koolist tulles leiab Arni kummalgi pool ust püstitatud noore värskelt raiutud kuuse ja lävegi alla on ohtralt riputatud haljaid oksi. Ta mõistab kohe, et Siilak on surnud.

Ait, kus Siilak hoidis hobuseriistu ja muud koli, kraamitakse puhtaks, nurkadesse seatakse kuuski. Naabereided, kes muidu polegi nii ligimesearmastajad, on nüüd, surma korral, agarusega abiks. Siilaku laip tuuakse ja asetatakse aita laudsile. Otsitakse välja valged palakad, millega kaetakse mustad palkseinad surnu aseme kohal. Koolnu ümber asetatakse kilukardadesse suured kimbud kuuse- ja männioksi, lilli pole hilissügisel saada. Päehitsisse paigutatakse kellegi poolt punutud kuuseoksist pärg, millesse ilustuseks pistetud paar paber-

roosi. Öö otsa põleb aidas surnu aseme juures pisike õlilamp.

Järgmise päeva õhtul on surnu kirstupanek. Tuleb vana veneaegne kooliõpetaja, halli habemega ja tudisev, käes lauluraamat. Tulevad alevinaised lähemaist majadest, tuleb mõningaid mehi. Kõik kogunevad ümber koolnu, kõndides kikivarbail ja kõneldes sosinal. Arni kuuleb kahe alevinaise kõnelust enda kõrval.

„Eks ma öelnud," sosistab üks, „kui selle haigusega voodisse jääb, ega siis enam tõuse... Köhis selget verd ja mäda toopide viisi, mis sääl siis enam järgi jäi..."

„Kui teda viimane kord nägin," tõttab teine seletama, „tundsin kohe ära, et tema laul on lauldud. Näost kohe näha... Kodus ütlesin vanamehele, et üle kuu aja ta tühi küll ei ela. See ei uskunud, hakkas hurjutama, aga näe nüüd ,ei läinudki kuud..."

Arnile toob raskeid mõtteid see jutt. Nii oli ju Siilak ennustanud, nii oli ta aimanud ja kartnud! Ta vaatleb surnut. Sel on endisest viletsam ja kõhnem ilme. Tuhkhallis näos on huuled pisut avatud, nende joontes loeb Arni nagu mõrudat halvakspanu kogu elule, ümbritsevaile inimestele ja nende mõtteile. Kuid midagi ei saa teha sellele, mis on... mõtleb Arni. Ei juhtu sulle ainult teadmatult, mida sa ei taha, vaid ka siis, kui seda kõike aimad ja näed — nii on see elu!

Vana kooliõpetaja avab lauluraamatu. Inimesed vaikivad. Kahest seinalambist viskab valgus varje pruunidele palkseintele. Kaugemais nurkades pesitseb õudne pimedus, madalas laes ripuvad tolmused ämblikuvõrgud, mis

laulmise ajal õhuvoolust hõljuma hakkavad. Kooliõpetaja on asetanud prillid ninale ja ütleb sõnu ette. Naised laulavad kõrgelt, kaeblikult venitades, mehed torisevad häbelikult kaasa. Laulu lõppedes paneb koolmeister prillid kokku ja kõneleb siis Jumala armust, ajalikust ning igavesest elust.

Arnile tundub nagu ei tahakski Siilak igavest elu, vaid ainult seda ajalikku ja maist, mis talt nüüd võetud. Talle tekib mõte, nagu võiks Siilak äkki avada silmad ja kahjurõõmsalt ütelda: ei, ma siiski veel elan ajalikult! Kuid kondised käed ta rinnal on liikumatud, nagu ta palegi kahvatus tardumuses.

Veel loeb vana koolmeister härdunud häälel pühakirja ning teeb ristimärgi koolnu kohale.

Arni mõte ja meel on tõugatud imelikult tõsistele radadele. Nagu komet, lapselikult kerge ja tühine, tundub talle suur osa elu.

5.

On möödunud aastaid.

Arni istub laua taga, suletud raamat käte vahel, kuna saabunud hämarus on teinud võimatuks lugemise. Ta mõtlik ja tõsiste joontega nägu on valgustatud veerengutaeva kumast, mis põleb otse vastu ta ärklitoa akent ja heleda papiga löödud seintele tõmbab kerge roosa tooni.

See on pisike tuba, vaevalt neli sammu laiust ja viis-kuus pikk. Siia korterisse ta on emaga kolinud otse pärast Siilaku surma, kui ilmusid igasugused Siilaku lähedad ja kauged sugulased kisklema kadunu mahajäänud varanduse pärast. Arni ema ei suutnud sõimelda mitme

vastu, ning ta otsustas kolida ja iseseisva korteri võtta. Päälegi kuulutas hoolekande-kohus Siilaku varandusele seniks kuratooriumi, kuni kohtus pärijate õigused selgitatud. Korteri sai ema aleviäärse pruuni puumaja katuse alla. Tuulistel ilmadel nagiseb ja naksub terve ärkel ning näib nagu oleksid toa seinad ainult pruunist papist, mis tikub kerkima ja liikuma puhuvast õhuvoolust. Talviti aga on seinad sageli härmas ja ligitikkuva külma tõttu peab väikest pliiti kütma nii, et rauad helendavad. Kuid korter on selle eest hästi odav.

Esialgu siia kolides asus ema tagumises toas ja Arni eespool. Kuid pikapääle, kui Arni kasvas ja tähtsus ema silmiski hakkas tõusma tegi juttu tagumise toa endale saamisest. Kuna esimene tuba oli soojem, nõustus ema lõpuks ja Arni kolis teise tuppa, kus seadis kõik oma maitse ja soovide kohaselt. Siin oli see võimalik, kuna kellelgi polnud tema tuppa asja ega siit läbikäimist.

Hämarus süveneb. Arni tõmbab eesriided aknale ja süütab lambi. Ta otsib riiulilt paki vihke ja raamatuid ning asub õppetööle. Ta on koolis. Sametine õppurimüts ripub ukse kõrval käinud juba mõnda aastat siinses alevi kesknagis ja pole enam väga uus. Kuidas ta oli seda mütsi ihanud! Ja kui palju tal oli olnud enne sõdimist, kui ta selle sai! Terve algkooli viimane aasta oli õieti päämurdmine selle küsimuse ümber. Ning mitte üksi Arnil, vaid enamusel klassis, sest õpetajad aina tuletasid meelde ja õhutasid edasi-koolidesse mineku mõtet. Arnile olid õpetajad küllalt öelnud, et oleks tõesti kahju, kui ta ei läheks kuhugi edasi õp-

pima. Kui mujale ei saa, siis siinsesse keskkooli ikkagi, see olevat ju nii kerge. Arnit köitis see mõte eriliselt. Ta oli millegipärast hakanud end pidama võimelisemaks, andekamaks ja paremaks teistest. Ta ei suutnud kujutleda, et temast võiks saada harilik inimene, nagu ta neid nii palju nägi enda ümber. Ta ei saanud end mõelda talusulasena, kes eluaeg teeb tööd ja lõpuks sureb, tundmatuna ja teadmatuna nagu poleks ta üldse elanudki. Nagu kahjumeelt ta tundis nende kõikide pärast, kelle elu tema silmis näis nii hall ja tühine. Pisikese plõnnina ta suuremaks igatsuseks oli saada kindraliks, kuigi ta ise veel ei mõistnud, mis see tõeliselt tähendas. Nüüd oli temaga samane lugu. Kindraliks ta enam ei soovinud, liiga naiivne ja lapselik näis talle see soov, kuid ta igatses millekski paremaks ja suuremaks, kui seda olid inimesed harilikus elus, milleks aga, see oli talle sama tume kui kindrali mõiste tookord. Selge oli talle vaid see, et üksi hariduse kaudu võib ta üle saada hariliku elu tasemest, võib ligineda tollele nimetule igatsusele.

Ka palju teisi mõtles nii, sest õpetajaskond oli neid küllastuseni laadinud enesearmastuse romantika ja sentimentaalsuse laenguga, mis, nagu elu hiljem näitas, ainult visises ja tegi suitsu ning pidi välja puhastatama, et elu sinna asemele võiks panna tõelise tuuma.

Arni mäletab selgesti algkooli viimset koolipäeva ja lõpuaktust, kus härra Raul õhetavi palgi kõnetoolis seisis ja lõpetajaile lahkumiskõnet pidas.

„Meie seisame suurte võimaluste ees," oli ta kõne lõpp, „elame demokraatlikus vabariigis,

seepärast ei ole palju, kui mõtleme, et tänaste lõpetajate hulgast võib tõusta meie riigile väejuhte, ministreid, võib-olla esimene kodanikki, kelle peale meie, teie õpetajad, kord uhkuses võime mõelda . . ."

Härra Rauli silmad särasid. Õpilastel ka. Noored armastavad ikka muinasjutte.

Vanahärra Kaal üksi oli kuiv ja asjalik. Ta hindas õpilasi nende töö järele, andes tunnistuse igaühele üksikult kätte. Tal polnud kellelegi midagi erilist öelda. Pidulikkust polnud ta juures maikugi. Pisut matsiks pidas Arni teda.

Kui Arni emale esimene kord rääkis, et tahab sügisel astuda siinsesse gümnaasiumi, hakkas ema hurjutama:

„Mis sa veel välja ei mõtle! Kust mina selleks raha pean võtma . . . Ega siis pole enam nagu nüüd, et jooksed sellesama kuuega kooli, teisi riideid hakkad kohe tahtma! Olgu see sakste asi ja au, oled kerekas poiss, võiksid lüüa sepatööle või minna kingsepa juurde. Õpiksid tööd, aegamööda hakkad nahka tundma ja kogud raha. Küll siis võid hakata pihta ise, millele tahad. Keskkooli minekust pea aga mokk maas. Mina sulle selleks pennigi ei anna, ega saagi anda!"

Kuid Arni ei pidanud „mokka maas", igal parajal juhul tuli kooliminekujuttudega. Tõi näiteid teistest alevipoistest, kes sama vaesed, kuid siiski käinud või käivad keskkoolis. Mitmed korrad ta sai sõimata emalt, kes teda tahtis õpipoisiks anda kingsepp Määrile, kellega juba oli asjast kõnelnud.

„Kui ma gümnaasiumi ei saa," ütles Arni, „muud midagi ka ei tee. Karja ei lähe, kingsepa

juurde ammugi mitte ,hakkan looderdama, mitte sõrmegi ei liiguta!"

„Noh, mine siis kooli!" sähvas ema. „Eks näeme, kaua sa sääl ilma rahata käid. Mina sulle ei anna midagi, ei raha ega riiet selga ega saapaid jalga... Kui tahad, eks käi siis päälegi nii koolis ja ole tark!"

„Muidugi lähen," hõiskas nüüd Arni, „mis sa mulle ikka teed! Sinu käest ma juba midagi ei hakka tahtma. Teenin suvel ise ja küll tulen sellega ka talve läbi. Kuuldavasti paremaid õpilasi vabastatavat ka õppemaksust."

„Vot kus parem õpilane..." urises ema.

Nii ta pääsiski keskkooli ja sai vormimütsi. Suvel käis karjas ja teenistuse hoidis kooli jaoks. Viimase suve aga oli tööl Kurnaksi saeveskis laudade ladujana. Teenistus oli sääl parem kui karjas ja töö võrratult meeldivam ja lõbusam. Kuna ta on tugev ja terve, ei tunne ta raskete laudade tõstmisest harjunult mingit vaeva. Ta käed muutuvad tugevaiks ja soonilisiks, poole talveni on nad nahka ajamas, mis kasvanud paksuks peopesades ja samapalju aega võtab, ennekui kaovad armid ja kriimustused, mis saadud töö juures.

Kooli-vaimustus on Arnis kahanenud. Õppimine tundub tööna ja kupjaiks on õpetajad. Ainult avaramaid ja meelitavamaid logelemisvõimalusi on siin kui algkoolis. Arni siiski ei kasuta neid. Ta saab jõudsasti edasi. Ta ka tõesti vabastatakse poolest õppemaksust kui vaene ja andekas õpilane. Ometi pole talle veel selgunud, milleks või kelleks tahab saada, miks õpib. Hoog, mis oli tas keskkooli astudes, tõukab teda edasi, uusi tõmbejõude pole siginud.

Esimestel koolipäevadel ta oma õppurimütsi ei tahtnud koduski võtta pääst, nii suur oli ta rõõm. Nüüd aga sageli viskab väljaminekuks soni pähe, kuigi see õpilasil on keelatud.

Vahekord emaga on Arnil muutunud. Ema on nagu alistunud ja ta silmis on poeg muutunud tähtsamaks ja kõrgemaks pärast kindlasti läbiviidud gümnaasiumiminekut. Seepärast ta lubabki Arnil kolida tagatuppa ja see korraldada omaenda käe järele. Ta ähvardus poega mitte sugugi toetada on jäänud ainult ähvarduseks. Tegelikult ta kõik paremad riidetükid kohendab ja korraldab Arni jaoks ja muretseb talle rahagi, niipalju kui suudab. Arni edu koolis paneb ta pisuthaaval poega üsna austama. Ta hakkab teda salajas hellitama ja hoidma ning käib naabrinaistele teda kiitmas. Ta ise on hakanud vananema, muutunud näost kortsuliseks ja inetuks. Ta kunagi lopsakas ja tore juus on jäänud hõredaks pulstiks, milles mõningaid halle karvu. Sellisena ei suuda ta enam mehi võluda. Ta vanale harjumusele — elada mõne mehe juures — tuleb pärast Siilaku surma lõpp. Arni häämeeleks Leenal ei teki soojemat vahekorda enam ühegi mehega, ja nii ei sega nende ellu võõraid. Ainult paar korda on Arni leidnud võõraid mehi kodunt. Need olid habetanud mullatöölised alevi tagant teede ehituste juurest ja tegid kohe minekut Arni koju tulles. Teinekord, õhtul, koolimajast pallimängult tulles, kuulis Arni juba trepil kisa ja tralli ülalt. Olid samad teedeehitus-mehed viinapudeliga. Leena oli purjus ning kiljus meeste käes. Arni süda kihvatas sees. Ta virutas ukse lahti ja karjus:

„Välja, kaabakad, närakad!"

„No-no, noorsaks..." pomises üks meestest, kuid pistis taskusse viinapudeli ja tõusis minekuks.

„Vaata, kus nolk! Sellel löön näo sisse!" ähvardas punase habemetutiga, purujoobnud vanamees. Ta hakkas rusikais käsi tuikuma Arni poole. Teised mehed tõttasid teda takistama. Neist sai rabelev ja kaaberdav hulk ning nad vajusid ühes tropis uksest välja. Leena, nähes, et üksi jäänud, tõttas neile trepile järele ja hüüdis hüsteerilise ja kiljuva häälega :

„Tulge tagasi, mis tühja, ega te ometi poisikest karda... Temal pole teiega asja! Tagasi tulge!"

Mehed aga ei kuulnud enam. Nüüd hakkas Leena sajatama Arnit otse turunaiselikult ropu sõimuga. Ta küünitas Arnit sakutama juukseist. Arni haaras viha- ja pahameelehoos köögilaualt leivapätsi ja viskas sellega emale. Hoog oli nii tugev, et Leena langes istuli põrandale. Säält ta upitas enda voodile, kus hakkas uludes nutma. Arni aga sõnalausumatult läks oma tuppa, tõmmates eesriide vaheukse ette.

Järgmisel päeval emal oli nähtavasti kõvasti häbi. Ta ei lausunud olnust musta ega valget. Samuti vaikis sellest Arni, ning kunagi elus kumbki neist ei teinud sellest juttu. Leena aga hakkas Arnit veelgi rohkem austama ja kartmagi. Ta aimas, et Arni ei salli tema jutuajamisi naabrinaistega, ja ei läinud Arni nähes kunagi teiste naiste jutule. Poeg oli temast kasvanud üle nii jõus kui ka muuski. Ta ei saanud teda enam oma tahtmise järele käänata, vaid hakkas end ise vananeva ema armastusega pai-

nutama poja soovide järele. Ta püüdis lugeda Arni mõtteid ja teha kõike, mis oleks ta meele järele. Ta ei vaadanud teda enam kui last ja õpetatavat, vaid kui kõrgemalseisjat, targemat, üleolevat. Ning ta alistus sellele häämeelega, alandades end orjalikkuseni. Ta elu sai uue suuna: olla kasulik pojale. Ning ta hakkas korjama raha, töötades kõvasti ja väsimatult, sest ta tundis raha kui ainukest vahendit, mille kaudu kergeim on tõlgendada oma tundeid. Suved ja sügised ta töötas päevilisena talumeeste põldudel. Talve läbi käis maanteetöödel kärutamas kruusa. Arni mäletab teda igal õhtul tulevat töölt, jalad all jämedad kui pakud sukkade ja rättide rohkusest, sest talvine välistöö on külm.

Kevadisel lumesulamiseajal, mil külma niiskust kõik kohad täis, oli ta siiski end külmetanud või muidu tööga liiga teinud, nii et sellest haigestus. See polnud algul just midagi erilist, avaldus ainult väsimuses ja nõrkuses. Ta ei suutnud enam käia tööl, vaid pidi jääma koju. Arni päälekäimisel heitis voodisse. Haigus aga püsis, ja kehaline lõtvus oli voodisoleku ajal aina suurenenud. Sellele seltsis isupuudus. Nii saabus kevad.

Kupliga lamp laual annab heledat, ringikujulist valgust. Selles ringis on Arni raamatud. Ta lehitseb neid kannatlikult ja loeb neist kõigist homseks märgitud kohad. Kui ta on õppetööga valmis, ta asetab raamatupaki tagasi riiulile ja tõttab ise esituppa vaatama, kas on ärganud ema, et võiks talle pakkuda teed, mida see harilikult õhtul joob.

Ema hingab vaevalt kuuldavalt ja lühidalt.

kuid ärkab, kui Arni pliidil hakkab valama teekannu kuuma vett.

„No kuidas on?" küsitleb Arni teda.

„On ka mis ta on . . ." kostab haige raugel häälel.

Nad ei räägi omavahel palju, nad nagu häbenevad teineteist. Arni tõstab voodi ette laua, asetab sellele jooginõud ning suhkrutoosi ja kallab emale tee tassi. Imelikul kombel täna algab ema teed juues pikema kõneluse. Ta räägib rahulikul ja vaiksel häälel. Arnile sisaldab kõnelus palju üllatavat.

„Kui ma nüüd peaksin kaduma," ütleb Leena lonkshaaval teed juues, „siis ei maksa sul midagi enda tuleviku pärast karta, sest selle eest hoolitsetakse . . ."

„No-no," segab Arni, „su seisukord ei näita ju sugugi selline, et seda kõne alla võtta."

„Kes teab," ütleb Leena kuivalt. „Pärast mind võidakse sulle võib-olla parematki pakkuda, kui mina suudan, sest siis võtab su elu korraldamise enda pääle su isa. Ta on mulle seda lubanud. Nüüdki ta oleks valmis toetama, kuid ma ei taha seda. Niikaua kui elan, tahan ise saada valmis. Mitmed korrad varemalt oled pärinud oma isast, täna tahan sulle ta avaldada . . ."

Arnile meenub, kuidas ta tõesti seesuguse küsimusega kord oli astunud ema ette. Valusasti karvustada oli ta sel puhul saanud. Seda valu nagu tunduks praegugi päälael, nii et tahtmatult äigab käega üle juuste. Hiljem ta kunagi enam ei päritlenud emalt isa üle.

„Tõsta üles mu kasti kaas," käsutab ema Arnit, „selle põhjas on kollane kokkupandud

siidrätt, võta see! Selle räti sees on kiri, millel su isa nimi ja aadress. Sellega lähed sa pärast mu matuseid isa juurde. Ainult sa ei tohi avaldada, et tead, kes ta sulle on — seda ei kellelegi! Lubasin su isale, et keegi ei saa seda teada. Tõota, et vaikid, et sulle seda olen ütelnud, kuna ma teisiti ei saanud korraldada, tõota!"

„Tõotan, tõotan," sosistab Arni, kes parajasti on leidnud siidräti, milles kuuldub paberi krabin.

„No vaata siis!" lausub ema.

Arni harutab rätist sinise ümbriku ja loeb säält ema käega kirjutatud aadressi.

„Ja, Murumäe papp on ta . . ." noogutab ema ja nagu uhkust on selles rahulikus avalduses. „Olin tookord teenijaks sääl . . ." lisandab ta selgituseks.

„Ära ava seda kirja ja ära avalda, et tead, et ta su isa on!" õpetab Leena veel. „Kõigel sel on su elule suur väärtus. Ole muretu, nagu olen mina, sest tean, su tulevik on kindlustatud! Hoia aga papi proua eest, ära anna kirja tema kätte, nõua ainult pappi ennast, anna kiri ainult nelja silma all! Kui ta läbi on lugenud, küll siis muud juhatused annab tema. Nüüd aga pane kiri tagasi kasti, kääna kaas lukku, võti anna siia — hoian teda pääaluse koti all. Samas on mu rahakott rahaga, sest jätkub, et mind mulda panna, jääb ülegi seniks, kui oled käinud tema jutul. Pärast mu surma hoia kirja, et see kaduma ei läheks . . ."

„Kui veel kõneled sõnagi surmast," katkestab Arni, kellel pää kuuldust otse ringi käib, „siis toon sulle kohe homme arsti!"

*

Kui Arni pärast Siilaku surma raske hingelise paine all läks kõnelema vanaemale oma muljeist, ütles see:

„Surm on ju loomulik. Palju's leidub neid, kes elavad tõeliselt vanaks! Kui sul on kärsi elada kauem ja panna tähele elu, või saada päris vanaks, siis sa muud oma ümber ei näegi kui surma. Kunas kellelgi tuleb minna, noorelt või vanalt, keskeas või lapsena, see on kõik Jumala käes, Tema teadmata ei lange varblanegi katuselt. Mina olen vana juba ja tean, et ei maksa küsida ,miks sureb keegi. Iga sünniga juba on kaasas surm ja elu polegi muu kui paljas tõttamine sünnilt surmale. Et alati on olemas juurdekasv, siis meie seda nii teravasti ei märka. Sünd toob surmale tasakaalu. Kui seda poleks olemas enam, harveneks elu iga minutiga ja jääks lagedaks maa. Ometi aga võidab alati surm, sest kõik, mis iial sünnib, peab surema oma patu pärast, nii on Jumala seadmine . . .“

Need vanaema sõnad tõusevad nii teravasti Arni meelde, kui ta seisab ema surivoodi ees. Surma on terve elu täis, kes seda ainult oskab näha! Ning Arnile meenub terve rida surnuid, keda ta on tundnud. Tuttavad, sugulased, naabrid. Nüüd on ka ema surnud. Ei saanudki tuua emale arsti nagu ähvardas, sest hommikul tõustes, kui tahtis küsida emalt, kuidas veet-

nud öö, leidis ta voodis surnuna, tardunud, ilmeta silmad pärani, kõhn kortsuline näonahk sügisese kaselehe karva. Külm ja kange oli juba laip, surm oli saabunud nähtavasti öösi.

Arni on jahmatanud leiust, nii ootamatu on see. Loendamatult palju mõtteid tormab tal läbi pää, ta peab istuma ema voodi äärele. Ta mäletab ja näeb ema paljudes olukordades, palju halba ja inetut nende vahel tuleb talle meelde. Kuid imelikul kombel see halb kõik ei tundugi enam halb ega inetu, nagu andestuse- ja pehmusevari on libisenud üle kõige. Isegi mõte sellele, kuidas ta kord virutanud emale leivapätsiga, ei riku seda leplikku tooni. Nagu ühise keele on loonud surm neile, pärast seda, kui nad eluajal on olnud võõrad ja mõistmatud teineteisele. Arnile tundub, nagu saaks ema nüüd temast kõik aru, mõistaks ta mõtteid täiesti ja oleks nendega üksmeelel. Ühtlasi ta mõistab, et on nüüd täiesti üksi ja peab ise hakkama elama ja võtma kõik vastutuse enda kanda. Suure pöördelise tähtsusega on talle ema surm. Ta tunneb, nagu lasuks aegamisi midagi rasket ta õlgadele, mis nõuab, et tal peab olema jõudu ja tugevust selle kandmiseks. Ta peab nüüdsama saama täiskasvanuks inimeseks ja võtma elu täiskasvanu südamega. Ja ta tunneb, et ta seda saab.

Nikeldatud lauakell, millele aknast langevad hommikused päikesekiired, näitab köögilaual üle seitsme. Pilk kellale tuletab Arnile meelde, et tal on täita palju kohustusi. Normaalselt oleks aeg hakata minema kooli, kuid nüüd tuleb mõelda matusele ja hakata korraldama kõike, mis nõuab surnu majasolek.

Ta astub tegevusse. Kõigepäält ta võtab surnu padja alt rahakoti ja kastivõtme. Esimese peidab põue, teisega avab kasti ja otsib säält ema kirja. Selle ta paneb oma kummuti laekasse, kus juba on ees ta teisi salajasemaid asju ja mälestusesemeid. Ema kiri satub nööriga köidetud vanale rahapakile, mis kunagi olnud märg Rabasoo vanaema pisaraist.

Surnu laudsile seadmise Arni jätab naabrinaiste hooleks, ise tõttab kirstutegija poole ja alevi taha metsa tooma kuuski ja kuuseoksi. Ta saab metsa alt ka kimbu varakevadisi kannikesi, need asetab ta surnu rinnale. Siis ta asub surmateateid kirjutama. Ta saadab neid mõnedele sugulastele, Leena õele ja selle mehele kingsepp Nepile, ning oma õele, Viljandimaale. Kirjades ta teatab lühidalt ema surmast ja ta matmisaja. Üksi õele ta kirjutab pikemalt, et see tuleks matuseile ja paluks selleks kasuvanemailt hobuse. Kuna Arni vajab tingimata hobust ema kalmistule viimiseks ja et teiste sugulaste hulgas pole ainsatki hobuseomanikku, siis jääb lootma, et õde toob hobuse ja kirstuvedamiseks sobiva vankri.

Majarahvas, eriti naised, kogunevad õhtu tulles üles, lauluraamatud kaasas, surnu aseme juurde laulma kirikulaule. See on siinse alevirahva ammune komme.

Arnile tärkab nüüd meelde, et on unustanud toomast küünlad, mis oleksid ilusad süüdata surnu aseme juurde. Ta tahab nendega inimesi üllatada ja lippab välja, et joosta ligemasse poodi neid otsima. Kui ta hämarast õuest on pöördumas tänavale, ta tahtmatult saab ühe kõ-

neluse päältkuulajaks. Tänaval, otse värava kõrval, seisab kaks poisikest.

„Kui ta nüüd ometi välja tuleks . . .“ ütleb üks.

„Ei ta tule,“ venitab teine, „kõik majarahvas on surnut valvamas ja Irma muidugi ka. Kõrvalkorterist ei kõlba minemata jätta.“

„Muidugi,“ arvab esimene. „Päälegi, kus Arnil ema on surnud. See on ju talle suur kavaler. Vat' kui nüüd, kus poisil ema surnud, alles löövad sehvtid käima . . .“

„Mis nad ikka löövad,“ lausub jälle teine, „eks sellist sehvti, nagu nende vahel on, või Irmaga igaüks pidada . . .“

„Tal ju paremad võimalused,“ uriseb esimene, „ühes majas elavad! Mitte nagu meie: vahi ainult värava tagant! Küll leidis ka vanaeit aja kärvamiseks, ajab nüüd kõik meie plaanid mokka. Oleks võinud ju varem kõngeda või ka pisut hiljemaks jätta . . .“

Arnile selgub lausehaaval asjalugu. Need on koolipoisid, temaga ühest klassist, kellel kõrvalkorterist kingsepa tütar Irmaga nähtavasti mingi kohtamine on määratud, mis nüüd aga ähvardub nurjuda. Arnile ei valmista kõnelus sooja ega külma. Ometi ta on seni kingsepa Irmat omaks tüdrukuks pidanud, nagu pea igal poisil on selline „pruut“. Irma on elav ja lustakas tüdruk. Arni on ta'ga ühes mänginud, hullanud, ta'ga flirtinud ja vahel teda suudelnudki. Mõni aeg tagasi poistelt seda juttu kuuldes oleks ta's kipitama löönud tõsine armukadedus. Nüüd aga ta tunneb, et on äkki muutunud niipalju tõsisemaks, et mõistab, et ta seda tüdrukut kunagi pole armastanud, vaid ainult män-

gides nii kujutlenud. Ka ema surma kohta öeldu pärast ei saa Arni olla poistele pahane, kuna saab aru, et veel alles mõni päev tagasi ta ise mõnes teises kohas samases olukorras oleks ka nii rääkinud, samu sõnugi tarvitanud. Kuid enam kunagi ta ei saaks nii mõelda, ei iialgi koolipoisi viisi lobiseda ja kõnelda, tunneb ta. Äkki ta on muutunud teiseks, mõne tunniga saanud tõsisemaks ja vanemaks kui senise eluaja ja arenguga kokku. Enam ta ei saa joosta muretult tänavaile, hullata ja kisada, pää mõtteist tühi. Kõik küsib ja kohustab nüüd, iga samm, iga käeliigutus. Ta vaatab üles, sääl on kõrge sinine kuppel, täis loendamatuid tähti, mille vilkumises on suur ja seletamatu rahu. Arni tunneb nagu vajutaks see kõrge kumerus ta õlgadele kogu oma hämaruse ja kaugusega, nagu küsitleksid ja kohustaksid teda millekski kauged ja pisikesed tähedki. Talle tundub, nagu peaks sellepärast tugevamini toetama jalad maapinnale, võimsamini sirutama õlgu ja südame rinnus tegema mehisemaks ja kindlamaks.

Ning ta astub poistele tähelepanu osutamata tänavale.

Matuste eelpäeval saabub Arni õde. Ta on hobusega ja pole mitte üksi, vaid temaga kaasas on ta kasuisa, Jaak Tolmats. See näib uhke ja rikka mulgimaa peremehena. Ta on kehalt tüse, kannab linnarõivaid ja on iseteadva jutuga. Kuna nad on aimanud, et Arni ei saa sööta matuselisi, on neil kaasas tüsedad moonakotid saia, liha ja muude toitudega.

Matusetalituse peab Murumäe papp. Kirst avatakse hauakaldal ja selle ümber surub ini-

meste ring. Siin on vanaema, vanaisa ja teised sugulased, siis majarahvas, ligemad naabrid ja tuttavad. Surnuaiale on tulnud ka ümbruskonna inimesi, kel on kombeks käia vaatamas matuseid. Need on enamuses naised, mõnedel neist on kaasas ka lapsed, keda nad juba maastmadalast toovad nägema leina ja elu kurvemaid külgi.

Arni on kogu aeg imelikus meeleolus. Ta silmitseb surnuaia puude latvu kõrge ja rõõmsa taeva taustal. Helerohelist õrnust on noorte lehtede näol ilmunud oksile. Vanade tüsedate tüvede vahel lähevad ümberringi mitmesugused ristide rivid. Sammaldunud kivimüür moodustab nelinurkse aia, millesse ongi surutud kääbaste alla loendamatute elude lõplik jääk. Arni on väsinud ja tahaks ära käsiloleva toimingu juurest. Ta pole öösel saanud magada, kuna oma voodi on andnud mulgiperemehele, õele on teinud toolidele aseme ning ise on tukkunud nurgas vanal palitul. Ta ei saa korralikult jälgida matusetalitust. Ta mõtted nagu seisaksid, silmad aga näevad katkendlikku pilti ümbrusest ja lahtise haua kaldal seisvaist inimesist. Ta paneb tähele pruunil mullahunnikul seisvat pappi, näeb selle suu liikumist, siis naiste mustades rättides painutatud päid, vanaema ja vanaisa just kirstu ees.

Vahetevahel ta mõtteis nagu lööks endale õlale: kuula ometi, just praegu su isa matab su ema! See jälle juhib ta tähelepanu papile, kes kõneleb vabalt ja sisseharjunud liigutuste saatel. Ta on ilus ja jõuline mees veel nüüd, ta pruunides silmades on mõjuvat läiget ja hõbehall juukseis lisab talle soliidsust. Arnile ta

tundub nagu õige pisut sümpaatnegi, kuigi ta toonis ja liigutustes on liigset õpitut ja artistlikku. Arni püüab endasse sisendada mõtet: see on su isa! See aga ei õnnestu, mees haua kaldal jääb võõraks nagu iga teinegi. Selle asemel aga tõuseb igasuguseid segavaid ja imelikke mõtteid. Mis peaks papp mõtlema praegu? Kas tuletab meelde armueksimust, mille tõenduse ja tulemusena tema, Arni, seisab siin haua kaldal? Arni värahtub. Ta silmi puutub vanaema, kes longuspäi seisab vanaisa kõrval, hoides teda käest. Vanaisa silmad ei näe peaaegu midagi, ta on pime ja vanaema peab teda talutama ning juhtima. Ta seljas on vana pea põlvini ulatuv pruun sõduri-frentš ja jalas põlvini nööritud pastlad. Ta näoilme on liikumatu ja tuim. Vanaema huuled aga püüavad vedada kaasa lauluviisi, ta silmist tilgub pisaraid. Ta hoiab käes kägarasse pigistatud kollast rätti ja pühib sellega vahetevahel nägu. Paari viimase aastaga ta on langenud kokku, väikeseks kui laps ja halliks kui põuamuld. Ta silmis pole enam endist Rabasoo vanaema arukust ja hingelist käbedust, näol on korts kortsus kinni, ilmetu ja kõnevaene pundar on see.

Valusalt tõmbub Arni süda kokku, kui ta sellisena näeb oma Rabasoo vanaema, oma lapsepõlve ilusamat kuju, oma hääd varju ja kaunimat mõtet tervel senisel eluteel. Nüüd ta võib armastada veel ainult mälestust, olemasolev on liiga võõras selleks. Ühtlasi tal hakkab häbi, et nii vähe kahju tunneb emast, et ta haua kaldal ei suuda nuttagi. Ometi on see nii. Ta süda kõneleb ainult inimese kaotusest, keda on kaua tundnud ja kellega ühes elanud.

Lauldes kutsub papp omakseid andma surnule jumalagajätusuudlust. Arni põlvitab kirstu kõrvale ja puudutab laubaga selle veert. Laip pole talle Leena, ammugi mitte ema. See on külm ja tardunud liha, kõik, mis elavat ja hääd, on säält lahkunud.

Vanaema aga viskub kummuli üle kirstu ja vanade kommete järele suudleb laipa huulile. Vanaisa sel ajal jääb kohmetunult seisma, pää liikumatu, hõre habemetutt püsti. Nii seisab ta nagu mõni truu ja ustav sõdur oma postil.

Kirst suletakse ja lastakse hauda. Omaksed viskavad peoga mulda selle kaanele. Üks väike tütarlaps, valge pää ja naeratavate silmadega, ukerdab inimeste vahel liivas ja pillub mõistmatu agarusega pihutäie pihutäie järele alla.

Kasetüved hõõguvad õhtupoole kaldunud päikesest, kui matuselised hakkavad minema tagasi. Surnuaia ees ootab pikkvanker hobusega pappi. Ohje hoiab linnagümnaasiumi mütsi kandev poiss, papi poeg.

Vend ... mõtleb Arni.

Alevisse jõudes Jaak Tolmats sosistab mõnedele matuselistele midagi kõrva. Tal on surnuaial viinapudel kaasas olnud ja sellest rüübanud, ta on rõõmus ja punetav. Ta kutsub lähemaid sugulasi alevirestorani lõunasöögile, lubab ise kõik maksta. Arni kui koolipoiss puikleb vastu, kuid lõpuks siiski läheb, kui on lubatud, et teda viina jooma ei sunnita.

„Ei noh," ütleb Jaak, kui on toidu ja ka tublisti viina lauale tellinud, „sinu pärast ma ju sugulased siia kutsusin. Peame aru, mis su'ga nüüd saab."

Sellest arupidamisest ei tule suurt välja. Asutakse toitude kallale, mehed viskavad kõvasti viina. See jälle äratab isu, kõhud on ka ju ennegi tühjad. Kui söömisega valmis ollakse, on meestel äkki palju juttu. Hoia, et laulgi lahti ei lähe. Nepp on istunud Tolmatsi kõrvale, ja nad kiidavad teineteist vastamisi, kuidas suu võtab. Arni asjadest tehakse juttu ainult muu seas.

„Kuidas sa siis nüüd mõtled elama hakata?" küsib Tolmats.

„Noh, ega äkki midagi ikka ei muutu," kostab Arni, „koolis käin edasi, seda ei tahaks pooleli jätta."

„Õige, õige," noogutab Tolmats, „midagi algatatut ei maksa pooleli jätta. Palju sul veel ülikoolini maad on?"

Arni seletab oma õppejärge.

„No vaata," lausub Tolmats jälle, „aga kas tuled ka majanduslikult toime keskkooli lõpetamisega? Su ema oli küll viks inimene, kuid ei usu, et tema sulle mingit suurt kapitali oleks jätnud."

„Ema kapitaliga vast saan kevadeni," jutustab Arni, „kuid mul on kindlustus, et saan teenistuse, mis mul võimaldab rahulikult keskkooli lõpetada." Sellejuures Arni mõtleb ema kirjale kummuti laekas.

„No vaata, oled tubli poiss!" patsutab Tolmats Arni õlale. „Ajad ise oma asjad joonde. Kuid küll oleksime ka teisiti valmis saanud. Oleksime üle hulga toetanud, mis see siis tähendab! Näed, õe sul kasvatasin, võiksin ju sindki aidata. Andekas noor inimene, see peab ikka edasi saama. Ülikooli pärast ole muretu,

sinna pead saama! Mul kodus saeveski ja suur talu — siinse nurga mehed ärgu tulgu ligigi! Popsivärk siin puha! Mis see mul siis tähendab? Pooleli ei tohi jätta midagi — ega's sa mõni venivillem ole . . ."

„No kui ülikooliks lahti läheb," segab Nepp, „löön mina ka sekka. On küll endal palju lapsi ja muret, aga siis ulatan mina ka oma kopikad abiks. Kurask, tudeng omast suguseltsist! No miks siis meie seast ei peaks mõni suurmees saama?!"

„Õigu, õige!" noogutab Tolmats. „Suurmees võib saada. Mis see meil siis tähendab! Ja ega nüüdki, kui midagi vaja, siis anna mulle, vanale onule, nii vähe sõrmega märku, kohe aitan. Kui vaja uut palitut või saapaid, või raha pisut, teata ainult! Küll mina juba . . ."

Arni ei oska enam, kuidas tänada.

*

Pärast matuseid on kooliskäik Arnile nagu vööraks muutunud. Ta ei taha enam sobida õppetöö, kaasõpilaste mõtteviisi ja nende žargoonigagi. Ta mõtted käivad teisi teid, kerivad ta enese isiku ümber ja püüavad tungida tulevikku, mille lähedamgi osa talle veel selgumatu ja aimamatult tume. Selleks peab

valgust saama, enne ei suuda ta tasakaalu leida ega millessegi süveneda. Ta peab teadma, kui suurel määral papi toetuselubamine ta ellu muutusi võib tuua. Sisemas ta hellitab mõtteid linnakeskkooli pääsemisest, kuna siinse pääle on hakanud äkki vaatama arvustavalt, kuni kogu kooli välimuse kui ka sisemise ilmaga opositsiooni on jõudnud. Ta püüab kujutleda, milline võiks olla talle lubatud toetus. Kas mõni tasuv teenistuskoht kuskil, igas kuus makstav toetusraha või korraga kätte antav suurem summa. Arnile ise oleks kõige vastuvõetavam ja mugavam igakuine toetusraha.

Matuseist ülejäänud rahasumma on pisike ja aina pisemaks kulub iga päevaga. Seepärast Arni ühel päeval pärast koolist tulekut otsustab minna kõnelema papiga. Ta pistab põue ema kirja kui teejuhi ja saatja.

Heitlusi on olnud tal selle kirja pärast. Uudishimu on sundinud seda avama. Mitmed korrad on tahtnud tulel ümbrikul aurutada lahti, et näha, mis võis ta ema kirjutada papile. Kuid manitsevalt on mõjunud vanaema rahapakk kummutisahtlis, selle nägemine alati nagu koputab Arni puhtamale minale, ta südamele ja hingele, hävitavalt osutades kõigele, mis pole õilis ja hää. Lõpuks Arni isegi arvab, et kiri parem võib jääda avamata. Ta sisu teadmine võiks võib-olla tuua juurde ainult uusi segadusi ja kahtlusi.

Teel kisub naeratus ta suu viltu, kui mõtleb olukorrale: ta läheb külla oma isale, kuid ei tohi teada, et see on ta isa! Keegi ei tohi teada seda, sellest peab vaikima kui suurest saladusest. Ta ei tohi isale ütelda: isa! ega see talle: poeg! nad

peavad salgama teineteise. Ta mõistab, et midagi on viril siin maailmakorras. Ta hakkab tõsiselt mõtlema, mis see võiks olla, otsima, mida tuleks purustada, et kõik isad võiksid olla oma laste isad. Ta leiab, et see on eelarvamine, valemoraal, hirmsad nägematud ahelad, mis köidavad maailma ja risti-rästi on kõikjal ees inimese teel, ning abielu, kohtunikuna kuiv paragrahv, hukkamõistja, näpuga näitaja eksimusile, salgamise, pettuse ja silmakirja ema.

Papi töötuppa juhib Arni noor ja nägus toaneitsi, kel on kumerad otsekui voolitud sääred ja Arnit kiusab mõte, kas papp nüüdki veel peaks harrastama ilusate teenijatüdrukute jahti. Papi ilme ei muutu Arnot nähes sugugi. Kui on pakkunud talle töölaua juurde tooli, on kõneluses napp ja sõnaaher. Arni on sunnitud juba algul, et ei tekiks piinlikku pausi, ulatama talle ema kirja. Papp silmitseb küsiva ilmega ümbrikku ja sõrmitseb seda näppude vahel. Viimaks haarab laualt paberinoa ja lõikab ümbriku lahti. Kiri näib olevat lühike, sest ta on selle lugemisega varsti valmis. Ta on muutunud tusaseks, ta tõuseb ja hakkab kõndima edasi-tagasi, käega vehkides, kiri ikka sõrmede vahel. Lõpuks ta peatub Arni ees ja küsib:

„Kas olete teadlik selle kirja sisus?"

„Ei," kostab Arni. „Kuid niipalju küll, et olite lubanud mulle mingi toetuse või teenistuse. Ema rääkis . . ."

„Ja-ja," lausub papp, „lubasin kord tõesti teie emale teid kui vaest ja andekat õpilast toetada . . ."

Viimane lause kisub pahameelekurde Arni laubale.

Papp istub uuesti. Ta on kirja murdnud sõrmede vahel kitsaks ribaks ja näib kõvasti mõtlevat. Ta on mustas sabakuues, kuid see on tublisti kulunud ja rinnaesine täis halle plekke. Ta kaela ümber on kõrge tärgeldatud krae, pää ettesirutatud lõuaga näib sellel nagu puhkavat. Pehmed juuksed on enamuses hallid.

Arni hakkab kõnelema. Ta räägib oma seisukorrast, sellest, et emalt talle ainult pisut raha on jäänud ja et seegi juba lõpukorral ja et tal mingit toetust kuskilt loota pole, nii et ei oska öelda, millest hakata elama.

Papi ilme muutub järjest tumedamaks, kulmud tõmbuvad kokku. Ta tõuseb uuesti ja hakkab tuba mööda kõndima, käed seljal risti.

„Halvasti, halvasti," pomiseb ta, „ma olen praegu tõsiselt mures teie emale antud lubaduse pärast. Mul endal on kitsas käes. Lapsed on linnas koolis, tütre klaveritundide eest maksmata . . . Vennale olin vastutaja, sel läks halvasti. Praegu ma teie hääks kuigi suurt teha ei saa. Mingit teenistust — kust ma seda teile nii äkki võtan! On siin veel takistamas teisigi asjaolusid, millest ma aga rääkida ei saa . . . Pean kirjutama vennale, võib-olla temal sääl kaugemal on mõni koht teada. Ega sellest ka enne suve või sügist asja saa . . ."

Nii papp toriseb, hädaldab ja kaebab. Arni aga istub vaikides, kokkusurutud huuli ja kortsus kulmul.

„Esialgu saan ainult veidi rahaliselt toetada," tõmbab papp põuest vastumeelselt pruuni rahatasku ja paneb mõned vähemad rahasedelid Arni ette lauale, „kui häda hoopis suureks

läheb, tulge vaatama, ehk suve või sügise poole saan leida mõne pääsetee ..."

Arni kägardab laualt rahasedelid pihku ja pistab siis taskusse. Ta otse väriseb pettumusest ja pahameelest.

„Tänu sellegi eest!" surub ta läbi hammaste. „Loodan, et teid teinekord enam tülitama ei tule! Jumalaga!" Ja ta astub murelikuna seisma jäänud papist mööda, uksest esikusse ja säält õue.

Vilets vanamees! mõtleb ta tagasiteel. Ta on ärritatud ja kõnnib kiiresti. Ta ei vaata asjale sugugi papi seisukohalt ega suuda aru saada selle motiive. Perekond, naine alatise irisemise ja kahtlustustega, külarahva jutud toetuseandmise ilmsikstulekul, perekondlikud stseenid — see kõik pole enam nii kerge vanemal inimesel, päälegi hingekarjasel. Kuid noorus on alati nii kergekäeline nõudma kangelasmeelt. Ja Arni süüdistab mõtteis valusasti pappi. Kui ta oleks tõeline aumees ja väärikas inimene, ei hooliks ta millestki, perekonnast ega vanadest eelarvamistest, vaid täidaks oma kohuse ... Vilets vanamees! mõtleb ta veel kord. Ta ärritus on teda tiivustanud, ta kõnnakki on paindumatu ja uhke, sisemus julge ja võitlusvalmis. Mida rohkem ta aga rahuneb, seda enam ta vajub kokku seesmiselt kui ka väliselt. Ta jalad hakkavad liikuma lõdvalt, ta pää langeb norgu ja mõtteisse kerkib ta segane ja väljavaadeteta olukord. Ta on täiesti üksi ja peab vastu võtma elumurede esimese suurema rünnaku. Ta mõtted liiguvad siia-sinna, lootused kooli jätkamiseks ähmuvad, linnakool tundub naiivse unistusena. Siiski ta peatub ühel võima-

lusel. See on ainuke talle. Peab paluma abi Jaak Tolmatsilt, kuna see ju lubas nii. See tee aga tundub talle lõpmatult vastumeelsena.

Ta on jõudnud kõrgele männikuäärsele nõmmele. See on täis noori kuuski, mändi ja kadakapõõsaid. Maapind on kulune, siin kasvab rohelisi reburaikaid, kanarbikku ja roosakaid õrnu kiisukäppi. On saabumas õhtu. Tuuletu ja sume on siin metsa ääres. Loode-värvid on jõulised ja laiad, ulatudes poole taevani, ennekui märkamatult rahunevad puhtaks taevasinaks. Kari on kuskil ligiduses. Nõmme taga asub talu. Igasuguseid helisid kuuldub suvist soojust sisaldavas õhtuõhus vajuvat üle maa, lehmade ammumisi, karjaste huikeid, talitamislõginat õuel.

Arni istub nõmmekivile. Ta süda valutab, ta pole nutust kaugel. Elupaine ta noorele hingele tundub raske. Äkki ta kuuleb nõmme taga poisikese naeru, see on nii puhas ja lallerdav, kui hõbekellukeste kõlin veereb ta kergelt, jäädes veel kauaks rippuma õhtuhämarusse otsekui loodepuna taevale pärast päikeselasku. Valus ja magus ühtlasi on see lapsenaer Arni südamele. Nagu aastate tagant heljuksid selles naerus ta ette ta ilusamad päevad ja rõõmsamad rõõmud, terve ta lapsepõlv nagu heliseb selles, ja üha ilusamaks muutub ta mälestuses see äsjakustunud naer. Nii on ka tema naernud. Ta kujutleb seda naerjat: viieaastane poisike võib olla see, mitte üle. Mida ta naeris? Mis oli ta puhas rõõm? Võib-olla oli ta lüpsi vaatamas päält ja lehm sirutas jalaga piimakapa ümber... Võib-olla lendas sitikas põrinal talle vastu rinda ja langes ta jalge ette maha . . . Võib-olla hul-

las koer kassiga ja ta nägi seda . . . Nii kord on ka tema naernud! Ja ta's tõuseb kirglik igatsus: naeraks ta veel! Nagu lunastus oleks talle see. Ta hakkab uskuma selles nagu mingit ennet — naerab ta veel, läheb kõik hästi ja selgub umbne olukord.

Kaua kõnnib ta põõsaste vahel. Päikesejälg veerengutaevas on jäänud väikeseks, tähti on tulnud kesktaevale, kuid poisike ei naera enam. Endise rõõmsa trillerduse kõla aga ei vaibu Arni kõrvust. Ah, ainult ükskord naerab inimene elus! Ainult ükskord on see puhas, kus pole terakestki sarkasmi, raasugi irvitust, tehtud mokakõverdust ega sisseharjunud lõkerdust — see on su lapsenaer! Ainult ükskord on elu naer, see on su lapsepõlv! Ka Arni oli naernud kord nii, ka talle oli olnud kord elu puhas rõõm, see oli Rabasool. See mälestus soojendab teda nüüd ta raskel silmapilgul ja püsib südames, nagu ta kõrvus veelgi heliseb äsjakuuldud naer.

Ta hakkab minema otse üle põldude Rabasoo poole, saludest läbi, üle kinkude. Pime on täiesti juba, kui ta jõuab tuttavale liivakühmule. Niiskem ja jahedam on siin all. Elutu ja pime on kõik. Ainult järv ja soo hingavad oma külma rinnaga ning loendamatud tähed ülal annavad endist sinikat sära. Maast tõuseb kaks katust, saun ja tare. Mõlemad on kohati sisse langenud, roovlatid ainult irvitavad vastu. Uksi pole hooneil ees, mustad augud avanevad alla. Kõdu ja lagunemist hoovab säält.

Arni seisab tükk aega endisel õuel, kus pole enam elujälgegi. Vanaisa ja vanaema on viidud siit, kus nad on saanud nii vanaks, et enam ei

suuda end toita. Nad on alevi vanadekodus. Üksi hurtsikuke laguneb siin ja on tühi.

Siis ta hakkab otsima jalgrada üle soo alevisse minekuks. Sellest pole enam mingit kindlat jälge. Ta astub huupi, kuigi jalad saavad märjaks vesises soosamblas. Mäerinnakult hakkavad juba paistma alevi katused.

Kell on üks, ennekui saab une silmile.

6.

Järgnevail päevil on Arnil esimeseks sammuks hakata teostama kõva majanduslikku kokkuhoidu. Ta leiab senise korteri üksinda enda jaoks liiga suure ja otsustab kolida mõnda pisemasse ja odavamasse. Ta teab, et maja alakorral on tühi üksik tuba. See sobiks talle, kuna sääl on sees ka pliit ja ahi. Majaperemehe jutule minnes kiidab see Arni mõtted õigeks. Üürist kõneldes aga selgub Arnile tõsiasi, et peab korraga maksma kahe korteri üüri. Endise eest on maksnud kuu pääle ette, kuid nüüd nõuab majaperemees ka uue eest maksmist.

„Ma ju ainult vahetan tubasid," vaidleb Arni, „vana korteri eest juba olen maksnud, miks pean seda siis ka selle eest tegema!"

„Ja-a," venitab peremees vaenlikult, „vana pole te õigel ajal üles öelnud ja uut te ju ometi kasutate. Ega taha seda ometi ilma eest saada?"

Arni maksab sõnalausumatult, kuna ei taha mõelda kolimisele. Liiga palju sekeldusi ja kulu tooks see kaasa. Majaperemees aitab ta kraami alla kanda ja püüab seejuures olla õige sõbralik.

Uue toa Arni sisustab õige lihtsalt ja karmilt. Laua ja riiuli katab pruuni pakkimispaberiga ja paigutab sinna oma vähesed raamatud ja kirjutustarbed. Lagedatele sinise õlivärviga võõbatud laudseintele ei ainustki pilti ega ehteasja pääle seinakalendri. Tühjaks jäänud ema voodi ta paigutab puukuuri.

Seisukorda järele mõeldes leiab Arni, et ei saa teisiti, kui peab kiires korras Jaak Tolmatsilt paluma abi. Ta on enam-vähem kindel, et säält toetust leiab, küsimus on vaid selles, kui kiiresti see tuleb. Ainult tal on piinlik pöörduda Tolmatsi poole, kuna see talle pole tõeliselt sugulane ja isegi juba on kasvatanud ta õe.

Kirja kirjutab Arni äärmiselt viisakas toonis. Vabandab väga, ja kuna Jaak ise on lubanud seda, siis julgeb nüüd tülitada pisikese toetuspalvega. Ta selgitab oma olukorda. Pole kahjuks siiski saanud seda teenistust, millist oli matuste ajal lootnud, ja on nüüd seepärast kitsikuses ega tea, kuidas läbi tulla. Olgu onu Tolmats nii lahke, avitagu! Ta ei unustaks seda surmani. Suveks pakub end tööle Tolmatsi saeveskisse, kuna eelmise suve on töötanud ühes siinses lauatööstuses. Lõpuks palub vastusega

kiirustada, kuna on oma seisukorra pärast väga kärsitu. Veel vabandusi ja palve tervitada õde.

Arni pühib higi laubalt. Raske ja vastik töö on sellise kirja kirjutamine! Ta süda põksub kõvasti, rinnas on halb tunne ja ta kleebib kiiresti ümbriku kinni, kuna ei taha kordagi üle lugeda neid ridu. Nagu kergem tundub, kui kiri on suletud ja ta selle on postkasti viinud. Ta arvestab, et viie päeva pärast peaks vastus olema tagasi.

Kool on Arnile nagu kõrvaliseks muutunud. Ta on kärsitu ja rahutu. Harva saab ka kodus süveneda õppetöösse. Tänu ta erksale meelele ja kiirele ning kindlale tabamisvõimele ta püsib koolitundidel kuuldu ja tähelepandugagi endisel tasemel, suutes õpetajaile kõik vastata rahuldavalt ja hästigi. Vabal ajal ta palju hulgub alevi tagustes metsades ja kaugemal ümbruses.

Kingsepa tütar Irma on püüdnud Arnile pärast ta ema surma hoolitsevalt ja lohutavalt ligineda. Arnile on aga igasugune haletsus ja kaastunne vastumeelne, ta on tütarlapse vastu külm ja tõrjuv. Nende endine vahekord oleks olnud nagu tema lapseajast, mis aga möödunud ja võõras, ning ta ei taha sellest esile kiskuda enam ainsatki jäänust. Nii ta loodab olla tugevam ja kindlam. Irma on sellest haavunud. Ta ilmes peegeldub selge irvitus ja halvakspanu, kui nad mõnikord juhuslikult koridoris või õuel kohtuvad. Arni ei tunne sellest enesele ei sooja ega külma.

Kui täis saab kirja minekuks ja tulekuks arvestatud aeg, hakkab Arnis tõusma rahutus. Ta ootab kirjakandjat. Kui see, mustas vormikuues,

nahkpaun rihmaga õlal, ilmub nende tänavasse, hakkab ta süda taguma. Nüüd tuleb talle kiri, milles otsustatakse ta saatus. Hinge pidades ta seisab aknal ja jälgib kirjakandja iga sammu. Mees aga kõnnib mööda nende majast. Arni ohkab ja laskub voodile, väsinuna ootuspingutusest. Nii juhtub mitu päeva.

Ta on sunnitud üle minema kahekordsele söögiajale päevas. Need on kahvatud ja mõnutud silmapilgud, mil ta sööb oma kehva, enamuses külma toitu. Iga päev peaks talle tulema päästmine kirja kaudu. Pinevus ta's tõuseb nii kõrgele, et ta ei suuda oodata kirjade laialikandmise aega, vaid läheb igal õhtul pärast posti raudteejaamast saabumist isiklikult postkontorisse küsima, kas talle ei ole tulnud kirja. Järjest ja järjest on vastus eitav. Juba on möödunud sedavõrd aega, et kiri mitmekordselt oleks võinud edasi-tagasi käia.

Ühel õhtul on Arnil postkontoris imelik seik. Ta saab päris tõsiselt sõimata närviliselt ja pahuralt ametnikult. See on keskealine lokkisjuuste ja kõhna kahvatu näoga mees, postkontoriülema abi härra Tiidemann. Pilkugi Arnile ega värskelt saabunud postile heitmata ta uriseb Arni küsimusele kirja suhtes eitava vastuse.

„Palun vaadake siiski täpsemalt järele," ütleb Arni, kel on tunne nagu peaks just täna ta ootus täituma, „mulle pidi saabuma äärmiselt tähtis kiri . . ."

Härra Tiidemann hüppab nüüd laua tagant üles, ta käedki värisevad, ta ütleb Arnile peenikese ja võbiseva häälega:

„Mis te jooksete siia ärritama inimesi! Kirjad kantakse ju isegi laiali! Ole nagu koer teile siin . . ."

„Mulle käib vähe posti," püüab Arni end vabandada, „ma mõtlesin, et kirjakandja mu asukohta täpselt ei tea . . . Mulle peab tulema tähtis kiri, see ei tohiks hilineda . . ."

„Te näete ju, et teda ei tule," ütles härra Tiidemann, kes on tõusnud ja laudade vahel ringi kõnnib. „Nagu koeraks peate mind, jumala eest! Hulluks teevad niisugused inimesed — üks tuleb taob südaöösel uksele, nagu peaks põlema vähemalt pool alevit. Teed ukse lahti — tema tahab kümnesendilist marki!"

Samal ajal Arni oma suureks üllatuseks näeb äkki, kuidas teises seinas, härra Tiidemanni seljataga, avaneb tasakesi uks ja selle vahele ilmub noore naise pää — see on proua Tiidemann, tunneb Arni — ja näitab keelt pahuralt edasi-tagasi kõndivale mehele. Arni ei tea, mis nähtust arvata või mõelda, nii ootamatu on see.

„Mis te veel jõllitate," sisistab härra Tiidemann, „teile peaks ometi mitmekordselt selge olema, et teile kirja ei ole!"

Arni lahkub kohe.

Ta saab ainult pisut postkontorist eemale, kui keegi haarab tal kaenla alt ja naise hääl ütleb:

„No saite aga mu mehe käest hää pääpesu... Aga ei maksa tähele panna, tema on ikka niisugune — närviline ja halvas tujus!"

See on proua Tiidemann. Ta riietest hoovab magusaid lõhnu. Kuigi temaga tutvumine on Arnile äkiline ja ootamatu, ta loob siiski juba

esimeste lausetega usaldusliku ja kerge meeleolu.

„No aga mis temale ei meeldi, see meeldib jälle mulle . . ." naerab ta. „Seda võite võtta ka enda suhtes! Mis kiri see on, mida niisuure agarusega ootate? Ega viimati jaasõna mõnelt tütarlapselt?"

„Oh ei," kostab Arni, „kahjuks olen seotud palju tõsisemate asjadega."

„Mõtlesingi seda, teie tõsise ja kurva ilme pärast. Olen teid ennemgi tähele pannud. Teil suri vist hiljuti ema?" lausub proua tõsisemat tooni võttes.

Arni jaatab.

„Kas te ei saadaks mind mu korterini?" küsib proua Tiidemann, pöördudes ühele aleviäärsele tänavale.

„See teeb mulle rõõmu," kostab Arni viisakalt.

Proua püüab arendada kodust ja usalduslikku vestlust. Ta päritleb üksikasjaliselt Arni elu üle. Maa proua Tiidemanni korterini pole kuigi pikk. Nad jäävad seisatama maja ette ja proua ütleb:

„Ei tahaks siiski veel tuppa minna . ... Täna õhtul on mul aega, mehel on keskööni valvekord. Kõnniksin meelsasti väljas, kui sooviksite olla mulle saatjaks . . . Kui lähme, siis peame minema siit otse põldude vahele, kahjuks pole veel nii pime, et mind tänavail ei tuntaks . . ."

Ja edasi naeratab ta veel:

„Näete, missugune urgas on see alev — nagu varas hiili siin, tänavailgi ei tohi kõndida, kohe lärmi ja loba kõikjal! Olen linnalaps ja armastan tänavaid . . ."

Tähendades äsjast stseeni postkontoris, lausub ta:

„Kuna te nüüd ehk enam ei taha või ei tihka käia postkontoris, kus oldi jäme teie vastu, siis saaksin ehk mina teile pisut kasulik olla, kui omalt poolt silmaksin saabuva posti läbi . . . Kui teile tõesti tungivalt tähtis on too oodatav kiri, siis viiksin ta saabumisel kas või isiklikult teile kätte . . .“

Arni ei saa teisiti, kui peab seletama kirja iseloomu, mida ootab.

„Oi kui kahju, et juba nii noorelt peate heitlema elu karmusega,“ lausub proua soojalt.

Tema otsekohestele küsimustele räägib Arni lause-lauselt oma praeguse täpse seisukorra.

„Otse ema eest tahaksin olla teile!“ tõendab proua. „Edaspidigi usaldage mulle kõik. Võibolla mina ka saan teid aidata . . .“

Kui nad on kõndinud ringi ümber nurmede ja soo, tahab proua koju. Lahkudes lubab veel silmata igapäev kirju postkontoris ja ütleb Arnile jumalagajätul kätt pigistades:

„Võiksime veel mõnel õhtul jalutada, kui teil selleks soovi on. Kui tahate muga kokku saada, koputage mu aknale siin. Aga tasa! Ei tohi olla kuulda kööki. Seda võite ainult neljal õhtul nädalas, mil mu mees on valvekorras. Koputuse pääle tulen välja. Nägemiseni!“

Tutvunemine proua Tiidemanniga on Arnile mõjunud hästi. Proua liqidus ja kaastundlik tungimine ta ellu on nagu tõstnud ta elujulgust.

Möödub uuesti päevi, kuid ei kumbki — kirjakandja ega ka proua Tiidemann, keda Arni on julgenud paar korda aknale koputades pa-

luda välja — too talle oodatavat kirja. Arnil ei jää üle muud kui oletada võimalust, et postil on läinud kaduma kas tema või Jaagult temale saadetud kiri. Ta jääbki uskuma seda ja otsustab kirjutada uue kirja. Selles ta jutustab alul, et on kord varemalt kirjutanud, kuid kuna pole saanud mingit vastust, siis oletab enda kirja või vastuse kaotsiminekut postil ja kordab nüüd oma eelmises kirjas avaldatud palvet. Vastuse palub ta saata nii kiiresti kui võimalik ja tähitult, et vältida kaotsimineku võimalusi.

Algavad uuesti ootusajad.

Kergemateks ja rõõmsamateks silmapilkudeks Arni segases ja ummikusse joosnud elus on need, mis ta veedab proua Tiidemanni seltsis. Viimane on talle päris koduseks saanud ja nende vestlused muutuvad aina pikemaiks ja sõnarikkamaiks. Pea igal härra Tiidemanni valvekorra õhtul kõnnivad nad vana rada üle alevitaguste põldude ja ümber soo.

„Me sobime nii toredasti," ütleb kord talle proua, „ei tahaks üldse lahkuda. Kui mu mees saab parema teenistuse ja me kolime linna, peate teiegi linna tulema. Võtaksin teile väikese korteri, kus teid käiksin vaatamas nii sageli kui saan. Eks ole tore? Teie käiksite koolis, ülikooligi peaksite minema. Teie aga ei tohi mind selle eest kunagi unustada! Ega te ei unusta?"

Arni peab kinnitama, et ei unusta. Ta teeb seda naerdes. Ta on tõsiselt hakanud uskuma prouat.

Ta kirjale ei saabu jällegi vastust selle kättejõudmiseks tarviliku aja möödumisel. Ta ei usu, et Tolmats kirja kättesaamisel sellele üldse jätaks reageerimata. Meelde tuletades ta kõne-

lusi ja sõbralikkust ema matuste ajal näib see tõesti võimatuna. Arni ei tea, mis arvata sellest vaikusest. Paar korda tõuseb mõte, ehk on Tolmatsil mõni õnnetus juhtunud, tulikahi põletanud ta talu või ise surnud, või kolinud teise maakonda. Ühelgi neist mõtteist ta ei saa aga pikemalt peatuda. Adressaadi leidmise korral oleks kirjad talle tagasi tulnud ümbriku tagaküljel märgitud aadressil.

Veel mõne päeva ta kannatab ootamispiinade kõiki koledusi ja saadab siis kolmanda kirja, et olla kindlam, tähitult.

Ennekui sellelegi kirjale saabub mingit vastust, selgub Arnile proua Tiidemanni sõpruse tõeline iseloom.

Ühel päeval ta jalutab laia ja tolmukuiva maanteed alevist eemale. Päike on libisenud pooleni silmapiiri taha ja hõõgub tumepunasena kui süsi. Kogu maa on jahedais varjes, ainult puude ladvus peegeldub õhtupuna, muutudes järk-järgult tumedamaks nagu hüübiv veri.

Ta on mõrudas meeleolus ja mõlgutab kibedaid mõtteid. Ei ole enam kuudki kooli lõpuni. Ometi ei näe ta mingeid võimalusi selle aja vastupidamiseks. Mitmed korrad on direktor talle tuletanud meelde tasumata õppemaksu võlga. Kui ta seda ei suuda maksta, ei lasta tal edasi töötada. Ka ei ole ta saanud viimsel ajal osta vajalikke õppevahendeid, vihikuid ja paberit. Lõunaoote võtmisest koolieinelauas ei saa rääkidagi. Ta on enesele pahane, miks nii kõvasti ripub kooliskäigu küljes. Tõeliselt pole talle sääl midagi nii ligitõmbavat. Kaasõpilasist ta on hoopis võõrdunud. Sisemas ta arvustab kõvasti nende käitumist. Oma hullangute, lo-

bisemise ja vahel ettetulevate kaklustega, on nad talle vastuvõtmatult lapselikud, päris lapsed, selle vahega, et kannavad täiskasvanute rõivaid, pressitud pükse, kraed-lipsu kaelas ja portfelli kaenla all. Nende kergatslikkus ja edevus on talle väljakannatamatu. Õppetöö venib päevast päeva ja kool pole suutnud teha seda kuigi huvitavaks. Orjatöö on see olnud alati. Ta tunneb veel, et ka kooli kasvatuslik külg pole talle suutnud anda midagi. Alati on Arnis tõusnud instinktiivne ja seletamatu opositsioonivaim, kui on kuulnud sõna „kasvatus". See on tema meelest ebamäärane ja piiritlematu sõnakõlks, millega on mindud hullu liialdusse, ja millest lobisemine on saanud tervele karjale teatavat liiki prouakestele elukutseks, võimaldades neile igal aastal mõne kongressipidamise. Arni tunneb, ainuke tõeline kasvatus on elu. Kombeid võib õpetada, viisakalt kummardama, teretama, istuma, käima — rohkem mitte. Arnile jääb mõistmatuks, kuidas võib võtta vastu mõnd teiste poolt etteserveeritud reeglit, kui selle vajalikkuses ei olda ise veendunud, kui see pole tekkinud ja kasvanud enda sisemuses ja karastatud elunähete ja kogemuste kaudu. Mis on teise inimese sõna? Iialgi see ei jää südamesse, kui see pole ka enese tõde, või kui elu pole seda tõeks tunnistanud. Arni mäletab oma lapsepõlvest: nii sageli kõige õilsamad ja ilusamad mõtted, kõige visama igatsuse kauni ja puhta poole olid tas kergitanud elu inetumad küljed ja nende nägemine. Kui ta nägi metsikult hobust peksvat meest, ta tõotas hambad risti, suurena olla parem loomade vastu. Toorus ja inetus ta ümber tekitasid tas nii toreda vastureaktsiooni.

Hoopis külmaks aga jättis ta direktori igal teisipäeval koolis peetav manitsuskõne. Direktor armastas vehelda suurte kasvatusteadlaste, filosoofide ja suurmeeste mõttelausetega. See tegi poistele ainult võllanalja. Teda matkiti, võeti talle sarnanevaid poose, irvitati.

Äkki on Arni hakanud nägema nii palju vigu koolis. Ometi on kool talle nagu eluküsimuseks, ta ei või kujutleda, et peab selle katkestama. Sellega puruneks nagu kogu ta tulevik ja langeks tumedasse igapäevsusesse igaveseks ajaks. Seda kartust ta on endas teadlikult ja ebateadlikult süvendanud lapsepõlvest pääle.

Kärsituse ja rahutuse surmamiseks ta on kõndinud alevist välja, et käia end väsinuks ja saada öösel korralikku und. Viimasel ajal ta on ka kehaliselt tülpinud ja väsinud, kuid uni pole sellegipääle vaatamata hää.

Ühel sillakesel jääb Arni seisma ja hoidub pääle tuule, et vältida tolmupilve sattumist, mida enda järel keerutab alevi poolt kihutav tõldauto. See on vana kõrgete ratastega Ford, ja tasandab käiku sillakesele jõudes ning vähe edasi libisenult peatub täiesti. Autouksest ilmub mehe ülakeha, kes, viibates käega Arni poole, hüüab:

„Hei, noorhärra, palutakse siia tulla!"

Ligemale jõudes Arni näeb autos proua Tiidemanni, kes talle naeratades ulatab käe. Härra aga, kes Arnit hüüdnud, ütleb:

„Proua soovis paaži. Meie vanad seljad on liiga tuimad kummardusteks. Teid nähes käskis peatada, olete meist õnnelikum . . . Astuge sisse!"

Proua Tiidemann tõmbas Arni istuma enda kõrvale pehmele autopolstrile. Šofer tõukab ukse laksatades kinni, mootor hakkab müdisema ja auto veereb edasi.

Autos on veel kaks meesisikut. Arni tunneb enamvähem neid kõiki. Härra, kes ennist oli hüüdnud teda, on kohalik advokaat Nahk, alevi tuntuim joomar ja elumees, kes isegi kohtu ette ei ilmu kunagi selge pääga. Ta silmad lihavas näos on udused ja kitsad, ning suust voolab tugevat alkoholi lehka. Ta mantlinööbid on viimseni eest lahti, must kuub seljas on kulunud ja plekiline ning krae kaelas pole kuigi puhas. Ühest taskust paistab viinapudel, teisest paber ja selle seest vorstijupp. Teine härradest kannab kuldraamilisi prille ja on õrna valge näonahaga. See on hiljuti alevisse kolinud noor arst. Kolmandat isandat Arni ei tunne, kuigi arvab olevat näinud teda. Mehe nägu on lihavalt lai, kuid sügavate ja, Arnole näib, tooreste joontega. Ta juuksed on juba hallid, samuti vurrutatud tugevasti kunnis nina all.

„Tea, mis selles nooruses nii köitvat peaks olema," lausub vanahärra, vahtides tigeda pilguga enda ette, „et teda nii taevani tõstetakse nagu mõnd teise mandri imeelukat. Tõeliselt pole ta ju muud kui paljas vasika karglemine."

„Kuid võib-olla just selles see silmale naudingut pakkuv ilu seisabki," kaitseb proua Tiidemann noorust.

„Nii et teie siis otsite naudingut vasika karglemises?!" irvitab Nahk suitsu süüdates.

„Olete aga teie!" pahandab proua. „Just kui kohtus — ikka kõik pahupidi!"

„Tõesti, närvidele hakkab käima praegune maailm oma noorusejahiga," pahandab vanahärra edasi, riivates külma pilguga Arnit ja tema kõrval istuvat proua Tiidemanni, „tea, kas see peaks olema vanainimese tunnus?"

„Ja muidugi," naerab advokaat, „eriti kui mõelda tänasele õhtule . . . Ega te muidu vist teeks mõne noore plika pärast tuuri alevist välja . . ."

Vanahärra suu üle libises meelas ja ilge muie.

„Põete ise haigust, milles praegu teisi kahtlustate," naerab talle arst prille välgatades.

Arnile tundub seltskond vaenlikuna ja ebasümpaatsena, ta küsib sosistades proua Tiidemannilt, kes hoiab ta kätt oma pihus:

„Miks kutsusite mind kaasa? Kuhu me sõidame?"

„Küll näete," pilgutab proua talle kelmikalt silma.

„Mis viga nüüdsel noorusel kavaleri mängida," hakkab vanahärra urisedes veelgi kõnelema, „ja täiskasvanutega rivaalitseda — mamma säeb krae ja lipsu kaela, isa ostab lakkkingad jalga, pistab sajalisi taskusse, muudkui mingu ja olgu, maailma mõnud ootavad! Mis mina aga oma nooruses sel ajal pidin nägema... Sügisel tehti hall ülikond selga, juba ette õmmeldi rohkem kuluvatele kohtadele, põlvedele, küünarnukkidele ja tagumendile paigad pääle. Kevadel, kui õpetaja tuli kooli kaema, kisti paigad maha, et ülikond oleks terve ja uus . . ."

Seltskond purskab naerma.

„No küll oskate teie lugusid mõelda . . ." ütleb talle proua Tiidemann meelitavalt.

„See pole kellegi anekdoot," tähendab vanahärra, „mina küll sellele naerda ei saaks. Nii oli vanasti lugu tõesti. Võib-olla sellest ka tuleb, et kasvasid mehed veidi teissugused. Nüüd on maailm täis noori nolke, kes viimse juuksetutini on täis iseteadvust ja upsakust. Iga poisike, kes korra end purju on joonud ja tütarlapsega voodis käinud, hakkab arvama, et talle nüüd maailma värk on selge ja klaar . . ." kõneleja hääles on pahameelt, nagu noomiks ta mõnd juuresolijat.

Laes säpsatab põlema elekter, kaks tugevat valgusvihku hakkavad libisema auto ees piki maanteed. Nii pime on juba.

„Ei maksa külvata vaenu sugupõlvede vahele," ütleb arst, „vaatame parem, mis ütleb ühtluse ja sõpruse apostel meile vaestele patustele . . ." ja ta pakub viinapudelit ringi. Nahk lõikab igaühele tüki vorsti päälehammustamiseks.

Arni keeldub viinast. Meestele teeb see lõbu, visatakse kerget nalja.

„Ärge vigurdage," ütleb advokaat, „ega's direktorit kampas pole . . . Küllap olete selle vedelikuga varemastki tuttav, pärast hakkab suu vett jooksma . . ."

Viimasena joob pakkuja ise.

„Telefoni-keskjaama terviseks!" ütleb ta ja tõstab tühjaks saanud pudeli kõrva äärde, keerutab käega nägematut vänta ja lausub küsivat ilmet jäljendades:

„Hallo? Keskjaam? Siin proua Tiidemann ja ko . . ."

Arni taipab kohe, et arst selle tembuga osutab härra Tiidemannile, kes on keskjaamas valvekorral.

„Ärge hirmutage," ütleb proua Tiidemann veidi tusaselt, „vandeseltsis ärgu olgu äraandjaid! Eks teie ise ka pea ju perekonna teades olema sõidul haige juurde?"

„Olen ka. Sõidan visiteerima hr. Naha vana tädi . . ."

Auto teeb äkilise pöörangu ja peatub siis.

„Olemegi vist päral," ütleb advokaat ja kummardub silmitsema välja, „küll aga ruttu täna!"

Auto on peatunud suure valgeks lubjatud maja õuel. Arni arvestuse järele võib sõidetud olla mõnikümmend kilomeetrit. Nahk sosistab midagi autojuhile, mille pääle see kaob majja. Viivu pärast ta ilmub jälle uksele.

„Terve vasak pool vaba!" teatab ta.

Nad hakkavad minema majja. Proua Tiidemann võtab Arni kaenla alt ning nad järgnevad teistele. Tuleb läbida pime koridor. Eespool avaneb uks, kust hoovab valgust. See on linnailmeline tuba elektrivalgustusega. Kuid proua Tiidemann ei lase Arni kätt lahti, haarab teisega ka advokaat Naha ja ütleb:

„Edasi! Vaatame teisi tubasid ka . . ."

Nad läbivad veel kaht tuba, kuni lõpuks jõuavad kolmandasse, kust ei vii enam ust edasi. See on pisem kõigist. Seintel on pruunikas tapet, aknad kaetud maani rippuvate eesriietega. Toas on ainult üks pisike ümmargune laud ja selle taga madal diivan.

„See on meie tuba," ütleb proua, „siia lööme laagrisse. Aidake mul mantel maha! Sääl vist

hakkab midagi olema," tähendab ta pääga teiste tubade poole, kust kuuldub käimist, kõnet ja naeru, „sokutage meile ka midagi söödavat-joodavat!" lööb ta kergesti advokaadi õlale.

Veidi aja pärast toob Nahk paar pudelit, klaasid ja võileibu, kuid lahkub ise jälle, naerdes minnes Arnile:

„Teenige prouat korralikult . . ." Ta ilmes on nagu mingi irvitus.

Arnile on olukord võõras ja ebameeldiv. Ta häbeneb omi laiu küüsi, mis pole kuigi puhtad. Ta kõht on tühi ja ta piilub võileivataldrikule, võtab säält siis ühe leiva ja püüab tagasihoidlikult närida seda, kuigi ta tõeliselt oleks valmis neid kõiki üksinda alla kugistama.

Proua püüab ergutada Arnit jooma, andes ise eeskuju. Arni maitsebki pisut viina, see on mõru ja jätab kõrvetava joa rindu. Ta ei taha teiskordsest joomisest kuuldagi. Proua aga muutub ligitükkivaks, läbi paberossisuitsu, mida puhub suust, vahib ta Arnile silmil, milles näib põlevat roheline tuli. Arni aga on kohmakas ja paindumatu. Ta tunneb, et nende vahele on tekkinud midagi uut ja talle senitundmatut, ning et proua praegune liginemine on hävitanud tolle endise usaldusliku ning koduse vahekorra. Proua tundub talle äkki võõra vigurdava naisena, kelle iga liigutus talle vastumeelne. Ta süngistub ega oska midagi kõnelda.

Teistes tubades läheb lahti jooming. Meestel on hüüdsõnaks „aega vähe!" ja nad tühjendavad hullu agarusega viina- ja õlleklaase. Tuppa on tekkinud süsimustade kulmude ja veripunaste huultega tütarlapsi, need aitavad kaasa. Laual mängib grammofon, kuid selle

kägin sumbub üldisesse lärmi. Õhk on paks hallist tubakasuitsust, mis mõruda uduna ümbristleb kõike. Laual on tühje õlle- ja viinapuudeleid segamini, võileibu, vorstinahku, kilukarp on aetud ümber ja piprased kalakesed on laual laiali. Kunnis ninaga vanahärral on istudes tüdruk süles ja see on põlminud käed kõvasti ümber ta tüseda keha. Arst on diivanil nagu elutu, ta on nõrgem kandma. Advokaat Nahk üksi püsib sirgena, ainult ta pale on kahvatu ja sülge valgub huulekolgastest.

Joomingu haripunktil tulevad Arni ja proua Tiidemann tagumisest toast. Proual on mantel õlgadele võetud ja lõdval roidunud kõnnakul ta läheb läbi toa välja. Advokaat Nahk pilgutab Arnile silma ja teeb käega proua suunas liigutuse.

Arnile tundub nii tuttav kogu selle joomingu ilme, inimeste toon ja olek. Ta haarab kätega pääst, et tuletada meelde, kus ta seda on näinud juba. Siis äkki meenub see: linnas, Jaani sõjaväkke mineku puhul, tööliskorteris, aguliinimeste seltskonnas! Aga ei põrmugi vahet. Samasugune korratuses laud, tubakasuitsune tuba, samased inimesed . . . .

See lõikab valusasti ta südamesse. Talle meenub ta suur hingepiin tol korral sääl truubi kõrval, ta õilis ja puhas igatsus parema järele... Ning sama jälkusetunne tõuseb tas uuendatud kujul.

Kojusõidul vaikivad pea kõik. See näib olevat nakkav. Üksi arst pomiseb mõne sisutu lause. Vanahärra uinub autonurka, ta näo üle lehvib rahuldatud ja õnnis ilme.

Alevi ääres palub proua Tiidemann peatada, sest tahab koju minna ringi ümber alevi, ja kutsub Arni endale saatjaks. Nad vaikivad kogu tee. Nagu mingi segav vari on nende vahel. Jumalagajätul küsib proua irooniliselt:

„Noh, kas olete selle sõidu pärast minule väga pahane?"

Arni näeb ta näol tülpinud ning karedaid jooni ja kostab külmalt:

„Oh ei!"

*

Arni pole enam mitmendat päeva koolis. Ikka pole ta saanud tasuda õppemaksu võlga ega osta paari hädavajalikku vihikut. Ta elab imelikus tardumuses ja lõtvuses lamades suure osa päevast oma kõvas ja kohendamatus voodis. Posti laialikandmise ajal ta tõuseb akna alla jälgima tänavat. Kui kirjakandja oma nahkpaunaga on möödunud nende majast ja pöördunud teise tänavasse, ta ohkab ja laskub jälle loiult voodile.

Ühel päeval ta kohtub proua Tiidemanniga. Arni on tulnud värskesse õhku lahutama päävalu ja nad tulevad juhuslikult vastamisi maanteel, mis kujutab alevi kõige äärmist tänavat ning ta kergitab mütsi tervituseks. Proua vaatab seljataha ja kõrvale. Kuskil pole näha inim-

hingegi. Arni kohale jõudes ,ta peatub pisut ja ütleb:

„Palun ärge kunagi enam koputage minu aknale! Ma ei tule enam teiega välja. Olge veel nii vastutulelik ja ärge tervitage ega kõnetage mind ka tänaval. Elage hästi!"

Ning ta kõnnib edasi nagu poleks üldse peatunudki.

„Kuidas soovite!" pomiseb Arni.

Juhtumus annab talle palju mõtlemisainet. Ja see tahtis talle peaaegu emaks hakata! mõtleb ta proua Tiidemannile. Ta on rõõmus, et on ühe veidra kogemuse võrra rikkam.

Ühel päeval, mil Arni jälle kannatlikult jälgib kirjakandja samme tänaval, pöördub see sisse nende hooviväravast ja varsti liginevad tugevad sammud Arni uksele. Avamisel ilmub ukse vahele kirjakandja must kogu, lehvitades käes sinist ümbrikku.

„Kas siin elab Arnold Kõiv?" küsib ta.

Arni jaatab.

„Kiri teile!" ulatab kirjakandja talle ümbriku.

Arni tunneb õe käekirja. Lõpuks ometi ta saab selgusele! Kui nüüd avaneks võimalus minekuks siit, kus ta enam oma eluga ühestki otsast ei oska pääle alata! Juba ta vaatab toas oma vähest kraami — kui lihtne oleks see pakkida . . . Ta sunnib end võimalikult rahulikuks, rebib aeglaselt ümbriku lahti, tõmbab kirja sellest ja loeb.

Korraga ta hakkab nägema õhukesi veretuid huuli, mis kõnelevad midagi, ja kuulma häält. Ta märkab, et need on ammusurnud Siilaku huuled, mis liiguvad, ja ta hääl, mis kõneleb:

„Ärge lootke ja uskuge, et ei tuleks ahastuses käsi murda ja valus pisaraid valada . . . Inimesed on ise kõik õnnetud ja jõuetud, teise suured valud pole iialgi nii tugevad kui oma pisikesed, sellepärast pole inimestelt inimesele abi..."

„Ära looda ja usu . . . Inimeselt pole inimesele abi . . ." sosistab Arni endale.

Ta seisab selle tõe ees, mõtted libisevad minevikku ja aina selgemaks see talle saab. Vanaema Rabasoolt, ta esimene sõber ja aitaja, on saanud vanaks. Ta pää ei suuda hoida enam muud kui oma suurt usku Jumalasse, ning silmad nutta pisaraid maailma ja elu pärast. Jüri, teine, kellest tal sooje mälestusi, on ammu surnud, samuti Leena, ta ema, kelle hiline armastus oli olnud ta ainuke tõeline majanduslik tugi. Lootused ta isa, Murumäe papi, isalikkusele on kui petlikud libisenud olematuks. Ning proua Tiidemanni kaastundlik sõbralikkus ta vastu polnud muud kui lihahimulise prouakese väike huvitav vahelugemine. Nüüd on ka ta viimane toetuse lubaja ja aitaja, Tolmatsi Jaak, „kel midagi ei maksnud" teda panna isegi ülikooli, samas riidas. Õde kirjutab muu seas:

„Kas sa siis aru ei saanud, et mittevastamine su kirjadele tähendas äraütlemist. Jaak oli su viimasele kirjale, mis tuli tähitult, hirmus vihane. Ta ei saavat tervet maailma toita ja toetada, tähendas seda vist juba minu pihtagi. Ega mu seisukord siin kuigi kindel pole. Jaak jõriseb alatasa, tal on võlgu ja võib vedada ka kehvasti. Saeveski oksjon olevat tulemas . . ."

Kirjast libiseb paar krooni raha, selle on saanud õde omalt poolt saata.

Arnile on otsus otsekohe selge, et ta kooli jätkamine on nüüd ainult paljas unistus ja et ta kiires korras peab muretsema endale mingi kohesaadava kehaliku töö. Ta leiab, et võrratult tähtsam on hoida end toidetud, tugev ja terve, kui käia mingi nimetu, endalegi selgumatu igatsuse jälil. Oma imestuseks ta ei kurvastugi, et peab nüüd jätma selle kõik, vaid pigem nagu ammutab uut hingelist jõudu sellest, et ise on tulnud sellisele tundmisele. Tas on tunne, nagu oleks ta kogu aeg langenud ning nüüd jälle saanud jalad põhja ja võib toetuda.

Mis võis see kool anda eluraskustes heitlevale inimesele?! troostib ta end. Laadis ainult tehtud optimismi ja kergete riigivanemaks või suurmeheks saamise lootustega. Öeldagu sääl noorile ometi tõeline eluvõitluse iseloom, et kord neil ei tuleks leida end nagu võõrale kerale sattunult! Öeldagu, et kui tahad vahetada majaperemehe juures korterit, siis tuleb hoida kahe käega rahakotti, muidu saab see tühjaks... Kuid kool näis valmistavat inimesi nagu teisemate, lillelisemate mandrite tarvis. Võib-olla et sellest tuli, et noored neid hiljem tõttasid otsima, kes võõrsile, kes taevataadi juurde või manalasse süngesse hämarusse.

„Ei ole inimiselt inimesele abi . . ." sosistab ta veel kord ja tunneb nagu jalgu tugevamini toetuvat maapinnale, õlgu võimsamini tõusvat kandma raskusi.

Viimse toetamisvõimaluse langemine on teinud tast nagu uue inimese. Ta silmi ette kerkib alevist põhja poole, üle soo ehitatava uue maantee võimas muldkeha ja selle ümber inimesed

nagu sipelgad kaevamas, ammutamas, kärutamas mulda ning liiva.

Arni muutub toimekaks ning liikuvaks. Ta kogu on nagu sirgunud, ta silmis elavam ja rõõmsam ilme. Ta võtab õelt saadud raha ja jookseb poest ostma labidat. Sellele meisterdab ta peremehe töötoas tisleripingi juures sileda ja käepärase varre, täiendades seda ümmariku kasepuust nasaga. Siis asetab ta labida hoolikalt varre otsa ja viilib servad teravaks. Ta tööriist on valmis.

Eineks ta toob poest leiba ja heeringat. Sestsamast ta teeb toidupaki. Lõikab kaks viilakat leivapätsist ja laob nende vahele poolitatud heeringa. Selle ta mässib ajalehepaberisse ja topib kuuetaskusse, võtab siis labida õlale ning sammub läbi alevi.

Ta on rõõmus, et oma senisest vaatesuunast on saanud üle.

Paistab kõrge ja soe päike, kevad on muutunud suveks. Kui Arni jõuab teeehituskohale, lähevad õppurid koolist. Nad on lustilises meeleolus, tõuklevad ja hullavad, üks viskab teist raamatupakiga.

See on Arnile juba võõras maailm ning aina võõramaks see jääb. Ta tunneb, et on jõudnud elu suurte väravate alla, kust nüüd astub laiale tundmatule lagendikule. Ning kõik senine muutub olnuks, kaugeks ja tähtsusetuks.

Maanteeehitusel töötab mehi, noori ja vanu. Nende näod ja käed on juba kevadisest päikesest pruunid. Mõnedel on heidetud seljast riided ja töötavad palja ihuga, ainult takused püksid rippumas puusadel. Paljud kannavad räbaldunud ja katkisi särke. Labidad helgivad päi-

keses, kärurattad kriiskavad, liiv kahiseb ja kivikesed langevad kolinal hunnikusse.

Arni läheb töid juhatava kümniku juurde. See näitab talle koha kätte. Arni heidab kuue ning särgi seljast, ta nõtke, kaheksateistkümneaastane keha paindub päikeses ja ta vajutab labida süüdisti liiva.

O.Ü. „Noor-Eesti Kirjastuse“ rahvaraamat

Ilmub 6 nr. aastas. Tellimishind aastas kr. 4.50, poolaastas kr. 2.25. Üksiknumber kr. 1.

Seni ilmunud: (1935. a. aastakäik).

Rahvaraamat nr. 1.

Jaan Vahtra: LAANE KURUS. Jutustused.

„...Jaan Vahtra teos on hästi ladusasti jutustatud ning ajaviiteks mõnuga loetav vihk mälestusi kokkupuutest metsameeste ja laanerahvaga, kelle suust autor on kuulnud hulga lõbusasti lõppevaid lugusid karujahist ning kimbatusist huntide käes, mis lõpuks annab ilme kui lihtsast anekdootidekogust.“

(A. Adson. „Päevaleht“ nr. 123, 1935. a.)

Rahvaraamat nr. 2 ja 3.

Enn Kippel: AHNITSEJAD I JA II. Romaan.

„...Aguliromaane ja -novelle on meil kirjutatud palju, kuid vähe sellise värskusega nagu E. Kippel. Seal, kus mitmed teised agulit kujutavad protokollistlikus stiilis või ilmse õpetlemise tõsidusega, seal on E. Kippelil varuks ja relvaks huumor ning sarkasm, mis peamiselt väljendub situatsioonide loomises, kuid ei puudu ka dialoogiline elevus.

(A. Adson, „Päevaleht“ nr. 123, 1935. a.)

Rahvaraamat nr. 4.

L. Tigane: PALUN SEDA HÄRRAT. Novell.

„....„Palun seda härrat“... on rahvaraamat sõna otsemas mõttes. Ta täidab sellena oma ülesande hästigi, kuna ta lugemine ei pinguta, ta tegelased ei targuta, ta sündmustikki on tänapäevane ja humoristlikult lustakas.“

K. Eh(rmann). „Võru Teataja“ nr. 121, 1935. a.

Rahvaraamat nr. 5.

J. Vorms: PAINAJA POEG. Jutustus.

„... Vanema põlve lugejale Vormsi raamat võiks pakkuda teatud mõttes meeldivat assotsiatsiooni maal veedetud nooruspõlvest. Autor näib armastavat maad ja hellitavat lootust ning ilmekas Saaremaa keeles peetud dialoog aitab kõigiti elustada sündmustikku"...

(„Uus Eesti" nr. 89, 1935. a.)

Rahvaraamat nr. 6.

E. Laidsaar: NOORSÕDUR PENSION. Jutustus.

See raamat viib lugeja sootuks uude õhkkonda — sõdurite kasarmuelu omapärasesse miljöösse, lastes seal areneda real sündmustel, mis ülihuvitavad ja esitatud lopsaka huumoriga. Ajaviiteraamatuna on E. Laidsaare „Noorsõdur Pension" üks premaid.

1936. a. ilmunud:

Rahvaraamat nr. 7.

P. A. Speen: ATTABOY! Jutustus eestlaste elust Ameerikas P. Mülleri kaas ja illustratsioonid.

Rahvaraamat nr. 8.

A. Ostra: LENDVA. Romaan. I osa.

Rahvaraamat nr. 9.

A. Ostra: LENDVA. Romaan. II osa.

Rahvaraamat nr. 10.

V. Uibopuu: VÄRAVATE ALL. Jutustus.

Ilmumas:

Rahvaraamat nr. 11.

E. Õun: SOOMUSRONGIL. Jutustus vabadussõjast.

Rahvaraamat nr. 12.

V. Las: KODULOOMADE PÕLVENEMINE.